

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

A NATO és a békepartnerség

Konfliktushelyzetek kezelése

A rendkívüli helyzetek különböző típusai

A jövő harceljárásai

Gazdaságmozgósítás

Az ENSZ-embargó érvényesítéséről

Különleges hadviselési eszközök

Amerikai—szovjet kapcsolatok alakulása

Ideiglenes hadműveleti utasításról

Központi pályázati felhívás

A társaság első nyilvános vitafóruma

IV. évfolyam

4. szám

1994

A tanulmányok szerzői

Bak Antal ny. mk. ezredes

Gazda Pál mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Hajma Lajos ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Kállai László alezredes, a HVK hdm. főtitkár

Kőhalmi Dezső VPOP ügyrendi titkár

Mórocz Lajos ny. vezérezredes,
a hadtudomány doktora

Nagy László ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Nagy Sándor alezredes,
a HVK osztályvezető h.

Opál Sándor ny. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Pekó József ny. ezredes, egyetemi docens

Perjés Géza hadtörténész

Pirityi Sándor, a hadtudomány kandidátusa

Simon Sándor ny. altábornagy,
a hadtudomány doktora

A társasági élet rovat összeállításában résztvett:

Dr. Ács Tibor ny. ezredes

Dr. Kormos László ny. ezredes

Dr. Móricz Lajos ny. ezredes

Dr. Turcsányi Károly ezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. MÓRICZ LAJOS,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
DR. SZABÓ JÓZSEF
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
dr. Barna Géza,
Balta Ferenc,
dr. Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
dr. Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9—11.
I. ép. I. em. 53. sz.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Szedte:
Bausz Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László
ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

IV. évfolyam

4. szám

1994. december

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Pirityi Sándor:	NATO: Négy bebocsátás tanulságai	3
Simon Sándor:	A békepartnerségről	15

HADTUDOMÁNY—HADÜGY

Kállai László:	A konfliktushelyzetek kezeléséről	25
Pekó József:	A rendkívüli helyzetek doktrinális elvi alapjairól . . .	33
Hajma Lajos:	A hadviselés kérdései a 21. században	46
Bak Antal:	Katonaföldrajz, védelmi földrajz	54

VÉDELEMGAZDASÁG

Gazda Pál:	A gazdaságmozgósítás néhány elméleti kérdése . . .	61
------------	--	----

RENDVÉDELEM

Kőhalmi Dezső:	Az ENSZ embargós határozatainak érvényesítéséről	71
Opál Sándor:	Különleges hadviselési eszközök a terrorizmusban	78

FÓRUM

Nagy László:	Az amerikai—szovjet (orosz) kapcsolatok néhány aspektusa	85
Nagy Sándor:	Az ideiglenes hadműveleti utasításról	97
Mórocz Lajos:	Hozzászólás A háborús és a békevezetésről című cikkhez	103
Perjés Géza:	Hivatástudat és szakmaiság vitéz Szombathelyi Ferencnél	107

TÁRSASÁGI ÉLET

— Az MHTT központi pályázati felhívása	118
— Megalakult az MTA keretében a IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága	119
— A Honvédelmi Bizottság és a társaság első nyilvános vitafórumáról	120
— A szakosztályok rendezvényeiről	121
— Könyvszemlék	123

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálattjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Pirityi Sándor

NATO: Négy bebocsátás tanulságai

Négy és fél évtized alatt négy új taggal bővült a NATO: az ötvenes évek első felében Görögországgal, Törökországgal és Nyugat-Németországgal, a nyolcvanas évek elején Spanyolországgal. Hogyan esett rájuk a választás, milyen adottságok tették alkalmassá őket a tagságra, netán az atlanti szövetség stratégiai érdekei voltak meghatározóak meghívásuknál? A szerző ezekre a kérdésekre keresi a választ történeti áttekintésében, részint kapcsolódva Simon Sándor tanulmányához (*Hadtudomány*, 1994/2. szám), amely Magyarország teljes jogú NATO-tagságának esélyeit latolgatta a csatlakozási kritériumok, a megfelelési feltételek oldaláról, a NATO jelenlegi mentalitásából, valamint evolúciójának lehetséges változataiból kiindulva.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét tizenkét állam alkotta meg, érdekközösségből, szövetezési célszerűségből, elvi azonosulásból, gyakorlati egymásrautaltságból. A bővítés részint a joggal észak-atlantinak mondható Németország irányában haladt, részint pedig a Földközi-tenger térsége felé, amely távol esik az Észak-Atlantikumtól földrajzilag, annál közelebb az érdekek vonatkozásában.

A NATO 1949-ben nem zárt tömbként jött létre. Alapokmánya, az Észak-atlanti Szerződés 10. cikkében rögzítette: „A Felek egyhangú megegyezéssel a Szerződéshez való csatlakozásra hívhatnak meg minden más európai államot, amely képes arra, hogy elősegítse a Szerződés elveinek továbbfejlesztését és hozzájáruljon az észak-atlanti térség biztonságához.”

Negyvenöt év alatt a szövetség megtehetette volna, hogy módosítja ezt a cikket, de nem tette és nem is jelzett ilyen szándékot. „Meghívásról” van tehát szó, amelynek tárgya csak európai ország lehet, a meghívandó vagy meghívható országnak nemcsak arra kell képesnek lennie, hogy elősegítse a washingtoni szerződés elveinek továbbfejlesztését, hanem arra is, hogy „hozzájáruljon az észak-atlanti térség biztonságához”.

Ezek érvényes és mindeddig érvényesített kritériumok. Argentínától Türkmenisztánig — természetesen Keletközép-Európán keresztül — számos állam kacérkodik a NATO-tagság gondolatával és újabb feltételrendszer meghatározását várja Brüsszeltől azzal a nyomatékos óhajjal, hogy ha az előírt követelményeknek eleget tesz, a NATO tartsa kötelességének a befogadást.

Simon Sándor szinte kórtanilag elemzi tanulmányában „a katonai szövetséges keresésének túlzott igényét” és nagyon elgondolkodtat afelől, hogy a belépni szándékozók oldaláról kieszakozhat-e a NATO-hoz való csatlakozás, illetve, hogy a po-

tenciális befogadók részéről van-e egyáltalán szándék a kibővítési feltételek aktualizálására és konkretizálására. A NATO-ban valóban történhetnek változások, de mikor és milyen jellegűek lesznek ezek? Milyen biztonsági ígéretet tartalmaznak ezek Keletközép-Európa minimális ráfordítással maximális biztonságot igénylő országai számára?

A történelem valóban az élet tanítómestere, de ez a tanítómester a történelmi analógiák eltúlzásának veszélyeire is megtanít. Ha mégis megkíséreljük feleleveníteni a NATO négyszeri bővítésének egyes körülményeit, tesszük ezt annak mérlegeltetése érdekében, hogy a NATO és vezető hatalmainak érdekei vagy a csatlakozni szándékozók adottságai és készségei bizonyultak-e meghatározónak 1952-ben, 1955-ben és 1982-ben.

Görögország és Törökország a NATO tagja lesz (a belépés háttere és körülményei)

Truman amerikai elnök 1947. március 12-én kelt kongresszusi üzenetében behatóan foglalkozott a görög- és a törökországi helyzettel annak kapcsán, hogy összesen 400 millió dollárt kért segélyként a törvényhozástól a két ország számára, valamint hozzájárulást „katonai szakemberek” odavezényléséhez. (A kongresszus az 1947. május 22-én elfogadott törvénnyel megadta az elnöknek a kért felhatalmazást.) Az üzenetet az emelte a „Truman-doktrína” foglalatává, hogy benne megfogalmazódott: e két állam sérthetetlenségét Washington lényegesnek tartja a közép-keleti rend fenntartása szempontjából és megsegítésükkel gátat akar vetni a „nyomorúságból táplálkozó totalitarizmusnak”.

Truman elnök, utalva arra, hogy az athéni kormány sürgős pénzbeli és gazdasági segítségért folyamodott az Egyesült Államokhoz, hangsúlyozta: „A segítségnek jönnie kell, hogy Görögország szabad nemzetként fennmaradhasson.” Emlékeztetett a balkáni országgal kapcsolatban a második világháborús (olasz, majd német) invázióra, a négyéves brutális megszállásra, az azt követő elkeseredett belső harcokra. Külön kiemelte, hogy a németek Görögországból való visszavonulásuk során gyakorlatilag az összes vasútvonalakat, közutakat, kikötői berendezéseket, az egész görög kereskedelmi flottát tönkretették.*

Görögország létének alapjai forognak veszélyben, a kormány képtelen úrrá lenni a zúrzavaron, a görög hadsereg kicsiny és rosszul felszerelt — mutatott rá az elnöki üzenet, nyomban jelezve: a támogatás nem jelenti azt, hogy az Egyesült Államok mindazt helyeselné, amit a görög kormány tett vagy tenni fog.

Ami Törökországot illeti, Truman megállapíthatta, hogy azt nem sújtották olyan katasztrófák, mint Görögországot,** de a britek beszüntették a segélyezést, így az Egyesült Államok maradt az egyetlen nagyhatalom, amely segítheti.

* Nagy-Britannia és Franciaország 1939 áprilisában szavatolta Görögország biztonságát, konkrét segítségnyújtásra azonban nem vállalt kötelezettséget, ugyanakkor Athén elutasította a kollektív biztonsági szerződés megkötésére vonatkozó szovjet javaslatot.

** Törökország lényegében kívülmaradt a második világháborún, Ankara csak 1945. február 23-án lépett hadba a szövetségesek oldalán a fasiszta tengelyhatalmak ellen.

Alig két évvel a második világháború befejezése után Truman leszögezte, hogy az a 341 milliárd dollár, amelyet az Egyesült Államok a háború megnyerésére fordított, „beruházás volt a világszabadságba és a világbékébe”. A Németországgal és Japánnal vívott háborúban Amerika olyan feltételek megteremtését tartotta szem előtt, amelyek a kényszersztől mentes élet építését tették lehetővé a nemzeteknek. „Győzelmünkkel olyan országokat küzdöttünk le, amelyek saját akaratukat és életfomájukat akarták másokra rákényszeríteni.” (Franz-Wilhelm Engel, Handbuch der NATO, Frankfurt, 1957.)

Truman elnök a gondolatot a következőképpen aktualizálta és vitte tovább: „A szabad nemzetek megsegítése nem jelent többet, mint annak nyílt elismerését, hogy a totalitárius rendszereknek a szabad népekre közvetlen vagy közvetett agresszióval való rákényszerítése aláássa a nemzetközi béke és ennél fogva az Egyesült Államok biztonságának alapjait... A totalitárius rendszerek csírái a nyomorúságból és szükségből táplálkoznak. A szegénység és a polgárháború rossz földjében terjednek el és növekszenek. Teljesen akkor fejlődnek ki, amikor egy népben kihalt a jobb jövőbe vetett remény. Nekünk életben kell tartanunk ezt a reménységet.

A világ szabad népei ránk számítanak, hogy támogatjuk őket szabadságjogaik fenntartásában. Ha bizonytalan magatartást tanúsítunk vezető szerepünkben, veszélybe sodorhatjuk a világ békéjét és bizonyosan veszélybe fogjuk sodorni saját nemzetünk jólétét is.” (Halmosy Dénes, Nemzetközi szerződések, 1945—1982. Budapest, 1985.)

1950 második felében Törökország kezd tapogatózni a NATO-tagság ügyében, október 4-én pedig Ankara és Athén jelzi, hogy kész együttműködni az atlanti szövetséggel a Földközi-tenger térségét érintő védelmi tervezésben. (Erre nyomban megkapják a hivatalos felkérést az Észak-atlanti Tanácstól.)

Acheson amerikai külügyminiszter egy évvel később, 1951 szeptemberében az Észak-atlanti Tanács ottawai ülészakán indítványozza Görögország és Törökország meghívását a NATO-ba. Maga a tanács a 7. ülészakáról kiadott közlemény tanúsága szerint úgy foglал állást, hogy mivel Görögország és Törökország csatlakozása „elősegítené az észak-atlanti térség biztonságát”, előfeltételezve az egyes parlamentek hozzájárulását, összhangban az adott alkotmányos határozatokkal, mielőbb hívják meg a Görög Királyságot és a Török Köztársaságot az észak-atlanti paktumhoz való csatlakozásra.

Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország vezérkari főnökei ugyane tárgyban 1951. október 11-én a görög kormánnyal és vezérkarral, október 14-én pedig a török kormánnyal és vezérkarral folytatnak megbeszéléseket. Egy héttel később a tizenkét NATO-tagállam Londonban miniszterhelyettesi konferenciát tart, ez pótjegyzőkönyvben rögzíti, hogy az a térség, amelyben egy támadás esetén a „szövetségi fellépés esete” forog fenn, kibővül az egész Földközi-tengerrel és Törökország Európán kívüli területeivel.

Az Észak-atlanti Tanács Rómában 1951. november 24-én már úgy kezdte meg a 8. ülészakát, hogy azon első ízben megfigyelőkkel képviseltette magát Görögország és Törökország.

Az amerikai szenátus külügyi bizottsága 1952. január 21-én kelt jelentésében melegen támogatta a két ország NATO-tagságát és e támogatáshoz figyelemre méltó indoklást fűzött. „Görögország és Törökország évek során bizonyosságát adták elhatározottságuknak, hogy szabad nemzetként éljenek tovább. Mindkettő eredményesen kiállta a belső kommunista támadás és a külső szovjet fenyegetés próbá-

ját. Helytállásukat a kommunistákkal szemben tettekkel és nem csupán szavakkal bizonyították be. Mindkét országban törvényen kívül helyezték a kommunista pártot. Ezenkívül Törökország és Görögország az elsők között válaszolt az Egyesült Nemzeteknek arra a felhívására, hogy csapatokat küldjenek az agresszió elleni harcra Koreába. Haderőik nagyszerű eredményeikkel kivívták legfelső katonai szemléiségeink dicséretét és tiszteletét. (Törökország — akár Anglia — egy gyalogosdandárral, Görögország jelképes katonai erővel vett részt az 1950—1953-as koreai háborúban.) Vitán felül áll akaratum és bátorságuk, hogy védekezzenek az agresszióval szemben...” — állt a bizottsági jelentésben, amely az érvelést így folytatta: „Részben segítségünk eredményeképpen tekintélyes és viszonylag jól felszerelt és kiképzett védelmi erőkkel rendelkeznek. Országos költségvetésüknek mintegy 40 százalékát fordítják védelemre. Nagymértékben növeli a NATO védelmi képességét, hogy ez a katonai erő a szabad Európa biztonságának rendelkezésére áll.”

A jelentés szerint az amerikai szenátusi bizottságra a térség stratégiai fontossága is mély benyomást tett. „Görögország és Törökország a Kelet és Nyugat közötti kereskedelem egyik keresztútján fekszik. Mindkét országnak közös határa van Oroszországgal vagy csatlósáival.”*

A NATO első (kettős) bővítési aktusának háttere és motiválása szempontjából ugyancsak tanulságos az 1952. február 12-i jegyzőkönyv, amelyet a szövetség 12 alapító tagja fogadott el és amely pótjegyzőkönyve lett az Észak-atlanti Szerződésnek.** Az 1949. április 4-én aláírt washingtoni szerződés részesei mindjárt a jegyzőkönyv bevezetőjében azt a meggyőződésüket hangsúlyozzák, hogy a Görög Királyságnak és a Török Köztársaságnak a szerződéshez való csatlakozása növelni fogja az *észak-atlanti térség biztonságát*. Ez a megfogalmazás összhangban áll a washingtoni szerződés 10. cikkével, amely — mint már idéztük — a csatlakozásra való meghívhatóság két feltételét szabja meg: az illető állam legyen képes elősegíteni az Észak-atlanti Szerződés elveinek továbbfejlesztését és hozzájárulni az észak-atlanti térség biztonságához.

Az észak-atlanti térség biztonsági érdekeinek elsődlegességét egyébként a washingtoni szerződés 5. cikke is aláhúzza, amikor a megtámadott NATO-tagállam támogatásának kötelezettségét rögzítve mindazon intézkedések megtételét — ideértve a fegyveres erő alkalmazását is — kilátásba helyezi, amelyeket a szövetség, pon-

* Törökországnak 450 kilométeres közös határa volt a Szovjetunióval. Törökország fekete-tengeri partjának hosszúsága mintegy 1500 kilométer. Törökország 150 kilométeren, Görögország 300 kilométeren határos Bulgáriával. A görög-albán határ hossza mintegy 160 kilométer. (Idézi a Basic Documents, 1950—1955 című, Washingtonban kiadott amerikai külpolitikai okmánygyűjtemény /p. 864./ alapján a Nyugat-Európa, az Egyesült Államok és a nemzetközi helyzet 1945—1955 című egyetemes történeti szöveggyűjtemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. 362—363. old.)

** Különböző források 1951. október 15-i, október 17-i, október 22-i jegyzőkönyvet is szerepeltetnek, azonos tartalommal. Lásd: NATO Documentation, Bruxelles, 1969. pp. 266—267., NATO Handbook, Bruxelles, 1989. p. 100., Halmosy Dénes, Nemzetközi Szerződések, 1945—1982, Budapest, 1985. 176. old., Franz-Wilhelm Engel, Handbuch der NATO, Frankfurt, 1957. S. 469. Abban minden forrás megegyezik, hogy Görögország és Törökország 1952. február 18-án vált a NATO teljes jogú tagjává a következő eljárás eredményeképpen: a jegyzőkönyvet a NATO mind a tizenkét alapító tagja ratifikálta, ezután megbízásukból az Egyesült Államok küldte el a meghívást Athénnek és Ankarának, végül a két állam Washingtonban letétbe helyezte a csatlakozási okmányokat, ezután az Egyesült Államok, mint letéteményes erről hivatalosan tájékoztatta a tagállamokat.

tosabban mindegyik tagállama „a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart”.

Görögország és Törökország belépésével kibővült a NATO mai értelemben vett „biztonsági garanciáinak” földrajzi térsége. A *washingtoni szerződés* a katonai segítségnyújtást („támogatást”) a megtámadottság meghatározott eseteire irányozta elő, és úgy fogalmazott, hogy egy vagy több fél (NATO-tagállam) ellen irányuló támadásnak kell tekinteni a fegyveres támadást

- a felek egyikének területe ellen Európában vagy Észak-Amerikában;
- Franciaország algériai megyéi ellen;
- a felek bármelyikének megszálló erői ellen Európában;
- a felek bármelyikének joghatósága alatt álló, az észak-atlanti térségben, a Ráktérítőtől északra fekvő szigetek ellen;
- a felek egyikének hajói ellen ugyanebben a térségben.

A görög—török csatlakozásról szóló *jegyzőkönyv* a megtámadtatás részben más eseteit sorolja fel. Ezzel módosították az 1949-es Észak-atlanti Szerződés 6. cikkét. A módosított változat szerint egy vagy több NATO-ország elleni támadásnak kell tekinteni a fegyveres támadást

- a felek egyikének területe ellen Európában vagy Észak-Amerikában;
- Franciaország algériai megyéi ellen;*
- Törökország területe ellen;
- a felek bármelyikének joghatósága alatt álló, az észak-atlanti térségben, a Ráktérítőtől északra fekvő szigetek ellen;
- a felek egyikének fegyveres erői, hajói vagy repülőgépei ellen, tartózkodjanak ezek akár ezeken a területeken vagy azokon kívül, vagy bármely más olyan európai térségben, ahol a felek egyike a szerződés hatálybalépésekor megszálló erőket tart fenn, illetve a Földközi-tengeren vagy az észak-atlanti térségnek a Ráktérítőtől északra eső részében.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete tehát 1952. február 18-án tizennégy tagúvá vált és jelentős lépést tett a Földközi-tenger keleti medencéje irányában. Az Észak-atlanti Tanács 1952. februári lisszaboni ülésszakán a szövetség dél-európai erőinek főparancsnoka alá rendelték az atlanti együttműködésre kijelölt görög és török szárazföldi és légi kontingenseket, a haditengerészet nemzeti vezetés alatt maradt, de szoros együttműködésben a NATO mediterrán haditengerészeti központjával. A NATO 1952 decemberében véglegesítette a külön földközi-tengeri parancsnokságot, élén Lord Mountbatten flottatengernaggyal.

Érdekes megbeszéléseket kezdett 1953. június 3-án a görög, a török és a jugoszláv vezérkari főnök Dél-Európa közös védelméről. (A három országnak 1953. február 28-tól barátsági és együttműködési szerződése volt.) Jó egyetértésük eredményeképpen 1954. augusztus 9-én aláírták Bledben a háromhatalmi Balkán Paktumot, amit Kelet-Európában Jugoszlávia NATO-ba való bevonásának egyik jeleként kezeltek. Tito államelnök azonban 1954. szeptember 18-án egyértelművé tette, hogy mivel a NATO mindinkább a *kommunizmus elleni eszközzé* válik, Jugoszlávia ezért

* Minthogy az 1962. július 1-jén megtartott népszavazás nyomán a Francia Köztársaság elnöke 1962. július 3-án ünnepélyesen kihirdette Algéria függetlenségét, az Észak-atlanti Tanács 1963. január 16-án ezt a pontot, 1962. június 3-tól visszamenőleges hatállyal tárgyalatlannak minősítette.

nem csatlakozhat hozzá. Belgrád egyébként 1960-ban kilépett a kölcsönös katonai segítségnyújtást is előíró Balkán-paktumból.

1953 októberében egy görög–amerikai támaszpontegyezmény görögországi támaszpontok közös létesítését és közös használatát irányozza elő az Észak-atlanti Szerződés érvényességi időtartamára, míg Törökország visszakapja és a NATO rendelkezésére bocsátja az amerikai pénzen épített iszkenderuni flottatámaszpontot.

1954–56-ban Törökország a NATO „kinyújtott karjaként” élénk keleti tevékenységet fejt ki. Török–pakisztáni „baráti együttműködési egyezmény” születik 1954. április 2-án, amelyet másfél hónap múlva amerikai–pakisztáni kölcsönös védelmi segítségnyújtási egyezmény követ. Ankara 1955. február 24-én paktumot köt Irakkal, lényegében biztonsági és védelmi együttműködésről. A bagdadi paktumhoz Nagy-Britannia, Pakisztán és Irán is csatlakozott és 1957-től az Egyesült államok is közreműködött a paktum katonai bizottságában és más szerveiben. Irak kilépése után a paktum 1959-ben a CENTO-nak adta át a stafétabotot (ankarai székhellyel).

Az ötvenes évek közepétől kirobban Görögország és Törökország között a ciprusi válság és az Égei-tenger köolaj- és földgázkészletei kérdésében is szembekerült egymással a két NATO-ország. A tömb vezetése képtelen kezelni a válságot, 1974-ben a felek eljutnak a háború küszöbére. J. Steinhoff nyugatnémet tábornok, a NATO katonai bizottságának elnöke elkeseredetten fakad ki egy interjúban: „Elképzelni is háborzongató ebben a helyzetben, hogy olyan országok, amelyeket sovány költségvetésükkel a szövetségben szinte fejlődő országoknak lehetne nevezni, csekélyke fegyverzetüket is egymás ellen használják.” (Der Spiegel, 1974. aug. 19.)

A Karamanlisz-kormány 1974. augusztus 15-én kilép a NATO integrált katonai szervezetéből, de ez nem érinti az ország területén levő atomfegyvereket, légi felderítő- és híradórendszereket. A görög kormány az 1975. októberi memorandumában úgy talál kompromisszumot, hogy az ország fegyveres erői békében nemzeti, háborúban NATO-alárendeltségben lesznek. Athén 1980. október 20-án visszatér a tömb katonai szervezetébe, de a 80–90-es években a NATO legalapvetőbb döntéseit csak nagy fenntartásokkal teszi magáévá.

Görögország és a NATO viszonya szempontjából kényes helyzetet teremtett az 1967. április 21-i athéni államcsíny. A Papadopoulosz ezredes vezetése alatt létrehozott fasiszta katonai diktatúra kihirdette a rendkívüli állapotot, hatályon kívül helyezte az alkotmányt és felfüggesztette a demokratikus jogokat. Az akkor már másfél évtizede NATO-tag balkáni országban minden pártot és tömegszervezetet feloszlattak, szigorú ellenőrzés alá vonták a tömegtájékoztatási eszközöket, ismét divatba jöttek a koncentrációs táborok. A katonai diktatúrát csak 1974. július 23-án sikerült megbuktatni. Az atlanti tömbnek az „ezredesek juntájával” kapcsolatos magatartása — egyebek mellett — szintén nem elhanyagolható szerepet játszott abban, hogy Görögország 1974 augusztusában évekre szakított a NATO katonai struktúráival.

Az NSZK a szövetség 15. tagja lesz

A Hitler-ellenes koalícióban részt vevő nyugati hatalmak Németország leverése mellett már a második világháború utolsó éveiben tekintetbe vették egy új, tekintélyes német gazdasági és katonai potenciál ellenőrzött hasznosításának lehetőség-

gét. Anglia, Franciaország és a három Benelux-állam 1948. március 17-én aláírt brüsszeli szerződése volt a nyugati hatalmak utolsó olyan okmánya, amely a közös védelem lehetőségét említette egy *német agresszióval szemben*. A gazdasági, szociális, kulturális együttműködésről és az együttes védelemről szóló szerződés — amelynek módosított változatába 1954. október 23-án részeseként bevonták a Német Szövetségi Köztársaságot és Olaszországot — 7. cikkében a szerződő felek magatartásának és intézkedéseinek egyeztetését irányozta elő arra az esetre, „ha Németország részéről felújulna az agressziós politika, vagy minden más olyan helyzetben, amely fenyegetést jelenthetne a békére, bárhol álljon is az elő, vagy minden olyan helyzetben, amely a gazdasági stabilitást veszélyezteti”.

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia — jelezve, hogy szándékukban áll „egész Németország gazdasági egységének megvalósítása az 1945. augusztus 2-án Potsdamban kötött egyezmény értelmében” — 1946. december 2-án egyezményt írt alá meg szállási övezeteik gazdasági egyesítéséről. Később Bizóniából francia hozzájárulással Trizónia lett. Ehhez járult az 1948. júniusi pénzreform, Adenauer 1949. szeptemberi kormányalakítása, amelynek másnapján, 1949. szeptember 21-én Bonn hivatalosan értesítette a Szövetséges Főbiztosságot a Német Szövetségi Köztársaság megalakulásáról.

A nyugatnémet államiság kialakítása és a nyugati katonai-politikai integráció szervezése párhuzamosan haladt. Az NSZK felfegyverzését és az atlanti szövetségi rendszerbe való bevonását voltaképpen az 1950. szeptember 12—26. között New Yorkban rendezett konferenciasorozaton határozták el. Döntés született európai integrált haderő felállításáról német kontingensek részvételével. A három nyugati nagyhatalom 1951 júniusában megszüntette a hadiállapotot Németországgal, majd 1952. május 26-án Bonn-nal aláírta azt a szerződést, amely az NSZK-ban megszüntette a megszállási statutumot, a megszállási rendszert és helyreállította az NSZK szuverenitását, ami a NATO-feltételei között szerepelt.

Egy nappal később, 1952. május 27-én Franciaország, Olaszország, az NSZK és a három Benelux-állam Párizsban aláírta az Európai Védelmi Közösség (EVK) felállításáról szóló szerződést, amelynek a „temetője” is Párizs lett: a francia parlament 1954. augusztus 30-án többségi elutasító határozatot hozott. Az EVK a NATO állományába tartozó „európai hadsereg” létrehozását célozta a szerződő államok haderőiből, így bukásával az NSZK burkolt NATO-integrációja, becsempészése is meghiúsult.

A Német Szövetségi Köztársaság egyébként — ha hinni lehet az egykori sajtójelentéseknek — első ízben 1952. január 27-én, az Európai Védelmi Közösségről Párizsban folyó tárgyalásokon szorgalmazta felvételét az észak-atlanti szövetségbe. Végül is a Nyugat-európai Unió születésnapja, 1954. október 23. lett annak a jegyzőkönyvnek az elfogadási napja is, amelyet a tizennégy NATO-tagállam külügyminisztere Párizsban írt alá az NSZK-nak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe való felvételéről. Előzőleg a londoni konferencián született döntés arról, hogy az Észak-atlanti Tanács következő miniszteri ülészakán meghívják a Német Szövetségi Köztársaságot a NATO-ba. Ehhez azonban az utóbbinak azon a történelmi napon, október 23-án nyilatkozatba kellett foglalnia, hogy tartózkodik minden olyan akciótól, amely összeegyeztethetetlen az atlanti szövetség szigorúan védelmi jellegével. A meghívásra az Egyesült Államokat jogosították fel, a csatlakozási jegyzőkönyv hatálybalépésének feltételéül szabták, hogy

- valamennyi tagállam tudassa az Egyesült Államokkal az NSZK NATO-felvételeivel való egyetértését;
- a brüsszeli szerződést módosító és kiegészítő jegyzőkönyv megerősítő okiratai kerüljenek letétbe helyezésre a belga kormánynál;
- az NSZ-ban állomásozó külföldi fegyveres erőkről kötött szerződés ratifikációs okmányai jussanak el a Német Szövetségi Köztársaság kormányához.

A jegyzőkönyv, amely bevezetőjében hangsúlyozza a tagállamoknak azt a meggyőződését, hogy az NSZK-nak az Észak-atlanti Szerződéshez való csatlakozása erősíteni fogja az észak-atlanti térség biztonságát, hosszadalmas eljárások után, 1955. május 6-án hatályba lépett és az Észak-atlanti Tanácsban 1955. május 9-án üdvözléshették a NATO 15. tagállamát. A nyugatnémet Bundestag 1955. március 24-én kelt becikkelyezési törvényében az Észak-atlanti Szerződéshez annak 1951. októberi 15-i módosított változatában adta hozzájárulását, amely változat már nem tartalmaz utalást a „megszálló erőkre” (Handbuch der NATO, Frankfurt, 1957.).

Az első NATO-főtitkár, a brit Lord Ismay valamikor állítólag kijelentette: *a NATO-t azért hozták létre, hogy az oroszokat távol, az amerikaiakat bent, a németeket pedig háttérben tartsák.* Az NSZK visszafogottsága évtizedeken keresztül közmondásos volt atlanti körökben és atlanti vonatkozásban, de amint kirajzolódott a német újraegyesítés lehetősége, ennek ellenére aggodalom szállta meg Európát: hogyan fog viselkedni a 75 milliós gazdasági és politikai óriás a NATO-ban és Európában. Moszkva azt jósolta, hogy Bonn igyekezni fog a kontinensen gyengíteni az Egyesült Államok befolyását, erősíteni a NATO európai pillérét, és e pillér törzsévé válni. Nyugat-Európában újraéledt a német semlegesség álma. Voltak szorgalmazói — a kijózanító tapasztalatok ellenére — annak is, hogy az atlanti tömb és a Nyugat-európai Unió tartsa „ellenőrzése” alatt a német revansztörekvéseket.

Négy év telt el 1990. október 3., a német újraegyesítés óta. Volker Rühe, Németország védelmi minisztere nemrég egy cikkét (Europäische Sicherheit) azzal vezette be, hogy országa a háború utáni időszak legfontosabb kül- s biztonságpolitikai céljait elérte, egységes és szuverén lett, nemzetközileg demokratikus nemzetnek és a népek közössége egyenjogú tagjának ismerik el. Nem tett említést a volt szovjet csapatok teljes kivonulásáról, 1994 egyik történelmi eseményéről, amely új helyzetet teremt Németország és a NATO viszonyában, egyszersmind Közép- és Kelet-Európa stratégiai viszonyaiban is.

Emlékezetes, hogy hosszú tárgyalások után az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország, az NDK és az NSZK külügyminiszterei 1990. szeptember 12-én szerződést írtak alá „a Németországgal kapcsolatos végleges rendezésről”. Az aláírók („4+2”) akkor abból indultak ki, hogy az egyesült Németország a NATO tagja lesz, keleti részén viszont még évekig ott maradnak a szovjet Nyugati Hadseregcsoporthoz tartozó katonái. A kiegyensúlyozott rendezés egyik összetevője mindenképp az lett, hogy a NATO-tag NSZK három-négy év alatt 370 000 főre csökkenti az egyesített Németország fegyveres erőinek létszámát.

Ami Berlint illeti, a szovjet erők kivonásának befejeztéig ott az egyesített Németország fegyveres erőiként kizárólag olyan területvédelmi alakulatok állomásozhatnak, amelyeket nem integráltak szövetségi (NATO-) struktúrákba. Kormányközi megállapodás alapján (Nyugat-)Berlinben maradhattak amerikai, brit és francia

egységek. Ha a szovjet csapatok már teljesen kivonultak az egykori NDK és Berlin területéről, akkor a NATO-ba integrált német csapatok is elhelyezhetők e térségekben, de atomfegyverek célba juttatására szolgáló eszközök nélkül. Ez a fenntartás nem vonatkozik olyan hagyományos fegyverrendszerekre, amelyek „nem-hagyományos” képességekkel is rendelkeznek, de amelyek Németország adott részében kizárólag „hagyományos” feladatok ellátására hivatottak. Idegen csapatokat, atomfegyvereket vagy azok célba juttató eszközeit a volt NDK területén tilos elhelyezni és hadrendben tartani. A szerződéshez csatolt jegyzőkönyvi melléklet a „hadrendben tartás” funkciójával összefüggő kérdések ésszerű és felelősségteljes kezelését, valamint azt teszi az egyesített Németország kormányának köteletségévé, hogy legyen tekintettel mindegyik szerződő fél biztonsági érdekeire. (Minden tekintetben a Szovjetunió fő jogutódja értelemszerűen az Oroszországi Föderáció lett.)

Lényeges rendelkezést tartalmaz a NATO szempontjából az 1990-es szerződés 6. cikke, amely kimondja, hogy a szerződés nem érinti az egyesített Németország szerződésekben való részvételének jogát, az összes ebből folyó jogokkal és kötelezettségekkel egyetemben, valamint a 7. cikk 2. pontja, amelynek értelmében az egyesített Németország teljes szuverenitást nyer bel- és külügyi fölött. (Le Monde, 1990. szept. 14., Izvesztyija, 1990. szept. 13.)

1981-ben Spanyolország is a szövetség tagja lesz

Spanyolország a második világháborúban hivatalosan semleges maradt, de katonai és gazdasági támogatást nyújtott Németországnak. Francisco Franco rendszerét már 1939 elején elismerte Nagy-Britannia és Franciaország, majd az Egyesült Államok is. Potsdamban 1945 júliusában a fasiszta diktatúrát megbélyegző határozat született, az ENSZ 1955 végéig nem volt hajlandó tagjai közé fogadni Spanyolországot.

FRANCO tábornok 1946. december 7-én kijelentette: Spanyolország minden külföldi befolyással szemben fenntartja függetlenségét.

Madriddal az Egyesült Államok a második világháború alatt szakított, de stratégiai megfontolásokból 1950-ben felújította a diplomáciai és politikai kapcsolatokat, hivatkozva egyebek között az ENSZ Biztonsági Tanácsának arra a véleményére, hogy a Franco-rezim fennállása nem fenyegeti a békét. Dean Acheson amerikai külügyminiszter 1950. január 18-án a szenátus külügyi bizottságának elnökéhez intézett levelében egyebek között ezt írta Spanyolországgal kapcsolatban: „Semmi sem mutat a jelenlegi kormány felváltásának lehetőségére... A jelenlegi rendszer belső helyzete szilárd, és sokszor olyanok is támogatják, akik előnyben részesítenek ugyan más kormányformát vagy államfőt, de attól tartanak, hogy a kormány megdöntésére irányuló akciót káosz és belviszály követné... Spanyolország része Nyugat-Európának és nem lehet tartósan megfosztani e térséggel való normális kapcsolataitól.” (Decade of American foreign policy. Basic documents, 1950—1955., Washington)

Az Egyesült Államok szenátusa 1951. április 3-án azt javasolta, hogy Nyugat-Németország és Spanyolország katonai és egyéb erőforrásait használják fel „Európa védelmére”.

1953. szeptember 26-án spanyol—amerikai politikai, katonai és gazdasági együttműködési paktum született. Ennek alapján az Egyesült Államok fontos ka-

tonai támaszpontokat kapott a madridi kormánytól: Gibraltár közelében Rota kikötőjét, amely a Polaris tengeralattjárók fő támaszpontja lett, továbbá három légibázist Torrejonban Madrid mellett, Zaragozában Északkelet-Spanyolországban és Moronban Dél-Spanyolországban. Az egyezményt 1963-ban megújították, és Washington folyamatosan korszerű fegyverzettel és haditechnikai eszközökkel látta el a spanyol hadsereget, a katonai integráció kétségtelen szándékával.

Köztudott, hogy a rendszer jellege a NATO-ban „alapító tag” Portugália esetében sem volt meghatározó jelentőségű — legalábbis negatív értelemben nem. Emlékeztetül: Carmona tábornok katonai diktatúrájában (Mussolini az egyik példakép) Antonio Salazar 1928-ban lett a kormány pénzügyminisztere, majd 1932-ben miniszterelnök. A Salazar-diktatúra 1968-ig tartott. Salazar 1938-ban elismerte a spanyolországi Franco-rendszert, 1939-ben barátsági és megneemtámadási szerződést kötött vele. Lisszabon 1943-ban kezdett katonailag közeledni Nagy-Britanniához és az Egyesült Államokhoz, 1948-ban részesévé vált a Marshall-tervnek és 1949-ben az atlanti szövetségnek. Lisszabon csak 1955-ben nyert bebocsátást az ENSZ-be, egyébként ugyanakkor, mint Spanyolország. Lényegében demokratikus érzelmű tisztek felkelése vetett véget 1974. április 25-én a portugáliai fasiszta rendszernek.

Spanyolország 1962 februárjától érzékeltette, hogy a közös piaci csatlakozás szándékával foglalkozik, ami ellenérzéseket váltott ki Washingtonban, hiszen ez a lépés csökkenthette Spanyolország függését az Egyesült Államoktól. Madrid 1966 januárjában arra a lépésre vetemedett, hogy megtiltotta amerikai atombombázó repülőgépek áthaladását az ország légterén. A tömegtüntetések hatására hozott intézkedés azonban nélkülözte az ellenőrzés lehetőségét.

Az 1970-es új spanyol–amerikai katonai egyezmény megkötését heves politikai csatározások előzték meg, elsősorban pénzügyi kérdésekben. Francóék 300 millió dollárt kértek, az amerikaiak az összeg fele alatt maradtak, egyebek között arra hivatkozva, hogy a spanyolországi légi támaszpontok értéke leszállt, hiszen interkontinentális rakétákkal megoldhatók azok a feladatok, amelyek addig a B–52-es amerikai hadászati bombázókra hárultak.

Mindez érintette Spanyolország és a NATO viszonyát is. A spanyol hivatalos lap 1970 novemberében interjút közölt a Washingtonból éppen akkor visszatért Lopez Bravo spanyol külügyminiszterrel, aki azt mondta, hogy Spanyolország nem érdekelt a NATO-kapcsolatokban. „Legalábbis hosszú átmeneti szakaszra van szükség... Egyszerű számítás azt mutatja, hogy a NATO-ba való belépés esetén Spanyolországának kétszeresére kellene emelnie amúgy is magas katonai költségvetését.” (Revista de Política Internacional, noviembre 1970.)

A 70-es évek közepén Madrid — érezve, hogy Washington a támaszpontok miatt mégiscsak rokonszenvezni kénytelen a végét járó Franco-rendszerrel — katonai biztonsági garanciákat szorgalmazott. Az amerikaiak az igényt visszautasították, emlékeztetve arra, hogy a kongresszus ellenzi a külföldi kötelezettségvállalások bővítését. 1976-ban mégiscsak megszületett egy új barátsági szerződés Madrid és Washington között és 1977 augusztusában spanyol tengerészegységek első ízben vettek részt NATO-hadgyakorlaton. A spanyol semlegesség gondolata — amellyel Franco 1975-ös halála után időnként foglalkoztak, de amely bosszantotta mind az Egyesült Államokat, mind a NATO-t — lekerült a napirendről és 1981 őszén a spa-

nyol demokrácia megszilárdításának gondolata egyre jobban összeszövődött a NATO-tagsággal. Mialatt a spanyol képviselőház és a szenátus felhatalmazást adott a csatlakozási tárgyalások megkezdésére, a kormány hangoztatta, hogy a legnagyobb óvatossággal kíván eljárni, nagyon nem szeretné, ha a NATO-hoz való csatlakozás rontaná a kapcsolatokat a Szovjetunióval és a többi keleti országgal. Moszkva mérges figyelmeztetésére és a baloldali tiltakozásra válaszul Alberto Oliart spanyol hadügyminiszter azzal érvelt, hogy a spanyol haderő (a NATO-ba integrálódva) nem képes jelentékeny erőltetődést okozni.

A spanyol baloldal a NATO-tagság kérdésében népszavazást szorgalmazott, amit Calvo Sotelo miniszterelnök egyszerűen figyelmen kívül hagyott, holott a Spanyol Kommunista Párt félmillió aláírást gyűjtött a népszavazás támogatására, a szocialista párt pedig bejelentette, hogy a népszavazást megtartja, ha az 1983-as általános választásokon hatalomra kerül. Felipe Gonzalez szocialista párti (PSOE) főtitkár 1981. február 20-án úgy nyilatkozott, hogy a NATO-ba való belépésnek, amely csak kockázatot jelent az ország számára, semmi köze a demokrácia védelméhez, mert az atlanti szövetség katonai paktum, amelyet nem demokratikus, hanem katonai megfontolások irányítanak.

1981. december 3-án, amikor a brüsszeli spanyol nagykövet átadta Joseph Luns NATO-főtitkárnak a „felhívást a meghívásra”, olyan hírek uralták az atlanti közeget, hogy Görögország esetleg nem adja hozzájárulását Spanyolország belépéséhez, hogy habozás tapasztalható a dán és a holland kormányon belül, valamint egyes bonni szociáldemokrata vezetők, így Willy Brandt részéről. Mindannyian az Európában kialakult katonai és politikai egyensúlyt féltették Madrid csatlakozásától.

Az atlanti tömb miniszteri tanácsának 1981. december 10–11-én Brüsszelben megtartott ülészakán *emelkedett a NATO tagállamainak száma 16-ra* azzal, hogy a külügyminiszterek ünnepélyes külsőségek között aláírtak egy jegyzőkönyvet Spanyolország csatlakozásáról az Észak-atlanti Szerződéshez, „*osztva annak minden célkitűzését*”. Igaz, a kormányok jóváhagyása után a parlamenteknek is jóvá kellett hagyniok a kibővítési döntést. A tizenöt ratifikációs okmány letétbe helyezése után Luns NATO-főtitkár a tagországok nevében meghívta Spanyolországot, csatlakozzék a szervezethez. A csatlakozási jegyzőkönyv spanyol ratifikációs iratait a washingtoni spanyol ügyvivő 1982. május 30-án helyezte letétbe az amerikai fővárosban, ezzel azonban Spanyolország egyelőre csupán a szövetség politikai szervezetének vált részesévé. Az egyesített katonai szervezethez történő csatlakozásról — a spanyol haderők beillesztéséről a NATO-parancsnokságok kötelékébe — ezután kellett volna tárgyalásokat kezdeni és megegyezésre jutni, amit megnehezített a madridi kormány kikötése: atomfegyverek nem tárolhatók az ország területén.

Bár Lord Carrington NATO-főtitkár 1986 első napjaiban Madridban megpróbálta lebeszélni a spanyol kormányt a NATO-ügyben tartandó népszavazásról, március 12-én a referendumot megrendezték. A közel 29 millió szavazásra jogosult állampolgár több mint 40 százaléka tartózkodott a vélemény-nyilvánítástól, azokon belül, akik voksukkal készek voltak állást foglalni, a NATO-tagság mellett 52,5, ellene 39,8 százalék szavazott. A többségi véleménynyilvánításban azonban az is benne volt, hogy *a spanyol hadsereg nem integrálódik a NATO katonai szervezetébe*, Spanyolországban nem lehetnek atomfegyverek és fokozatosan csökken az amerikai

katonai jelenlét. Madrid ezenkívül megerősítette a Gibraltárra, tehát egy másik NATO-állam birtokára támasztott spanyol igényt.

Spanyol képviselők mindazonáltal ott vannak a NATO Védelmi Tervező Bizottságában, az Atomtervező Csoportban, valamint a Katonai Bizottságban, tehát részt vállalnak a közös védelmi tervezésben. A NATO Kézikönyv megfogalmazása szerint „katonai együttműködési megállapodások lehetővé teszik a spanyol haderő közös tevékenységét az egyesült fegyveres erőkkel a sajátos feladatok végrehajtása során, így a haderő az integrált katonai szervezeteken kívül maradva is hozzájárul a szövetségesek együttes biztonságához” (NATO Kézikönyv, Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet, Budapest, 1993.)

*

Az atlanti szövetség lassan immár fél évszázados történetére visszatekintve lehetne szólni arról is, hogyan került Grönland egy dán—amerikai szerződés révén a NATO védelmi rendszerébe, hogyan egyeztetette össze Izland a NATO iránti tiszteletet az amerikai katonai jelenlét tapintatos korlátozásával, hogyan fordított hátat Franciaország a tömb katonai szervezetének, de nem utolsósorban arról, hogy amerikai—brit—francia közös akcióval hogyan hiúsították meg annak idején Moszkva csatlakozását egy szelektíven ugyan, de mégiscsak Kelet felé bővülő nyugati „véd- és dacsövetséghez”. De erről talán más alkalommal.

Mindenesetre túl azon, hogy Görögország, Törökország, az NSZK és Spanyolország NATO-taggá válásának történelmi, társadalmi, katonai és egyéb keretfeltételei egyszer adottak voltak, tehát összességükben nem fognak megismétlődni, *néhány zárókövetkeztetés ösztönösen kínálkozik.*

A NATO történelmi léptékkal mérve is rendkívül vontatottan, ugyanakkor pragmatikusan, elsősorban saját geostratégiai érdekeiből kiindulva bővítette sorait egy olyan időszakban, amikor az államok nem tolongtak a NATO-tagságért. Az atlanti vezetés honorálta a nemzetközi kommunizmussal és annak exponenseivel szembeni elkötelezettséget, az agresszióval szembeni katonai védelmi eltökéltséget, a jól felszerelt és kiképzett hadsereg meglétét, a magas katonai költségvetéseket, de ha a „szabad nemzet” és a „demokratikus berendezkedés” között kellett választania, akkor az első választotta. Szemet hunyt a diktatórikus beütések fölött, ezeket átmenetinek tartotta a stratégiai adottságok tartósságával szemben. A tagságra kiszemelt államoknál előny volt az ellenfélhez való hozzáférhetőség, az atlanti befolyás közvetítésének készsége és lehetősége.

A NATO eltúrta a tagjai közé meghívottaknál a különböző kötődési fokozatokat (katonai szervezettől való távolmaradás, amerikai atomfegyverek elutasítása), sőt azt is, hogy az új tagállamok között akár komoly ellentétek is legyenek, például területi követelésekkel. Az atlanti tömb nem szüntette meg ezeket az ellentéteket, nem vált döntőbíróvá, de mindent elkövetett, hogy az erőszakos, háborús „megoldásokat” kizárja. Ez a „négy bebocsátás” egyik tartós pozitívuma.

Simon Sándor

A békepartnerségről

(Valódi partnerség vagy biztonságpolitikai pótcselekvés?)

A cím alatti, eretneknek tűnő gondolat bizonyára sok olvasóban azonnali ellenérzést vált ki, és máris sorolni fogja a bizonyító érveket a Partnerség a békéért valós tartalmának és értékeinek igazolása mellett. Igaza lehet. E törekvés őszinteségében nem kételkedve mégis azt kérjük: olvassa tovább e rövid hozzászólást. Ha figyelmesen tanulmányozzuk a napi (heti) sajtóban, folyóiratokban az e témáról megjelent cikkeket, a rádióban és a televízióban hallható, látható riportokat, nyilatkozatokat és értékeléseket, akkor jogosan arra gondolhatunk, hogy többeknek még nem sikerült eléggé figyelmesen olvasni a Hadtudomány című folyóiratban megjelenő és az említett témában igazán jártas szakemberek (Kőszegvári Tibor, Gyarmati István és mások) idevonatkozó írásait.

A hivatalos magyar politika állásfoglalása (kiindulva a NATO-hoz való mielőbbi csatlakozás szándékából) természetesen egyértelműen igen volt az 1994. januári NATO-felhívásra. Csatlakozásunk 1994. február 8-án megtörtént, s ezt követően *megszakítás nélkül folyik annak tisztázása*, mit is kell (vagy mit lehet?) érteni a partnerség¹ alatt. Azt viszont már tudjuk, hogy ez ideig három magyar tisztet is delegáltunk — elsőként — a NATO főhadiszállására, s azt is, hogy az iroda vezetője ezredesi rangban van (legfeljebb tehát már csak az merülhet fel, hogy ugyan mivel foglalkoznak ezek a tisztek).

Mielőtt tovább haladnánk, azt is érdemes megemlíteni — bár erről valami oknál fogva jóval kevesebb szó esik —, hogy ez év májusában a Nyugat-európai Unió (NYEU) társult tagsági státuszt kínált a szervezettet együttműködő partnerországoknak, amit természetesen ugyancsak elfogadtunk. Már csak azért is, mivel „a hozzánk eljuttatott szövegtervezetből egyértelműen kiderült, hogy ez a *békepartnerséghez viszonyítva is számos figyelemreméltó új elemet tartalmaz...*”² Ez azért érdekes, mert felmerülhet a kérdés: hol van az ajánlásunk arról, hogy itt mit teszünk?

Igaz, *szavazati jogot ugyan nem kaptunk*, de ott lehetünk és hallathatjuk a hangunkat. Sőt még egy tisztet is delegálhatunk a szervezethez!

A NYEU-nak azonban van egy igen komoly hátránya a NATO-val szemben. Nincs olyan katonai infrastruktúrája, mint a NATO-nak. (Nekünk meg — úgy tűnik — elsősorban katonai szövetség kell. De miért, ha sehol nincs semmiféle ellenség?) Bár már ez is kialakulóban van. Folyik egyebek között a nyugat-európai

közös egységek felállítása. Meg különben a NYEU a NATO európai pillére is, amit azért csak figyelembe kellene venni a további lépéseinknél.

Az említettek — és más tényezők — okozzák azt a bizonytalan kételkedést a politikai és a katonai lépéseinket, de különösen néhány felelős vezető és mások nyilatkozatait illetően. Mert miként lehetne bizalommal értékelni az 1994-ben elhangzott olyan kijelentést, mint például: „a rendszerváltás után azonnal meginduló hadsereg-átalakítást a NATO-hoz történő teljes jogú tagkénti csatlakozás érdekének rendeltük alá.”³ (Érdekes, hogy mindezt a követelmények ismerete nélkül. Nem lett volna jobb a haza védelmére összpontosítani? Ha pedig valóban így volt, az alig megbocsátható hiba, sőt egyik ok lehet a hadsereg mai súlyos helyzetének.) A valós gond elsősorban az, hogy mi mindenhez és mindenkihez (ami európai vagy NATO vagy... akármilyen) szinte azonnal csatlakozunk, nem számolva azzal, hogy miközben éppen csak megszabadultunk az egyik nagyhatalom (katonai szövetség) által meghatározott kötelezettségektől, máris beleszédülünk (igen beleszédülünk) minden feltétel nélkül (sőt, az általunk kidolgozott forgatókönyv szerint) egy másik nagyhatalom (katonai szövetség) karjaiba. Végül is miért kell sietni?

Néhány szót arról, hogy milyen veszélyeket hordozhat magában ez a fajta gyors cselekvés. Annak ellenére, hogy a már említett szakírók — és mások — igyekeztek reális képet felvázolni a valódi lehetőségekről, mégis egy sor túlzó, a jelzett partnerség valódi hatását messze túlbecsülő értékeléssel és nézettel találkozunk mind „keleten” mind „nyugaton”.

Úgy tűnik, a szakemberek azon szándéka, hogy a partnerség bemutatásával elősegítik a politikai és a katonai lépéseket, a hadtudományi kutatók és a gyakorlati szakemberek munkáját, nem járt teljes sikerrel. A gyakorlati munkában, a tudományos kutatómunkában (ahol a hadseregfejlesztés legfőbb kritériumát a NATO megfeleltetésben látják és keresik) nap mint nap jelentős túlzás, jobban mondva túlértékelés tapasztalható.

Mit kell gondolni egy felelős vezető olyan állásfoglalásáról, miszerint: „A honvédség mindent megtesz azért, hogy a békepartnerség keretében sikeres legyen. Folyik a hadsereg átalakítása, hogy néhány év múlva alkalmas legyen az Észak-atlanti Szövetséghez való csatlakozáshoz...” (Népszabadság 1994. aug. 19.)

Két megjegyzés a fentiekhez.

— Nagy hiba lenne, ha ezért vagy csak ezért folya a hadsereg átalakítása. Egyáltalán: milyen feltételek alapján folyik ez az átalakítás? Vagy számolhatunk arra, hogy már nem a mostani NATO „vár bennünket”?

— Hasznos lenne, ha annak érdekében *tennénk meg mindent*, hogy végre önmagunk legyünk, hogy az országnak jól szervezett hadserege legyen, hogy katonáink normális körülmények között éljenek, hogy a hivatásos állomány nagy százaléka ne éljen a létminimum alatt.

Úgy tűnik, most s ezzel kapcsolatosan érdemes néhány kérdést megemlíteni. Mindekelőtt talán: aligha tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a Partnerség a békéért mozgalmat az Egyesült Államok, illetve a NATO (miközben keresi a maga egyáltalán nem könnyen meghatározható profilját) *találta ki* a NATO-hoz csatlakozni kívánó — s egymással is versengő — volt szocialista országok meg nem szűnő rohamának legalább időleges elhárítása céljából.

A gondolat igazán nagyszerű, s valóban szolgálhatja az együttműködést. Bár

a lényeg mégis csak az, hogy: *ha jelentkezni akartok, „csináljatok” egy tervet. És ha tudjátok, ki mit, milyent akar, közös egyeztetés után valósítsátok is meg azt. Ha nem sikerülne, az se nagy baj.*

Tehát e partnerség keretében *senki nem köteles (vagy mi igen?) senkinek garanciákat adni*, viszont tanácskozhatunk és konzultálhatunk. Igaz, ehhez nem feltétlenül kellene a katonai szövetség.

Most tehát itt tartunk. Igaz, mind ez ideig a „kétoldalú” partnerségi megállapodást még nem írták alá a felek. *Legfeljebb az merülhet fel: talán most nem ez lenne a legfontosabb és legsürgősebb feladatunk.*

Az országok tehát elkészítik „egyeztetett” terveiket, majd megkezdik azok végrehajtását,⁴ s így egy időre a NATO-nak ezen országok tagsági követeléseikkel nem okoznak gondot. Azon viszont érdemes lenne talán gondolkodni, hogy hatásosabb lehetne, ha a NATO *dolgozna ki valamiféle forgatókönyvet* (vagy bármit) arra: hogyan és miként segít — ha egyáltalán komolyan gondolja a szövetség kibővítését új országok felvételével — nekünk (és másoknak) az önálló nemzeti hadsereg megteremtésében. Mi igazán csak ezt követően „léphetnénk”, ez így lenne igazán elfogadható.

Különben is Clinton elnök Varsóban (1994. júl.) jövőre (1995-re) ígérte a „felvételi követelmények” kidolgozását és megtárgyalását (ami egyébként a tagországok egységes állásfoglalása alapján történhet). Legalább eddig mindenképpen nagyobb „nyugalom” lehetne. Bár azt azért megemlíthjük, hogy a NATO már 1992-ben ígérte az „igen pontos kritériumok” sürgős kidolgozását.

Az előző állítások többoldalú meggondolásához fontosnak tartjuk felidézni Kissingernek⁵, az ismert és elismert személyiség idevonatkozó szavait: „A partnerség a békéért növelte a bizonytalanságot a NATO jövőjével kapcsolatban...” (The Washington Post, 1993. nov.) majd: „A három ország (magyar—lengyel—cseh — a szerző) jogos biztonsági gondjainak orvoslására így valódi gyógyszer helyett *placébót*⁶, *általáltat* kapott a partnerség homályos ígéretével. Ez megtagadja tőlük a legfontosabbat: a biztonsági garanciákat... sokkal célszerűbb lenne a NATO mostani szervezetét megőrizni...”

„A NATO elvesztette eredeti létezésének, különösen katonai küldetésének lényegét és tárgyát: az *ellenséget* (a VSZ és a Szovjetunió fegyveres erőit), s ez a tény a NATO alapfeladatainak átdolgozását követelte. Az új helyzetből eredően szükségessé vált, hogy részletesen értékeljék az európai biztonsági helyzetet, az Európát fenyegető új kihívásokat és veszélyeket, s ennek megfelelően határozzák meg a NATO új biztonságpolitikai és katonai feladatait.” (írja Kőszegvári Tibor, Hadtudomány 1994/1. sz. 8. old.)

Az előző gondolattal egybehangzóan Clinton elnök a lényegét abban fogalmazta meg (1994. jún. 9—10. NATO-csúcstalálkozó), hogy az Egyesült Államok továbbra is „*erős partnere*” lesz a NATO-országoknak az európai biztonsági törekvések során. Miközben *nyomatékosan aláhúzza*: az új európai biztonságot az *integrációban* kell megvalósítani, melyet mind a *fegyveres erők*re, mind a *piacgazdaságra*, mind a *nemzeti demokráciákra* ki kell terjeszteni. (E gondolatokra később még visszatérünk — a szerző megjegyzése.)

Ha elfogadjuk (s miért ne fogadnánk el?) Kőszegvári Tibor azon véleményét, miszerint: „A sors alaprendeltetése és feladatai nem változtak a Partnerség a béké-

ért program elfogadásával. A NATO fegyveres erői továbbra is készen állnak a NATO befolyási övezetének védelmére minden támadóval szemben...”, akkor viszont a fenti valós helyzettel (gondolattal) kapcsolatosan — azokkal nem vitatkozva — néhány észrevétel megemlítése indokoltnak látszik.

Mert mindenképpen el kell fogadnunk azokat a véleményeket is miszerint a NATO jelenlegi feladatai két nagy csoportra oszthatóak: 1.) a tagországok további védelmének garanciális feladatai; 2.) *a NATO fokozott részvétele az európai (sőt a világ) válságainak kezelésében.*

Mindezekből egyenesen következik, hogy a NATO elhatározta (igen, a NATO önállóan elhatározta!), hogy a jövőben (ha az érdekei úgy kívánják) kiterjeszti „hatáskörét” a jelenlegi tagországok védelmén jelentősen túlmutató feladatok vállalására is! Ez viszont mindenképpen a NATO *gyökeresen új, minőségileg teljesen más tartalmi feladata*, s ez nincs benne az alapszerződésben. De mindenképpen olyan feladat, ami szoros kapcsolatban van (lehet) a partnerséggel. Bár ezekbe a kibővített feladatokba semmi beleszólásunk nincs.

Lehetséges, hogy az Egyesült Államok (és többen mások) azt gondolja, hogy: a szövetségek (és az erőviszonyok) drámai megváltozása eredményeként a világ globális ügyeinek intézésében (először a történelemben) *új és kizárólagos főszerepet kapott?* (Gondoljunk csak a Clinton által megfogalmazott integrációs elméletre!) S úgy tűnik, hogy sok ország — közöttük a magyar is — azt hallgatólagosan tudomásul is vette. Az integrációról beszélni csak úgy általában (ahogyan erre mi magunk is hajlamosak vagyunk) aligha lehet helyes, bár az európai volt szocialista országok mindent megtesznek az ilyen irányú „elmozdulás” érdekében. A megoldást „természetesen” mindenki az Egyesült Államoktól várja még akkor is, ha abban nem kevés a kockázat, különösen a kis országok számára.

Ebben az összefüggésben mindenképpen szólni kell a jelenleg — csak egy irányban elkötelezett — „kis partner” szemszögéből (mivel e kérdés egyébként is elkerülhetetlen) a „*legnagyobb partnerről*”, Oroszországról. Tudomásul kell (kellene) venni, hogy Oroszország a NATO mellett az európai biztonság garanciáinak egyre jobban érzékelhető s egyre pontosabban kialakuló második fontos tényezője. Ezt a tényt minden cselekvési területen, „a partnerségi munkában is” szükséges lenne figyelembe venni.

Nem hisszük, hogy egy kézlegyintéssel elintézhető lenne Oroszországnak azon elvárása, miszerint az ENSZ egész tevékenységében az európai biztonsági rendszerben folyó munkában, jobban vegyék figyelembe szerepüket. Jól tudva, hogy Oroszországot — amely az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja — *egyáltalán nem elégíti ki* a többi kelet-európai országnak felkínált „keretmegállapodás”, hanem átfogó együttműködési szerződést kíván kötni a NATO-val. Azt sem lehet teljesen kizárni, hogy máris a formálódó „különleges” orosz—NATO kapcsolat árnyékában folynak a különböző tárgyalások.

Sőt még (már) az is felmerülhet: hogyan lehetne Oroszország a NATO „póttagja”. Amiben a lényeg az, hogy a 16 tagú Észak-atlanti Szövetség esetleg Moszkva bevonásával hozná meg döntéseit, bevonva az oroszokat még a stratégiai tervezésbe is.

A 16+1 e sajátos változata alapját valószínűleg egy „különleges” Moszkva—Bonn és Moszkva—Washington kapcsolat képezné. Találhatóak olyan elemzések (még Washingtonban is), miszerint a Németország és Oroszország közötti térség

biztonságát legjobban egy *Bonn—Moszkva* tengely alapozná meg, amit az előbbi gazdasági, az utóbbi a *katonai* erejével támasztana alá. E gondolat esetleges sőt egyáltalán nem kizárható megvalósítása — ugyancsak több értékelés szerint — erősíthetné az amerikai—német és az amerikai—orosz *partnerséget*, s ez lehetne egyben igazi kiinduló alapja a NATO teljes átalakításának is.

A Partnerség a békéért folyamatban lévő körvonalazott és körvonalazódó „össztevékenységi” jegyzékeink, felajánlásaink kidolgozásánál és egyeztetésénél *nem biztos, hogy a jövőben csak egy irányba kell néznünk!*

A fentiekben vázolt — eretneknek egyáltalán nem nevezhető — gondolatok megvalósulása természetesen nemcsak a NATO-t, hanem az ENSZ Biztonsági Tanácsát, továbbá az egész világpolitikai és biztonsági mechanizmust is átalakítana. Ezt az elméletet (vagy már nem is csak elmélet?) látszik erősíteni az 1994. szeptemberi orosz—amerikai csúcstalálkozó végén kiadott közös nyilatkozat a két nagyhatalom stratégiai és stabilitási partnerségéről is. Ebből kitűnik: Moszkva és Washington fokozatosan, de jelentősen összehangolja katonai doktrínáit és világstratégiai elemzését.

Talán ne vegyük csak *politikusi túlzásnak* a Jecin orosz elnök által azon elmondott gondolatot — amikor az amerikai útjáról számolt be a Moszkvai tévében 1994. október 4-én —, miszerint: „Amerikának arról a feltételezésről kellett lemondania, hogy Oroszország gyenge, és a világban csak egy ország (az Egyesült Államok — a szerző megjegyzése) parancsol.” Jól láthatóan tehát még sok minden változhat.

Ha *figyelembe vesszük*, hogy egyetlen szerződés sem maradhat érvényben a teljes szöveg szerint, ha megváltoztak azok a körülmények (ez különben is természetellenes jelenség lenne), amelyek közepette azokat annak idején megkötötték. És ha ezt vonatkoztatjuk a NATO-ra is (miért ne tennénk?), akkor megállapítható, hogy az eredeti NATO-alapszerződés megváltoztatása és „igazítása” még erőteljesen a megoldandó feladatok sorába tartozik. Az említett változások viszont nagyon sok mindent hozhatnak számunkra is.

Mindezeket — s még sok más tényezőt — figyelembe kellene vennünk tehát, amikor úgy határozunk, hogy azonnal (lehetőleg elsőként) „csatlakozunk” és „mindent” megteszünk, hogy megfeleljünk a partnerségből fakadó (egyáltalán nem tisztázott) elvárásoknak. (Amit éppen ezért mi magunk fogalmaztunk meg és ajánlottunk fel, miközben *ennek költségeit* még csak nagy vonalakban sem mértük fel. Végül is mibe kerülne nekünk évente az a „partnerség”?)

Ami pedig a biztonsággal kapcsolatos „integrációt” illeti: e fogalmat gyakran hallani mind a politikai, mind a különböző katonai fórumokon, tudományos tanácskozásokon. Gondoljunk csak arra, hogy — mint ezt már korábban idéztük — maga Clinton elnök is az integrációban látja igazán megoldhatónak Európa biztonságát. Mint partnereknek (a békéért) máris adódik néhány, számunkra legalábbis fontos kérdés, különösen, ha a törekvéseink „végső célját” — s amihez a partnerség elvezet — a teljes jogú NATO-tagság elnyerésében látjuk.

Végül is milyen integrációban akarunk részt venni? És miért? Gazdasági, politikai vagy katonai integráció? Vagy netán mindhárom?

Természetesen itt és most nem szándékozunk e kérdésekkel részletesen foglalkozni, mindössze csak a figyelmet akarjuk néhány — talán továbbgondolásra váró — tényre ráirányítani (különösen azok figyelmét, akik e kérdések gyakorlati oldalával foglalkoznak).

A világban, de különösen Európában és Euráziában (maximálisan leegyszerűsítve) két, egymástól élesen és elvileg is különböző folyamat figyelhető meg és pedíg:

a) az egyesülés, az integráció irányába ható;

b) a nemzetállamiság (az önállósodás) irányába ható folyamat.

Nyugat—Európában elsősorban az előbbi érvényesül (megemlítve, hogy tapasztalhatók itt határozott dezintegrációs törekvések is). *Keletközép- és Dél-Európában* inkább az utóbbi figyelhető meg, nem egy esetben végletes formában.

Magyarország (és a régió más volt szocialista országa) nem kevés kockázatot vállalva „biztosító háló” nélkül e két tendencia határmezsgyéjén manőverezik.

Hasznos lenne pontosan megfogalmazni (ez döntő lehet minden további tevékenységre); végül is ki (kik), milyen integrációra gondol (gondolnak)? S miután ezeket pontosan értékeltük és értelmeztük, lehet meghatározni: milyen integráció kell most nekünk, magyaroknak, ami tehát lehet:

— *gazdasági integráció* — ez úgy tűnik, járható út, s nekünk igazán ezt kellene szorgalmazni (bár erre még aligha vagyunk alkalmas és elfogadható partnerek, legfeljebb itt is csak „önképzési” alapon);

— *katonai integráció* — amit mi, magyarok valami oknál fogva minden lehetséges eszköz és módszer felhasználásával mielőbb el akarunk érni.

S az igazi gond ezzel kapcsolatosan igazán most jelentkezik. Lehet-e katonai integráció politikai integráció nélkül? A válasz aligha lehet más, mint az, hogy *nem!* Viszont a politikai integráció azt jelenti (jelentheti), különösen a nagyhatalmak hatóköréibe (hitelek és adósságok erős kötelékében) tartozó kis országok esetében, hogy sok mindenről, például a sokszor említett és elnyert „teljes” szuverenitás egy részéről, meg az önálló hadászatról (hogy most mást ne is említsünk) *önként le kell mondani*. Ennek — minden meglévő tapasztalat alapján — ez az ára, de ezt éppen ezért nagyon gondosan és körültekintően kellene megoldani. Most tehát az a legfontosabb kérdés, hogy ebben az összefüggésben meg tudjuk-e, meg akarjuk-e határozni (és őrizni) önmagunkat, s mindezt milyen mértékben, milyen mozgási keretek között.

Biztosak vagyunk benne (legalábbis biztosak szeretnénk lenni), hogy mindazok, akik már 1990-től az integráció érdekében tevékenykednek, mindezeket a körülményeket (biztosan még többet is) gondosan mérlegelték. Miközben bizonyára azt is figyelembe vették, hogy a gazdag és erős országokkal mindenki barátságban és szövetségben akar élni, de azt is (amire bőven rendelkezünk történelmi tapasztalattal), hogy a *szegény és gyenge* ország barátsága (szövetsége) nem örömet, csak terhet jelent a gazdagabb és erősebb országoknak.

Végezetül néhány kérdés, vélemény, javaslat.

A Partnerség a békéért, amit (amerikai kezdeményezésre) a NATO indított el, valóban új és nagy jelentőségű, s egyben komoly számvetésre ösztönző kezdeményezés, amelynek célja az egész európai térség biztonságának és stabilitásának erősítése. Csatlakozásra hívták mindazon országokat, amelyek képesek hozzájárulni a programukhoz. *Mi is csatlakoztunk!*

Most viszont e bizalomerosztó gesztus birtokában mi tart vissza bennünket, magyarokat attól, hogy a franciákhoz, spanyolokhoz hasonlóan *csak a NATO* — legalábbis amíg az a jelenlegi felfogásban létezik — politikai szerveibe kérjünk bebecsátást? Ez

máris megadhatná az általunk áhított garanciákat. Igaz, ez *más csatlakozási struktúrát, teljesen más csatlakozási stratégiát feltételez*. Ez lenne viszont „valódi” hatásos cselekmény! Határozott véleményünk, hogy mind a gyakorlati, mind az elméleti kutatómunkában ennek (egy ilyen jellegű csatlakozásnak) a feltételeit kellene sokoldalúan feltárni és kimunkálni, összekötve egy jól átgondolt — a valóság talaján járó — többlépcsős gazdasági integrációval.

Az előzőekkel összhangban az igazi partnerség érdekében folytatott gyakorlati munka és a hadtudományi kutatás fővonala — szerintünk — nem a jelenlegi NATO-hoz való (teljes jogú és mielőbbi) csatlakozás „megfoghatatlan” követelményeit vagy feltételeit, illetve annak teljesítését kellene tervezni, hanem:

- a) Egy hosszú távú hadseregfejlesztés elméleti és gyakorlati tennivalóit előkészíteni, és az így létrehozott hadsereg alkalmazásának, az ország védelmének, más korszerű hadseregekkel együttműködni képes hadsereg felépítésének útjait kellene kutatni (így legalább elméletileg és időben készen lennénk a korszerűsödő hadsereg „kezelésére”), ami egyébként kielégítené az esetleges — NATO-hoz vagy más katonai szervezethez, ha ez mindenként elkerülhetetlen — csatlakozás feltételének megteremtését is.
- b) A hadtudományi kutatás keretében még azt is napirendre lehetne tűzni, hogy a hadsereg jelenlegi szervezeti struktúrája (hdt., dd., zászlóalj), *ami az „akkor” várható hadszíntéri viszonyok, valamint az egyre égetőbb létszámgondjaink miatt került kényszerűen bevezetésre (amire még most is „büszké” vagyunk), kiállja-e ma még a próbát.*

Vannak olyan vélemények (amelyeket talán nem lenne haszontalan még időben meggondolni), hogy az új helyzetnek, az új honvédelmi felfogásnak, az ország „területvédelmének”, *a jelenleginél sokkal jobban megfelelne a korábbi és jól bevált (hadosztály, ezred, zászlóalj) szervezet, s ezt valóban igen nehéz lenne elvitatni.*

- c) Mind a gyakorlati mind az elméleti munkában (ez is a a partnerség része lehetne) hasznos lenne tisztázni, hogy az az út, ahogy „biztosító” elméleteket gyártunk a „szegénységünk” következtében „szegény” hadseregünk indokolásához, sehova nem vezet. Nem lehet, hogy csak az „anyagi szükség szülte” és „percalkalmas” katonai elmélettel rendelkezünk.

Be kellene (végre) látnunk (a hadsereg léteével vagy nem léteével foglalkozó szerveknek és személyeknek), hogy a katonáktól (a honvédelemmel felelősséggel foglalkozó személyektől) nem arra a kérdésre kell szinte nap mint nap indokolást követelni, hogy: mire kellene nekünk a jól felszerelt erős hadsereg, amikor az „égvilágon” senki bennünket sehonnan nem fenyeget. Az indokoláshoz „konkrét” ellenséget akarnak látni”, s ez sok esetben bizony képtelen ötletekre kényszeríti az erős, jól felszerelt hadsereg szorgalmazóit.

Az érdekesség az, hogy amikor — az önálló államiság talán legrégebb időből létező „szimbólumáról” — a hadsereg létéről folynak a viták, senkiben sem merül fel, hogy vitassa az értelmiség, a gazdaság, a művészet és a kultúra, a tűzoltóság és a rendőrség, az igazgatási szervek stb. létét és szükségességét, létjogosultságát. Ezek ugyanis „kézenfekvően” az állam kellékei. Jó lenne, ha az ország arra illetékes vezetői elfogadnák (és az országgal is megértetnék) a hadsereg szükségességének

evidenciáját, ami nem attól függ, hogy ma milyen ellenség „sorakozik” fel a határainkon, hanem attól, hogy az ország meg akarja-e komolyan védeni a nemzeti függetlenségét, szuverenitását. Ez a rendszer, mármint az önálló államiság *ugyanis így és ennek megfelelően működik*.

Ezt a funkciót semmiféle „partnerség” nem fogja betölteni, mert „nem bízhatunk meg az égvilágon senki támogatásában, mert vérét ontani miértünk, önként és nem az érdekei parancsára, senki sem fogja.” (Göncz Árpád, 1994) Még — e kérdés kapcsán — azt is érdemes megemlíteni, hogy legtöbbször éppen azok, akik a jól felszerelt erős hadsereg szükségességét vonják kétségbe, éppen azok hangsúlyozzák legjobban a *megbízható, jól felszerelt erős katonai szövetséghez (NATO) való csatlakozás szükségességét*.

Miért? Ki ellen? Ki az ellenség? Kitől félünk?

Azt vélhetjük, nem nagyot tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a Partnerség a békéért „mozgalomnak” csak akkor lehetünk igazán aktív résztvevői, ha széles körű és jól működő gazdasági kapcsolatokra épülő, erős magyar gazdaságot teremtünk, és erre a bázisra építve *más korszerű hadseregekkel bármikor együttműködni képes, ütőképes hadsereget hozunk létre. S ezt kellene igazán jól előkészíteni!*

S ehhez mindenképpen fontosnak látszik elmondani, hogy a jószándék, az egyoldalú fegyverzet- és létszámleépítés, a gyengeség soha nem volt és nem is *lesz elég sem a biztonság garanciáihoz, sem az aktív külpolitikához és semmiféle partnerséghez*.

Úgy tűnik, semmi nem módosította gyökeresen azt korábbi és régen érvényes álláspontot, miszerint: *a katonai erőktől is függ, hogy az állam milyen lépéseket tehet meg a külpolitikában, és mennyit kénytelen megengedni másoknak (eltérni másoktól)*. Ebből egyenesen következik, hogy a hadsereg szervezeti és technikai fejlesztése, *a hadsereg növelése vagy csökkentése* — bár látszólag katonai kérdés — tisztán politikai probléma. Ugyanakkor a katonától (az azokat is képviselő honvédelmi minisztertől) nem lehet rossz néven venni, ha sokat követel olyan téren, ahol ő a felelős. *Mert a honvédelmi törvény (9., 10 §) szerint ő az elsőszámú felelős*.

Azt szintén hasznos lenne (esetleg) figyelembe venni, hogy a háborús konfliktus egyik fontos oka éppen az érintett fegyveres erők egyenlőtlenségében is keresendő, amikor az erősebbet ez arra készteti, hogy politikai érdekeit fegyveres erővel vagy azzal való fenyegetéssel érje el. Egy ország védtelensége csábító lehet, *s ez ma semmivel sem kisebb veszély, mint bármikor volt*.

Korábban is, most is sokat beszélnek a hadsereg elismertségének, tekintélyének fontosságáról. Igen, itt még ugyancsak sok a tennivaló, bár az elmúlt években sok minden (jó is, rossz is) történt e tekintetben. Azt mindenképpen kijelenthetjük, hogy tekintélye csak a honvédelem szempontjából „fontos” hadseregnek van, s a fontos hadsereg legfőbb jellemzője viszont az erő, a felszereltség és a kiképzés színvonala.

Ha a honvédségtől azt követeljük, hogy tekintélye legyen, akkor — a fejlesztésével egyidejűleg — az államtól el lehet várni, hogy a mindennapi életben is jól érezhetően biztosítsa a hadsereg képviselőinek a társadalomban őket megillető helyüket. Nagyon természetes, hogy e megbecsülésnek anyagi téren is érezhetőnek kellene lenni, mert az államnak nemcsak fegyelmezett, jó katonákra, hanem egyben megelégedett katonákra van szüksége.

Olyan hadsereget kell tehát „teremteni”, amely elsősorban a szomszédos orszá-

gok hadseregeivel (minden irányban) épít ki valóban élő, hosszú távú és szilárd együttműködési kapcsolatokat. Talán éppen az EBEE-n belül, amire Európában egyébként is jó esélyek vannak.

*

Befejezőként (felhasználva — nem szó szerint — Kőszegvári Tibor záró sorait) elmondható: a Partnerség a békéért fontos lépés lehet az európai biztonság erősítése útján... Egyértelművé vált, hogy a NATO az egyetlen katonai szövetség, amely garantálja tagjainak biztonságát, míg a többi politikai, gazdasági és más területeken létrehozott szervezet csak kiegészítő szerepet tölt be a NATO mellett. Az Egyesült Államok és a többi NATO-tagállam csak annyira kívánja bevonni a közép és a kelet-európai országokat az együttműködésbe, amennyire azok készek anyagilag is vállalni a közös terheket... Az út hosszú a NATO-tagságig és az a NATO, amelyhez csatlakozni akarunk, az nem a ma létező szervezet lesz.

Ha arra gondolunk, hogy a „csatlakozni” és a „hogyan csatlakozni” egy újabb katonai szövetséghez: az ország jövőjének, létének vagy nem létének alapvető kérdése — amit nem lehet érzelmi vagy éppen indulati alapon megoldani —, akkor kézenfekvőnek látszik, hogy e kérdésekről a kutatóknak és a gyakorlati szakembereknek igazán tárgyilagos (múltat, jelent, jövőt értékelő) véleménycserét lenne hasznos elvégezni, s ezzel is elősegíteni ezen „életbevágóan” fontos döntések meghozatalát.

Mindent egybevetve az a véleményünk: legfontosabb — honvédelmi és biztonsági jellegű — lépéseinknek a jövőben arra kellene irányulnia, hogy (bár kicsit megkésve) kezdjük már végre megvalósítani (de legalábbis mindenki számára értelmezni) az *érvényes honvédelmi törvény* azon előírásait, amelyek irányt adhatnak mind a gyakorlati, mind az elméleti munka számára, szinte az egész hadsereget és a honvédelmet érintő minden fontos kérdésben. Ezek közül megemlítem az alábbiakat „1. §. /1/ A honvédelem nemzeti ügy: Az ország honvédelmi képességeinek fenntartásában a Magyar Köztársaság alapvetően saját erejére: nemzetgazdaságának erőforrásaira, fegyveres erőinek felkészültségére és elszántságára, illetőleg a polgároknak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére és áldozatkészségére épít...”

JEGYZETEK

- 1 Esetleg még az a kérdés is felmerülhet — a szó lényegét érintően —, hogy milyen partnerség lesz az, amiben egyik fél sem kötelezi magát semmire, mindössze az egyik félnek *joga van* „ajánlatokat” tenni a másik fél „kegyeinek” elnyeréséért.
- 2 Joó Rudolf, a HM korábbi közigazgatási államtitkára.
- 3 Dr. Turján Sándor, a HM volt helyettes államtitkára.
- 4 Ennek keretében történt pl. Magyarországon az alegységszintű módszertani (magyar—angol) felkészítés, amit sokan (már elnézést a kifejezésért) nagyzó módon (még katonák is) angol—magyar „közös hadgyakorlat”-nak neveztek (századszinten!?).
- 5 Az Egyesült Államok külügyminisztere, nemzetbiztonsági főtanácsadó (1969—1975).
- 6 Gyógyyszer utánzó — hatóanyag nélküli — készítmény.

MINDEN ESETRE

MON-X®

SZEMÜVEG

**A MON-X SZEMÜVEGLENCSE SZELEKTÍVEN SZŰRI A KÁROS UV
SUGARAKAT ÉS A LÁTÁST ZAVARÓ KÉKES FÉNYEKET.**

Nyugtató hatása miatt ajánlott:

mozi és TV nézéshez,
járművezetéshez,
vzisportokhoz,
hegymászáshoz,

meterséges fényben,
számítógép használatához,
hályogműtétek és
szemlencseátültetés után.

**12 féle színárnyalatban, tetszőleges keretben,
dioptriás változatban is**

400 MON-X emblémával ellátott optikai szaküzletben vásárolható.

A DARVAS KFT MINDIG FIGYEL ÖNRE!

Kállai László

A konfliktushelyzetek kezeléséről

A biztonság megteremtésében és fenntartásában — más szavakkal: a fegyveres konfliktus vagy a háború elkerülésében —, az összeütközéseket megelőző válság időszakában igen fontos tényező a felek részéről tanúsított magatartás, amely vagy ösztönzi, siettet, vagy gátolja, esetleg megakadályozza a fegyveres cselekmények kirobbanását. Ezt a magatartást hívja a biztonságpolitikai szakirodalom „válságkezelésnek”, „konfliktuskezelésnek”, s ebben a tevékenységben — amelynek vezetése természetesen a politikára hárul — különleges szerepet tulajdonít a fegyveres erők magatartásának, cselekvésének. Folyóiratunk 1994. évi 3. számában *A válságok előfordulásának körülményei és kezelési módjai* című tanulmány szerzői a téma általános, mondhatni: nemzetközi vonatkozásaival foglalkoztak. Az alábbi cikkben a szerző a konfliktushelyzetek kezelését hazai viszonyokra adaptálja és a hazai gyakorlatban szerzett tapasztalatok feldolgozását adja közre, számítva olvasóink észrevételeire és hozzászólásaira.

Európában az 1980-as évek végére gyakorlatilag megszűnt az ideológiai alapokon szemben álló két blokk meglétéből törvényszerűen fakadó hidegháborús alaphelyzet. E fenyegetettség megszűnése azonban korántsem jelenti azt, hogy a keletközép-, valamint a kelet-európai térség fejlődése nem hordoz magában más típusú veszélyforrásokat. A térségben az elmúlt évtizedekben felhalmozódott, mind ez ideig elfojtott problémák válságjelenségekként: polgárháború, helyi, etnikai villongások, a fegyver- és kábítószer-kereskedelem felerősödése, a szervezett bűnözés és a menekültek tömeges megjelenése formájában törtek felszínre.

Hazánk a régió tagjaként ugyancsak részesül ezen „áldásokból”, ezért a jelenségek hatékony kezelése az ország biztonsága szempontjából mind a politikai, mind a katonai vezetés számára elengedhetetlen feladat.

A Magyar Köztársaság célja a katonai védelem szempontjából az ország területi integritásának megóvása. Ez a meghatározó eleme a fegyveres konfliktussal kapcsolatos elképzelésünknek. Az alaptétel az, hogy meg kell előzni a fegyveres konfliktusokat, meg kell akadályozni a háború kitörését, fenn kell tartani az azt megelőző állapotot, a tárgyalásos rendezések esélyét. Ezért a fegyveres erők létét nem a negatív értelmű fenyegetés, hanem a pozitív tartalmú védelem, az oltalmazási funkció indokolja.

Ez a meghatározó elem a nemzetközi katonai gondolkodásban három nagy területet testesít meg. Ezek: a megelőzés, a konfliktusok kezelése és az aktív haditevékenység. A honvédelmi alapelvekben ez a három terület az együttműködés, a visszatartás és a védelem egységként jelenik meg.

Az együttműködés, a visszatartás és a védelem egysége

Az együttműködés szférájába tartozik a nemzetközi szervezetekben és integrációkban való aktív közreműködésünk, amely az általános biztonság kérdéseivel, vagyis a NATO-val, a NYEU-val és más szervezetekkel függ össze. Ennek keretében valósul meg a két- vagy többoldalú politikai és katonadiplomáciai kapcsolatok fenntartása a régió országaival, valamint az integrált biztonsági vagy más szervezetekkel, országokkal. Ugyancsak az együttműködés szférájába tartozik, hogy legalább néhány alegységköteléket alkalmassá kell tenni az ENSZ-erőkben való közreműködésre, ahogyan ez már a tisztek egy csoportjánál megtörtént.

A visszatartás elemeihez nemcsak a hadsereg állapota, hitelessége tartozik, hanem az is, ahogyan egy katonai konfliktust a határaink közelében kezelünk. Ennek lényege az, hogy képesek vagyunk-e a konfliktusok eszkalációját megakadályozni, a háborús szint alatt tartani és ezzel „játékkeret” engedni a politikának arra, hogy diplomáciai, politikai eszközökkel rendezze a viszonyokat, és féken tartsa a katonai potenciált még akkor is, ha az ellenségeskedések már megkezdődtek.

A katonai gondolkodásban talán a visszatartás értelmezése a legfontosabb, amellyel kapcsolatban önmagunkban is és egymás között is a legnagyobb kompromisszum-készséget kellett kialakítani. El kell fogadnunk, hogy egy félkatonai szervezetnek, felfegyverzett csoportosulásnak — amelyet sem a politika, sem a haderővezetés nem irányít és nem ellenőriz — határ menti akciója területünk és lakosságunk ellen nem tekinthető háborúnak. Ugyanakkor ezeket az akciókat, konfliktusokat kezelni kell.

Felmerült viszont a kérdés: *ha ez nem védelem, akkor a konfliktusok ilyen kezelése minek nevezhető?*

Nyilvánvaló, hogy ez a tevékenység a visszatartás fogalmába sorolható, amelyet folyamatként kell elfogadni. Ezzel összefüggésben meghatározó tényezőként kell figyelembe venni, hogy a térség biztonsága még huzamos ideig alacsonyabb lesz, mint a nyugat-európai államoké, s ez természetesen a kezelés módjában is meg fog mutatkozni.

Könnyen belátható, hogy ezekkel a konfliktusokkal hosszabb ideig együtt fogunk élni. Éppen ezért nemcsak az ország elleni agresszió elhárításának módját kell kidolgozni, hanem ennek az egész folyamatnak a kezelését. Sőt: jelen pillanatban ezen nagyobb hangsúly van, mint egy Magyarország elleni lehetséges agresszió. A környező országok sem politikailag, sem gazdaságilag, sem katonailag nincsenek abban a helyzetben, hogy egy — általunk a korábbi felfogás szerinti — háborút indítsanak ellenünk.

Sokan azt állítják — a sajtóban gyakran olvasható —, hogy tulajdonképpen *nincs is reális fenyegetés*. Ez természetesen nem igaz. A fenyegetettség pontosan abban van, hogy a háborús szint alatt tartott, de működő fegyveres konfliktusok eszkalálódhatnak, és magukkal vonhatják a háborús jellegű konfliktus kitörését. A veszély tehát folyamatos és a folyamatot kell kezelni ahhoz, hogy ennél súlyosabb helyzet ne következék be.

A védelem céljai ebben a helyzetben egybeesnek az ország előtti alapvető célokkal. Ezek közé sorolhatók a következők:

- az ország demokratikus rendjének, politikai, állami, társadalmi intézményrendszerének megszilárdítása;

- a gazdasági, a pénzügyi rendszer, továbbá az európai integráció megerősödése;
- a tudományos-technikai megújulás intézményesülése;
- a más országokkal, a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés, új viszonyrendszer kialakítása, s ebben nemzeti érdekeink határozott kifejezése;
- a honvédség javuló vezetési, szervezeti és technikai bázisára alapozott védelmi képességeink stabilizálódása.

Ezek a célok az ország kifejezhető, megfogalmazható lényeges érdekei. *Ezek a politikai célok, amelyeknek a védelmében működni kell, ezek megvédése az igazi probléma.*

Mit jelent tartalmát tekintve a válság?

Ez a jelenség nem más, mint a társadalom egészében vagy különböző területein, a nemzetközi kapcsolatokban vagy annak különböző területein kialakuló egyensúlyhiány, amely akadályozza az adott rendszer, a társadalom normális működését, zavarokat okoz. Fajtája szerint többféle lehet, úgymint: politikai, gazdasági, katonai, forradalmi, ökológiai, társadalmi, pénzügyi, termelési ... stb.

A válsaggal — természetéből fakadóan — foglalkozni kell, mivel a nem kezelt konfliktushelyzet elmélyülhet, kiterjedhet. Az időbeni döntések meghozatalának, a szükséges rendszabályok bevezetésének elmulasztása miatt a válságkezelésre hivatott szervezet széteshet, elveszítheti irányító, ellenőrző szerepét és pánikot kelthet a lakosság körében. Vezető, irányító szerepét elveszítve az állam politikailag, gazdaságilag, katonailag összeomolhat.

A válság döntő fordulatot igénylő súlyos helyzet. Ennélfogva *kimenetele lehet pozitív, illetve negatív hatású is attól függően, hogy mennyire hatékony a válságot átélni kényszerülő, annak kezelésére hivatott szervezet tevékenysége.*

A válság összetett jelenség. Nem feltételezi a fegyveres erők állandó, folyamatos és kiterjedt alkalmazását, bár annak lehetőségét nem is zárja ki.

Összetettségéből adódóan a konfliktushelyzet nemcsak veszélyeket foglal magába, de megadja a megoldás lehetőségeit is. Kikényszeríti a válság kezelésére alkalmas személyek kiválasztását, szervezetek kialakítását. Ösztönöz a válságjelenségek időbeni felismerésére, ami elősegíti a kezelés hatékonyságát. Feltárja a létrehozott szervezetek hibáit és esélyt ad azok megszüntetésére. Végül tapasztalatokat ad egy elkövetkező válság kezeléséhez szükséges, eredményesebb módszerek kialakításához.

A válság folyamat, amely valamilyen kritériumok szerint szakaszokra bontható. Események sorozata, melyben minden momentum felismerésének és helyes kezelésének létfontosságú jelentősége van.

A válságkezelés — az előbbiből kiindulva — szintén folyamatként fogható fel. Magába foglal minden olyan tevékenységet (döntést, annak végrehajtását), amely annak megakadályozására irányul, hogy az adott helyzet fegyveres konfliktus kialakulásához vezessen.

A válságkezelés helyesen kialakított eszköztára biztosítja a szükséges információk megszerzését, elemzését, a helyzetnek megfelelő döntések meghozatalát és azok megvalósítását. A hozott döntések realizálására összehangolt politikai, diplomáciai, gazdasági, katonai... stb. lépések megtétele formájában kerül sor.

A válságkezelésnek alapvetően három típusa lehetséges: *a megelőző, a követő és a helyettesítő vagy kombinált.*

A megelőző válságkezelés annyit jelent, hogy a kialakulóban lévő válság minden elemére sikerül megtalálni a megfelelő és gyors választ, a válság kiterjedése, elmélyülése tehát kivédhető.

A követő válságkezelés az akció — reakció elvén biztosítja a megoldás lehetőségét. Legfőbb kritériuma, hogy a reakció ne idézzon elő újabb akciókényszert. Ez a módszer bizonyos értelemben az események által irányított, ezért lényegesen költségesebb megoldási módokat vet fel.

A helyettesítő vagy kombinált válságkezelés egyesíti az előbbiek előnyeit. Biztosítja a gyorsaság és a megalapozottság összhangját a döntések meghozatalában; lehetővé teszi a már megszerzett tapasztalatok maximális felhasználását, a válság elemének időbeni felismerését és helyes jellemzését, elemzését. Kombinálja a rendelkezésre álló eszközök (politikai, gazdasági, katonai... stb.) elemeit.

Milyen elvek szerint, milyen területeken jelenik meg a válságkezelés?

Ami az elveket illeti, legfontosabb és minden tekintetben meghatározó tényező, hogy a válság kezelése nem csupán és nem elsősorban a fegyveres erők feladata. Olyannyira nem, hogy a honvédség a válságkezelés kezdeti stádiumába aktívan be sem kapcsolódik.

Figyelembe véve a válság kialakulásának és lefolyásának folyamatjellegét, a honvédség direkt bekapcsolódása csak ott lehet indokolt, ahol a visszaútat biztosító egyéb lehetőségek már hatástalanok. Ebből kiindulva: olyan esetekben, amikor határaink mentén katonai szerepnövekedéssel járó konfliktushelyzet alakul ki, a honvédségre vonatkozó rendszabályokat szigorúan politikai intézkedések keretében kell megvalósítani.

Alapvető kritérium, hogy a honvédelmi alapelvek szellemének megfelelően hazánkban mindenkor és elsősorban a békés eszközökkel elérhető megoldásra kell törekedni! Tudatosítva környezetünkkel, hogy a kialakult konfliktushelyzet számunkra nem jelet feltétlenül katonai kihívást. A fegyveres incidensek meghatározott politikai magatartás, nem átfogó — a honvédség egészét érintő azonnal nem érintő — helyi lépéseket tesznek szükségessé. Ennek kifejezésre juttatása egyik célszerű módja az elhatárolódás, az incidensek határozott és egyértelmű elítélése.

A katonai magatartást alapvetően meghatározó elv, hogy a meghozott döntések, a foganatosított intézkedések ne fokozzák, hanem szinten tartásuk, ha lehet, fékezzék a fegyveres konfliktus eskalációját. Tegyük lehetővé a kialakult válságfolyamat irányának visszafordítását. Csak annyi erő és eszköz — időben és térben korlátozott célú — alkalmazása indokolt, amennyi a kialakult konkrét helyzet kezeléséhez szükséges.

A fegyveres erők alkalmazásának fontos feltétele a politikai, állami vezetés időbeni, értékelt információkon alapuló, hiteles tájékoztatása a meghozatalának döntések elősegítése érdekében.

Nagyon fontos a hatékonyság szempontjából a veszélyeztetett régió lakossága magatartásának befolyásolása, ennek érdekében az illetékes polgári és katonai szervek közötti folyamatos együttműködés.

Hasonlóan kiemelt jelentőségű a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás, a folyamatos konzultáció a válságban érintett régió országaival.

A fenti elveket hangsúlyozva, azoknak megfelelően a honvédségnek három területen kell készen állnia feladatai teljesítésére:

- a határőrség, illetve a veszélyeztetett határszakasz megerősítése, a fegyveres csoportok blokározása, lefegyverzése, visszaszorítása, a légvédelem orientálása;
- a migráció kezelésében való részvétel a szükséges anyag, szállító-, biztosító- és egészségügyi erők, eszközök alkalmazásával;
- a veszélyeztetett körzetben a lakosság biztonságának megóvása, életfeltételeinek folyamatos biztosítása, a társadalmi és a gazdasági élet működését biztosító objektumok őrzése és védelme.

A válságkezelés katonai feladatai

Mielőtt a válságkezelés konkrét katonai feladatait számba vennénk, ejtsünk szót a feladatokról általában.

Ha modellt kívánunk felállítani a válsághelyzet kezelésének bemutatására, akkor annak olyan lépcsőfokokat kell tartalmaznia, mint:

- a válság kialakulásával, elmélyülésével kapcsolatos információk időbeni, folyamatos beszerzése, folyamatos, tárgyyszerű elemzése, ellenőrzése;
- a külső és a belső feltételrendszer elemzése, a válság lehetséges változatainak valószínűsítése, a válságkezelés feladatait konkretizáló terv elkészítése;
- a válság kiváltó okának, méreteinek feltárása, behatárolása;
- a válság irányultságának meghatározása (mit veszélyeztet, mennyi idő áll rendelkezésre annak kezelésére);
- az alkalmazásra igénybe vehető lehetséges erők és eszközök kiválasztása, orientálása;
- a nem kezelt válság következményeinek felmérése, a veszélyeztetett érdekek és értékek számbavétele;
- a szükséges döntés meghozatala, az egyes és a sorozatban meghozott döntések várható következményeinek vizsgálata, prognosztizálása.

Ezt követően nézzük meg, hogyan jelentkeznek ezek a feladatok *katonai területen!*

A válságkezelés katonai feladatai jelentkezhetnek komplexen egyidejűleg; külön-külön; egymáshoz kapcsolódóan vagy egymást követően.

A feladatok végrehajtását célzó rendszabályok bevezetése azonnali reagálóképességet, operativitást igényel. Ennek természetesen *alapvető* és meghatározó *feltétele* az időbeni, megbízható és hatékony *információgyűjtés* (felderítés).

A begyűjtött, kiértékelt és nem utolsósorban megbízhatóan ellenőrzött információk alapján kerülhet sor a válságkezelési céllal már korábban elkészített tervek pontosítására, a szükséges döntések meghozatalára, a végrehajtási intézkedések előkészítésére.

A további tevékenység jellege és rendje már a konkrét körülmények alakulásának, a helyzet változását regisztráló követelményeknek, a meghozott politikai döntéseknek a függvénye.

A katonai feladatok megvalósulásának folyamatában minden pillanatban *biztosítani kell* az *eszkaláció* határozott korlátok közé szorítását (az alkalmazásra kerülő erőknek a veszélyeztetés növekedésével arányos növelését), illetve csökkenésével a *deeszkaláció lehetőségét* (a békeállapotra történő gyors visszaállást).

A válságkezelésben a katonai rendszabályok bevezetése, alkalmazása rendkívüli figyelmet és tapintatot követel. *Egyrészt* ezeknek meg kell felelniük az ország

biztonságát igénylő reális elvárásoknak; *másrészt* nem lehetnek kiváltói, mozgatórugói a válság intenzitása, területi kiterjedése növekedésének.

A válságkezelés metodikája

A metodika részletesebb fejtegetése előtt érdemes figyelmet fordítani a válságkezelés *céljára*, hiszen ez az a végső eredmény, ami meghatározó a lépések sorozatának, tartalmának, idejének megválasztásakor.

Figyelembe véve az eddig elmondottakat, a *válságkezelés célja* voltaképpen nem más, mint a keletkezett konfliktushelyzet irányítása (kezelése), a válság tüneteinek, azok lényegi gyökerének felismerése a válság okának megszüntetése érdekében.

A *válságkezelés metodikájának folyamata feleljen meg az ország deklarált biztonságpolitikájából fakadó honvédelmi alapelvek követelményeinek*. Biztosítsa a törvényes lehetőségeket a honvédség alaprendeltetéséből adódó feladatok végrehajtásához.

Ugyanakkor tekintettel kell lenni olyan egyéb tényezőkre is, mint a nemzetközi garanciák rendszere, a válság kezelésében érintettek nyitottsága és együttműködési készsége a konfliktushelyzet felszámolásában.

Ki kell emelni, hogy *jelentősen megnő a fegyveres erők javaslattevő szerepe* mind nemzeti, mind nemzetközi szinten a válságkezelést illetően. Ez a szerepvállalás három alapvető elemet foglal magába:

- a konfliktus megelőzését,
- a konfliktus konkrét kezelését, valamint
- az aktív katonai lépések időszakát.

a) A *konfliktusmegelőzés* alapvetően nem katonai, hanem politikai, diplomáciai eszközök alkalmazásával valósítható meg. Ebből az eszköztárból azonban teljességgel nem zárható ki — és nem is célszerű kizárni — a katonai diplomácia lehetőségeinek felhasználást. Tapasztalatok bizonyítják, hogy a katonai diplomácia csatornáin megvalósuló párbeszéd bizalomerősítő, a meglévő feszültségi szintet stabilizáló vagy azt csökkentő hatású. Bővíti, kiszélesíti a lehetséges párbeszéd színtereit, sok esetben az együttműködés egyedüli lehetőségét jelenti.

A konfliktus megelőzésének másik hatékony módszere lehet a nemzetközi figyelem ráirányítása a konfliktus gócéra, illetve segítség kérése.

Ennél sokkal *markánsabb katonai szempontból* az a funkció, amit az alapelvek is megfogalmaznak: a hiteles, az elszánt erőt kifejező *hadserg visszatartó hatása* a konfliktus elmélyülésére.

b) A *konfliktuskezelés* mint folyamat nem más, mint *preventív* diplomáciai és katonai lépések sorozata az *egységes cél*, a válság okának felszámolása érdekében.

A megelőzést célzó lépéseknek általában — de a katonai preventív lépéseknek hangsúlyozottan is — *mértéktartóaknak* kell lenniük. A rendszabályoknak deeszkalatív jelleget kell hordozniuk, mivel a folyamat végső célja a feszültség megszüntetése, a feszültség forrásának lehetséges felszámolása, a megoldásra irányuló tevékenységeknek a tárgyalások útjára terelése.

c) Az *aktív katonai lépések* úgy körvonalazhatók, mint a konfliktuskezelés kényszerű és rendkívül költséges rendszabályai, amelyek eszkalatív következnak be. Ezek egy elképzelhető változatban a következők lehetnek:

- a vezetés operativitásának megteremtése, szolgálati rendjének pontosítása;

- a felderítés fokozása, összpontosítása, az információáramlás rendjének pontosítása;
- a készenléti és a készségi erők felvonultatása, alkalmazása a veszélyeztetett irányokban;
- a részleges mozgósítás szükség szerinti végrehajtása és a kijelölt szervezetek magasabb harckészültségbe helyezése;
- a hadsereg egy részének (elégtelensége esetén egészének) a védelmi hadművelet követelményeinek megfelelő felvonultatása, csoportosítása.

A válságkezelés eszközrendszerével szembeni követelmények

A válságkezelés folyamata két elemet foglal magába: az előkészítést és a végrehajtást. Alapkövetelményként semmiben nem tér el az általánostól, az eltérés a részletekben jelentkezik.

A válságkezelés eszközrendszerének olyannak kell lennie, hogy a fentekben megfogalmazott két elemen belül a specifikumok megvalósulását a leghatékonyabban elősegítse.

a.) Az előkészítés szerve

Az előkészítés feladatait végrehajtani köteles szervezetnek alkalmasnak kell lennie a tervezés, a szervezés és a végrehajtás vezetésének megvalósítására. Meg kell továbbá felelnie egy sor más követelménynek, mint például:

- legyen kellően tájékozott;
- legyen kompetens és operatív;
- rendelkezzen a szükséges struktúrával és megfelelően kialakított, gyakorlatban kipróbált információs rendszerrel;
- legyen jelen a döntéshozói szinttől a végrehajtást közvetlenül irányító szintig;
- legyen bármely szinttel azonnal összekapcsolható direkt irányítási rendszer, de zárja ki a meggondolatlan, az összefüggések ismeretének hiányából fakadó alacsonyabb szintű, a konfliktus eskalálódását okozható döntések végrehajtását;
- integrálja azokat a professzionális ismereteket, amelyek a legtöbb garanciát nyújtják a hibás döntések elkerülésére és a legmagasabb szinten biztosítják a megszerzett tapasztalatok elemzését és a szükséges következtetések levonását;
- legyen hiteles és kétséget kizáróan azonosítható;
- a válságkezelés sikertelensége esetén legyen képes integrálódni a katonai hierarchia megfelelő szintjébe.

b.) A végrehajtás szervei

Tevékenységük a meghozott döntések megvalósítását szolgáló rendszabályok végrehajtására irányul, ezért biztosítsák:

- a konfliktus mindkori szintjének megfelelő, önálló tevékenységre képes kötelek kiválasztását;
- a bevezetésre rendelt rendszabály szellemének érvényre juttatását;
- a gyors reagálóképességet, a tevékenységben az elvárható hatékonyságot;
- a vezetés bármely szintjéről indított utasítások fogadását, azok hitelességének ellenőrzését, a visszairányú közvetlen információáramlást;

- a hatékony manőverezést a mozgással és a tűzzel;
- a válságkezelés sikertelensége esetén a rendeltetés szerinti funkció teljesítését.

Következtetések

1. A válság — az első jeltől számítva — egy eszkalációs-deeszkalációs ívet befutva, alapvetően kétféle megoldással fejeződhet be: *egyrészt* a bevezetésre kerülő rendszabályoknak, a válságban érintett felek együttműködésének köszönhetően a válság tünetei szelídülnek, megszűnnek, majd a válság tárgyalásos megoldást nyer; *másrészt* a válsághelyzet éleződik, a konfliktus kiterjed, a felek a problémákat tárgyalás útján már nem képesek megoldani. Fegyveres összetűzésre kerül sor, amely háborúvá eszkalálódik. (Ebben az esetben valójában a válság nem befejeződik, hanem átcsap háborúba.)
 2. A válságkezelésre kialakítandó szervezet katonai elemeinek képeseknek kell lenniük az eszkalációs folyamatban a megfelelő reakció kiváltására. Ezért olyan elemekből kell felépülniük, amelyek alkalmasak a békeidőben szükségessé váló tevékenység végrehajtására, ugyanakkor magukban hordozzák a beépíthetőség lehetőségét a védelmi hadművelet előkészítése és megvívása során.
 3. *Szükség van* a legfelső katonai vezetés, valamint a végrehajtás közvetlen irányítása szintjén *olyan vezető szervek* létrehozására, amelyek egységes rendszert alkotnak; professzionálisan felkészültek a konfliktuskezelés feladatainak végrehajtására; az adott vezetési szintnek megfelelően kiépített információs csatornákkal rendelkeznek a politikai döntéshozó szervek, a kormány, a közigazgatási szervek irányában; technikai felszereltségük, biztosítottáguk lehetővé teszi az információk begyűjtését, feldolgozását és az időbeni reagálást; kompetensek a szükséges információk összegyűjtésében és a végrehajtásban.
 4. A válság kezelésére létrehozott katonai vezető szerveknek olyan, békében előkészített, a várható válságövezeteknek megfelelő változatokban részletesen kidolgozott tervekkel kell rendelkezniük, amelyekből térben és időben elhelyezve világosan kiderül a különböző típusú fegyveres szervezetek alkalmazásának ütemezése.
 5. A válságkezelés feladatainak megoldására határközeli sávban kerül sor. Ez a sáv egyben a védelem rendszerében a biztosítási öv szerepkörét is betöltheti, ezért annak berendezése, az abban való tevékenység jellege feleljen meg a védelmi hadműveletben megfogalmazott elgondolásnak is. A válság kezelésére létrehozott szervezetek mutassanak visszatartó erőt, legyenek gyorsan alkalmazhatók. Felszereltségük tegye lehetővé a gyors manőverezést, nagy erejű tűzcsapások és csapások mérését; nagy mélységű és gyors információgyűjtést; nagy távolságú, operatív és hatékony vezethetőséget; az átlagos szervezetekhez képest megnövelt önállóságot.
 6. A konfliktus kezelésben részt vevő, különböző rendeltetésű szervezetekkel folyamatos, minden szintre kiterjedő együttműködést kell fenntartani.
- A válságok kezelésével kapcsolatos folyamatokat figyelemmel kell kísérni, szakértői szinten fel kell dolgozni azok tapasztalatait. A következtetések eredményeit fel kell használni a vezetés és a végrehajtás területein jelentkező feladatok, a létrehozott szervezetek struktúrájának pontosítására és fejlesztésére.

Pekó József

A rendkívüli helyzetek doktrinális elvi alapjairól

Az alkotmány a honvédelem több fontos kérdését a korábbi helyzetnek és körülményeknek megfelelően szabályozza. Ezért ma megnyugtató alkotmányos és ebből következően hiteles törvényi választ sem kaphatunk minden lehetséges fegyveres típusú fenyegetettség és veszélyhelyzet védelmi kezelésére, a fegyveres erő ilyen körülmények közötti alkalmazására. De nem mondható problémamentesnek az ezekhez szükséges elvi alapok tisztázása sem. Az ilyen rendkívül fontos kérdések megoldása számos államvezetési politikai és védelmi szakmai feltétel és körülmény függvénye. Ezért e vitaanyagnak szánt írás is csupán arra vállalkozhat, hogy felvázolja a fegyveres jellegű rendkívüli helyzetek típusait, azok előfordulásának körülményeit és szabályozásuk fontosabb kérdéseit.

A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei országgyűlési határozat — mint az ország védelmi doktrinális elv- és követelményrendszere — átfogó értékelését adja az MH biztonságát veszélyeztető tényezőknek, anticipálva az országunkat érhető veszélyformákat. Nem tartalmazza azonban az azok kezelését biztosító rendkívüli helyzeteket és bevezetésük módjait, mert annak szabályozása — a biztonsági és védelmi stratégiai jellegből következően — az alkotmány kompetenciája, ennek a kérdésnek új alkotmányi szabályozására tehát előbb-utóbb szükség lesz. Ezt elősegítendő, mindenekelőtt tisztázni célszerű olyan általános elvi kérdéseket, mint: a fegyveres típusú rendkívüli helyzetek fogalma és bevezetésének célja, az országot érhető fegyveres veszélyformák és azok hatására bekövetkező fenyegetettségi és veszélyhelyzetek, valamint ezek védelmi doktrinális szabályozása.

A rendkívüli helyzetek, a fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzetek

Általános értelemben a rendkívüli helyzet kifejezés annyit jelent, mint „valakinek vagy valaminek a rendestől eltérő, szokatlan külső és belső viszonyai, körülményei, ...valamely időszakban jellemző létezési módja, minősége”. Bizonyos kényszerítő okok hatására jön létre és a meglévő külső és belső viszonyokat, állapotokat szükségyszerűen lényegesen megváltoztatja. Okozója a potenciális veszélyforma, melynek eszkalációs, fenyegetéssel párosuló vagy véletlenszerű aktivizálódása magának

a veszélynek a bekövetkezéséhez, az ennek megfelelő helyzethez és állapothoz, az úgynevezett veszélyhelyzet különböző formáinak és fokozatainak kialakulásához vezet. Az így létrejött helyzetek súlyosságára a „rendkívüli” jelző megfelelő nyomatékkal és megkülönböztetéssel utal.¹

Az országban bevezethető *rendkívüli helyzet* különböző típusú veszélyek hatására — azok aktivizálódásától függő módon és formában — *következhet be*. A fegyveres típusú potenciális veszélyt az ország vagy annak részei ellen alkalmazható idegen fegyveres erők és különböző fegyveres szervezetek jelentik, amelyeknek alkalmazását rendszerint megelőzi a nyomásgyakorlás politikai, gazdasági és más eszközeinek igénybevétele és a katonai erővel való fenyegetés. Hatásukra az ország, illetve részeinek közvetett vagy közvetlen fenyegetettségi, majd veszélyeztetettségi helyzete és állapota alakul ki. A potenciális fegyveres veszély állandó jellegű védelmi ellensúlyát a kiépített külső és belső védelmi garanciák, mindenekelőtt az ország hadereje jelenti, a katonai erővel való fenyegetés és az idegen haderő fokozatos vagy egyidejű alkalmazásának elhárítása pedig a megfelelő állami védelmi rendszabályok bevezetését és a saját fegyveres erő részeinek vagy főerőinek védelmi alkalmazását kényszeríti ki. Mindez rendszerint a potenciális fegyveres veszély eszkalálódásának és az ország védelmi ellenrendszabályai foganatosításának egységes folyamatában valósulhat meg. Az így kialakult és egyre súlyosbodó helyzetek hatékony kezelése és az ország vagy részei ilyen körülmények közötti működésének biztosítása különböző típusú — alkotmányban és törvényben szabályozott — rendkívüli helyzetek állami szintű bevezetését indokolja.

A *fegyveres típusú rendkívüli helyzet*² az ország, illetve meghatározott részének a fegyveres veszélyforma hatására létrejött, az alkotmányban és a törvényben szabályozott különleges helyzete és állapota, olyan létezési módja, amikor a katonai védelem és a honvédelmi rendszer szükség szerinti aktivizálása, valamint rendkívüli hatalomgyakorlás (rendeleti kormányzás) érvényesül. Következésképpen állami szintű bevezetésének *célja*: a kialakult fegyveres fenyegetettségi vagy veszélyhelyzet hatékony kezelésének, a katonai védelem és a honvédelmi rendszer szükség szerinti aktivizálásának, valamint az élet és az anyagi javak védelmének és a szervezett életfeltételeknek a biztosítása.

A fegyveres természetű rendkívüli helyzet fogalmának értelmezése az alábbiak megállapítására ad lehetőséget.

Először: az MK-ban bevezethető fegyveres típusú rendkívüli helyzet *a lehetséges fegyveres jellegű potenciális veszélyek aktivizálódásával* — vagyis a biztonságunkat veszélyeztető fegyveres erők és szervezetek tervezett vagy valós alkalmazásával — *al-kot szoros egységet és annak megfelelő típusú és tartalmú lehet*. Bevezetését a katonai erővel vagy más fegyveres szervezetekkel való fenyegetés, illetve hatásuk következtében kialakult fenyegetettségi vagy fegyveres veszélyhelyzet és az ellene állami szinten szervezett védekezés szükségessége kényszerítheti ki. A fegyveres típusú rend-

1. Magyar Értelmező Kéziszótár 31., 537., 1157—1159., 1859. old.; Új Magyar Lexikon 549. old.

2 A rendkívüli helyzet fogalmának értelmezéséből következően a rendkívüli jelző közvetlenül a helyzetre és nem az időszakra vonatkozik. A kialakult fenyegetettségi és veszélyhelyzetet kell az államvezetésnek kezelni az alkotmány szerinti rendkívüli helyzet valamelyik formájának bevezetésével.

kívüli helyzet kritériuma tehát az ország vagy meghatározott részeinek közvetlen fegyveres fenyegetettsége vagy idegen fegyveres erők, illetve szervezetek országunk elleni alkalmazása és az ellene való hatékony állami védekezés kényszere lehet. Mivel valamely idegen hatalom (erő) kitűzött célja eléréséhez alkalmazott haderő vagy fegyveres szervezetek ereje, támadó lehetősége, harci tevékenységük módja és formája különböző lehet, hatásukra — országos vagy helyi méretben — rendkívül differenciált típusú és formájú fenyegetettségi és fegyveres veszélyhelyzetek alakulhatnak ki. Következésképpen az ilyen sokrétű veszélyhelyzetek eredményes védelmi kezeléséhez is differenciált, az adott fegyveres fenyegetéshez és veszélyhez mindenkor igazodó típusú és tartalmú rendkívüli helyzet bevezetése indokolt.

Másodszor: a rendkívüli helyzet bevezetése a fegyveres fenyegetettség és veszélyek állami és katonai védelmi kezeléséhez biztosít kedvező feltételeket. Az alkotmány és a vonatkozó törvények erejére alapozva megtörténhet a katonai védelem és honvédelem rendszerének szükség szerinti mozgósítása és aktivizálása, a védekezéshez szükséges — arányos — feltételek megteremtése és alkalmazása. Ezáltal eredményesen érvényre juthat az államvezetés honvédelmi politikai és katonai védelmi stratégiája, a fegyveres fenyegetettség és veszélyek védelmi kezelésének gyakorlatában. A bevezetett rendkívüli intézkedések egyrészt biztosítják a hatékony katonai védelem feltételeit, másrészt az ország, illetve az érintett körzetek normál békeviszonyoktól eltérő működését, az élet és az anyagi javak védelmét.

Harmadszor: az egyes rendkívüli helyzetek során bevezetett rendszabályok a nekik megfelelő fegyveres fenyegetettségi és veszélyhelyzetek sikeres védelmi kezelésére hivatottak.

Ezért nemcsak arra van szükség, hogy az egyes rendkívüli helyzetek típusa és tartalma az országot érhető fegyveres fenyegetésekre és veszélyekre differenciált reagálóképességet biztosítson, hanem arra is, hogy azokból az adott esetben az optimálisat alkalmazzuk. A nem kellő átgondoltsággal bevezetett, vagy a szükségesnél nagyobb méretű és tartalmú rendkívüli helyzet alkalmazása indokolatlanul nagy emberi és anyagi erőforrások aktivizálását okozza, nem is szólva az érintett szomszédos ország(-ok) válaszlépéseiről, esetleg a veszélyesség túlértékeléséről, amely csak tovább feszítheti a helyzetet. A szükségesnél kisebb hatású rendkívüli helyzet bevezetése pedig végzetes következményekkel járhat, az országvédelmi célok elérésének megghiúsítását is okozhatja.

A fegyveres típusú rendkívüli helyzet fogalmának és céljának általános elvi tisztázása az MK-ra konkretizálható ilyen helyzetek lehetséges struktúrájának és tartalmának kereteit is behatárolja. Mivel az ilyen típusú rendkívüli helyzet okozója, kiváltója a fegyveres veszélyforma, struktúrája és tartalma is az országot érhető fegyveres veszélyek által determinált, ezért azok átfogó jellegű vizsgálata elkerülhetetlen. A fegyveres veszélyformák az alábbiak lehetnek:

- közvetlen vagy közvetett jellegűek,
- nem állami és állami szinten szervezettek, valamint
- külső és belső erők által aktivizáltak.

Közvetlen jellegű, nem állami szinten szervezett, külső fegyveres — úgynevezett háborús küszöb alatti — veszélyformát jelentenek az ország számára:

- a valamely szomszédos országban kirobbant belső fegyveres konfliktusok, polgárháborús események, ha azok országunkat közvetlenül érintik. A fegy-

veres konfliktus következtében fegyveres csoportok üldözés, menekülés, átcsoportosítás miatt Magyarország területére kerülhetnek, vagy provokációt követhetnek el az ország ellen, repülőeszközeik megsérthetik az ország légterét. Ezen veszélyforma általánosítható sajátossága, hogy általában nem az egész országot érinti, hanem csak egy vagy néhány, rendszerint határ menti területet és légteret rendszertelen időszakokban, így következményei kiszámíthatatlannak, véletlenszerűek és feltehetően korlátozott térségre kiterjedőek lesznek. Abban az esetben azonban, ha a fegyveres csoportok és a harci repülőgépek behatolásai rendszeressé válnak, az adott határ menti körzetek fegyveres fenyegetettsége, majd veszélyeztetettsége is állandósul, így a térség normál békeviszonyok közötti életét és tevékenységét a kialakult új és sajátos fegyveres veszélyeztetettségi helyzet és állapot váltja fel. Következésképpen fegyveres veszélyforma rendszerint az ország meghatározott térségét közvetlenül érinti, melynek két — minőségileg eltérő — időszaka különböztethető meg. Az első időszakban a kisebb méretű szórványos és rendszertelen határsértések, véletlenszerű légi és földi fegyveres akciók lehetnek a jellemzőek. A második időszakban a határsértő harccselekmények mérete megnő, a provokációk rendszeressé válnak, a véletlenszerű akciókat pedig a szándékosság és az ennek megfelelő tervszerűség váltja fel. Mindezek figyelembevételével kell a megfelelő állami és katonai védelmi ellenrendszabályokat életbe léptetni;

- *a szomszédos országok között kirobbant fegyveres konfliktus vagy lokális háború*, melynek során valamelyik harcoló fél megkísérrelheti az ország területét és légterét harmadik fél elleni harctevékenység céljából felhasználni és ezzel együtt településeinket, objektumainkat erőszakos cselekmények érhetik. Ez a veszélyforma ugyan állami szinten szervezett, de azt közvetlenül a fegyveres konfliktusban vagy hadban álló másik fél ellen szervezik. Ugyanakkor területünk és légterünk igénybevétele államunk engedélye nélkül, államvezetésünk akarata ellenére történik, ami országunk és az adott állam közötti konfliktushoz, részünkről területünk és légterünk védelme érdekében végső esetben fegyveres fellépéshez is vezethet. Ez a körülmény a két szomszédos ország közötti fegyveres konfliktus országunkra történő kiterjedésének veszélyét is magában hordja, ami pedig a megelőző állami és katonai védelmi ellenrendszabályok megfelelő időben történő bevezetését indokolja;
- *félkatonai szervezetek, fegyveres terrorista csoportok országunkat ért különféle fegyveres akciói, terrorcselekményei*. Hatásuk rendszerint helyi jellegű, országos kihatású akkor lehet, ha a fegyveres terrorista csoportok tranzit- vagy célországoknak tekintik országunkat.

A vizsgált első két, nem állami szintű közvetlen veszélyforma általánosítható közös sajátossága, hogy általában nem az egész országot, hanem annak csak egy vagy néhány — rendszerint határ menti — térségét (területét és légterét) érintheti, így hatása is korlátozott lehet. A veszélyformát jelentő földi és légi fegyveres tevékenységek az ország szuverenitását, területi épségét sértik, az élet és az anyagi javak biztonságát veszélyeztetik, állandósulásuk esetén sajátos fegyveres fenyegetettséget és veszélyeztetettséget okoznak. Állandóan magukban hordják az ország más területeire való kiterjedés veszélyét és ezzel a lokális és nem állami szintű konfliktusnak

állami szintű fegyveres konfliktusba való átcsapásának lehetőségét is. Ezért ezek a külső fegyveres akciók, konfliktusok és fenyegetések, egyidejűleg a kritikus biztonsági küszöb átlépésének állandó veszélyhordozói. Az ilyen fegyveres veszélyformák rendszerint állami szinten szervezett, de csak térségi kihatású állami és katonai védelmi ellenrendszabályok alkalmazását indokolják.

A fegyveres jellegű veszélyforma másik, egyben legveszélyesebb típusát az *állami szinten szervezett* és így az állam fegyveres erőinek alkalmazását jelentő veszélyforma képezi. *Közvetlen és állami szinten szervezett fegyveres veszélyformát jelentene országunk számára, ha a térség valamely országa politikai, gazdasági vagy más érdekeit országunkkal szemben katonai fenyegetéssel vagy a fegyveres erő alkalmazásával érvényesítené.* Mint ismert, az államok közötti úgynevezett totális háború valószínűsége Európában minimálisra csökkent, de nem szűnt meg. Ez a honvédelmi alapelvek szerinti értékelés — az ismert biztonsági és védelmi okok miatt — elsősorban kontinensünk keleti felére, benne térségünkre is vonatkozhat. Az MK-ra konkretizáltan akkor jöhet számításba, ha térségünkben olyan politikai erők jutnának hatalomra, amelyek országunkkal való ellentételeiket a politikai és a diplomáciai út helyett nyomásgyakorlással, létfontosságú gazdasági érdekeink veszélyeztetésével, fenyegetéssel vagy katonai akcióval próbálnák megoldani. Ilyen esetben a kitűzött agresszív céloknak megfelelően, az adott ország fegyveres erőivel való fenyegetéssel, illetve különböző formájú — korlátozott vagy nagyobb méretű — alkalmazásával számolhatunk. A kialakult rendkívül súlyos, kezdetben fegyveres fenyegetettségi, majd a veszélyhelyzet kezelése a fegyveres típusú rendkívüli helyzet differenciált, végső esetben a lehetséges legmagasabb formájának alkalmazását kényszeríti ki.

Az országot érhető fegyveres veszélyformák külön csoportját a *belső fegyveres veszélyformák* jelenthetik. Lehetséges céljukat és aktivizálódásuk módját és formáját tekintve két, jól elkülöníthető típusa lehetséges. Ezek:

- az ország demokratikus alkotmányos rendjének megdöntésére vagy az államhatalom kizárólagos megszerzésére irányuló szervezett fegyveres cselekmények, nyílt polgárháborús események, valamint
- az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen elkövetett súlyos, erőszakos terrorcselekmények.

Az alkotmányos rend megdöntése vagy az államhatalom kizárólagos megszerzése céljából kirobbantott fegyveres cselekményekre rendszerint belső szélsőséges politikai erők szervezésében, esetenként külső erők támogatásával kerülhet sor. Megszervezésének és végrehajtásának módját és formáját a leghatározottabb politikai cél, vagyis az államhatalom erőszakos megszerzése determinálja, ezért az a fegyveres konfliktusok és polgárháborús események formáját öltheti. Hatószférája helyi (térségi) vagy országos méretű lehet, és a lakosság, az élet és az anyagi javak biztonságát közvetlenül érinti.

A tömeges méretű fegyveres terrorcselekmények illegálisan működő — külföldi és hazai — terrorszervezetek, alkalmi csoportok szervezésében és részvételével, elsősorban anyagi-gazdasági érdekből és rendszerint csak helyi méretben következhetnek be. Mindezek a belső fegyveres veszélyformák típusuk szerint is differenciált védelmi kezelést és ennek megfelelő védelmi doktrinális alkotmányi szabályozást igényelnek.

Az MK-t érhető közvetlen külső és belső fegyveres veszélyformák lehetséges hatásának és kezelésük szükségességének értékelése azt mutatja, hogy a rendkívüli helyzet valamelyik formájának vagy fokozatának alkalmazása az alábbi veszélyformákkal összefüggésben és esetekben lehet indokolt:

- ha valamely szomszédos országban kirobbant belső fegyveres konfliktusok, polgárháborús események hatásai az érintett határ menti körzetben vagy térségben állandósultak, jelentős méreteket öltenek és fegyveres veszélyeztetettségi helyzetet okoznak, vagy annak közvetlen veszélye áll fenn;
- szomszédos országok között kirobbant fegyveres konfliktus vagy lokális háború esetén, ha valamelyik fél területünket vagy légtérünket katonai erejére alapozva harci tevékenység céljából megkísérli felhasználni, vagy azt meg is tette;
- országunk ellen állami szinten szervezett katonai támadás közvetlen veszélye (háborús veszély) és az országot ért agresszió esetén;
- tömeges méretű belső fegyveres cselekmények hatására kialakult szükség-helyzet esetén, függetlenül annak céljától és az abban részt vevő erőktől.

A rendkívüli helyzetnek legalább két fokozata van. Az *első fokozat* a megelőző rendszabályok foganatosítását és a veszély elhárítására való felkészülést, a *második fokozat* pedig a konkrét veszélyelhárítást és szervezett életfeltételek fenntartását szolgálhatja. Ilyen módon a fegyveres típusú rendkívüli helyzet bevezetését indokoló közvetlen veszélyformák számbavétele az alkotmányban meghatározott rendkívüli helyzetek lehetséges struktúrájára is döntő hatással van.

Az MK-t közvetlenül érhető — előzőekben vázolt — külső és belső fegyveres veszélyformák rendkívüli helyzet bevezetését indokoló eseteinek védelmi kezelése stratégiai jelentőségű. Ehhez az államvezetésnek — az ismert védelmi feltételek meglétén túl — megfelelő hivatalos védelmi doktrinális alkotmányi és törvényes jogi háttérrel is rendelkeznie kell. Ez a doktrinális háttér pedig csak akkor lehet megfelelő, ha az a lehetséges, az országban bekövetkezhető fenyegetettségi és veszélyhelyzetekhez adekvát, így azok kezelésére alkalmas. Lehetőséget biztosít a kialakult helyzethez igazodó, az alkotmányban külön is meghatározott rendkívüli helyzetek differenciált bevezetésére és érvényesítésére. Ahhoz pedig, hogy az országot közvetlenül érhető veszélyformák és a kezelésükre hivatott rendkívüli helyzetek között az összhang meglegyen, időszakonként át kell tekinteni mind a potenciális veszélyformákat, mind pedig az alkotmány szerinti rendkívüli helyzetek korszerűségét és alkalmazhatóságát, a szükséges korrekciókat pedig eszközölni kell. Mindenképpen szükséges megtenni ezt akkor, amikor a térség és az ország biztonsági és védelmi helyzetében lényeges változások történtek vagy ilyenek várhatók. Nyilvánvaló, hogy ma közvetlenül egy ilyen időszak után vagyunk, az államvezetésnek új biztonsági és védelmi feltételek és körülmények között kell ugyanis a teljesen új veszélyformák védelmi kezelését is biztosítania. Következésképpen a meglévő alkotmányi és törvényi szabályozás korrekciója — a veszélyformák lényeges megváltozása miatt is — mindenképpen indokolt.

A rendkívüli helyzetek lehetséges struktúrájáról és tartalmáról

A hatályos alkotmányi szabályozás elemzése alapján megállapítható, hogy az nem fedi le teljesen az ország, illetve valamely térsége közvetlen fegyveres fenyegetettségének és veszélyeztetettségének lehetséges eseteit. Így nincs meg a szükséges összhang az alkotmányban szabályozott, valamint a potenciális veszélyek és azok államvezetési kezelése miatt megkövetelt fegyveres típusú rendkívüli helyzetek — mint bevezetendő állami szintű védelmi rendszabályok — között. A szabályozás módját és formáját illetően nem ad lehetőséget a veszélyekkel arányos és ennek megfelelően a kellően differenciált rendkívüli helyzetek országos vagy térségi alkalmazására. *Szükség van tehát ezen védelmi stratégiai kérdések megnyugtatóbb rendezésére a tervezett új alkotmányi szabályozással.* Ma — megítélésünk szerint — olyan új alkotmányra van szükség, amely megőrzi a korábbi szabályozás időálló és alkalmazható elemeit azok szükség szerinti módosításával, és az új védelmi helyzetnek és követelményeknek megfelelő részekkel ki is egészíti azt.

Az MK-t érhető közvetlen külső és belső fegyveres veszélyformák értékelését, a hatályos alkotmányi szabályozást és az aktivizált veszélyformák államvezetési kezelésének szükségességét figyelembe véve, az új alkotmány szerinti fegyveres típusú rendkívüli helyzetek struktúrája — egy változat szerint — magába foglalhatja:

- a korlátozott védelmi állapotot,
- a rendkívüli állapotot és
- a szükségállapotot, valamint ezek fokozatait.

A korlátozott védelmi állapot — az alkotmány szerint — a rendkívüli helyzetnek az a formája, amely a külső, állami szinten szervezett, közvetlen fegyveres veszélyformák hatására az ország valamely — rendszerint határ menti—térségében kialakult és állandósult fegyveres fenyegetettség és konfliktushelyzetek államvezetési kezelésére hivatott. Fokozatai: a megelőző korlátozott védelmi helyzet és a korlátozott fegyveres védelmi állapot. Ennek megfelelően bevezetésének célja és alapvető tartalma: az ország adott (határ menti) térségében kialakult fegyveres fenyegetettség és konfliktushelyzetek megelőző jellegű állami és korlátozott katonai védelmi kezelésének a biztosítása.

A korlátozott védelmi állapot a közvetlen és nem állami szinten szervezett, külső fegyveres veszélyformák térségi méretben állandósult formáival alkot szoros egységet. Bevezetését az ilyen veszélyforma hatására bekövetkezett közvetlen fegyveres fenyegetettség, valamint a légi és a földi fegyveres akciók és konfliktusok elmélyülése, állandósulása következtében előállt határ menti helyzet indokolhatja. Ilyen helyzetet nagy valószínűséggel valamely szomszédos országban kirobbant belső fegyveres konfliktusok, polgárháborús események, valamint a szomszédos országok között kirobbant fegyveres konfliktusok vagy — céljában és tartalmában erősen korlátozott — lokális háborúk idézhetnek elő. Nem tekinthetők ilyen kihatásúaknak a kisebb félkatonai szervezetek, különféle fegyveres csoportok váratlan határ menti akciói, terrorcselekményei — éppúgy, mint az előzőekben említett két fegyveres veszélyforma — mindaddig, amíg azok más módon, rendkívüli helyzet bevezetése nélkül is a kormány hatáskörében kezelhetők a szükséges állami és katonai eszközökkel. Következésképpen *a korlátozott védelmi állapot alkalmazásának két alapesete lehet. Ezek:*

- a valamely szomszédos országban kirobbant fegyveres konfliktusok, polgárháborús események következtében a határ menti térségben kialakult és állandósult fegyveres (katonai) fenyegetettségi és konfliktushelyzet; valamint
- a szomszédos országok között kirobbant fegyveres konfliktus vagy lokális háború következtében az ország határ menti térségében kialakult fegyveres konfliktushelyzet vagy annak közvetlen veszélye.

A korlátozott védelmi állapot javasolt fokozatai lehetőséget biztosítanak egyrészt a megelőző állami és katonai védelmi rendszabályok bevezetésére, másrészt a veszéllyel arányos védelmi válaszlépések megtételére. A *megelőző korlátozott védelmi helyzet* — mint a korlátozott védelmi állapot első fokozata — hivatott a kialakult fegyveres fenyegetettségi helyzet kezelésére és a következő fokozatban foganatosítandó rendszabályok előkészítésének biztosítására. A *korlátozott védelmi állapot* pedig a már bekövetkezett fegyveres konfliktusok, állandósult és jelentősebb kihatású szervezett légi és földi akciók elhárítását, megszüntetését hivatott biztosítani az adott térségben.

Az ország határ menti térségében kialakult fegyveres fenyegetettségi és konfliktushelyzetek kezelésének ilyen módon történő szabályozása mindenképpen indokolt, mert kellően differenciált és a veszélyhez mindenkor igazodó reagálóképességet biztosít az államvezetés számára.

Külön is megválaszolandó kérdés a korlátozott védelmi állapot bevezetésére vonatkozó *döntési hatáskör* szabályozása. Ennek meghatározásakor az ország biztonsági és védelmi érdekeit, az érintett térség lakosságának élet- és anyagi biztonságát, valamint hatékony fegyveres védelmének követelményét célszerű figyelembe venni. Ebből következően olyan államvezetési döntési hatáskörre és mechanizmusra van szükség, amely egyrészt lehetőséget biztosít a megelőző jellegű, korlátozott tartalmú és hatékony védelmi válaszlépések időbeni és operatív megtételére, másrészt lehetővé teszi a fegyveres erők meghatározott részeinek szükség szerinti mozgósítását, teljes harckészültségbe helyezését és alkalmazását. Ennek a védelmi követelménynek megítélésünk szerint úgy lehet a legjobban megfelelni, ha a törvényhozó és a végrehajtó hatalom, vagyis az Országgyűlés és a kormány között az alkotmány irányítási metódusa szerint oszlik meg a javaslattevő és a döntésmeghozatali hatáskör.

Mint ismert, béke idején, normál békekörülmények között a kormány „irányítja a fegyveres erők, a rendőrség és a rendvédelmi szervek működését” [alkotmány 35. § (1) h. pont], így hatásköre az ország honvédelmi felkészítésének irányítása és a honvédelemmel kapcsolatos minden olyan békeidőszaki döntés meghozatala, melyet az alkotmány vagy külön törvény nem utal más, a honvédelem irányítására jogosult szerv vagy személy hatáskörébe. A kormány rendelkezik mindazon védelmi feltételekkel és a védelmi kezelést igénylő helyzet ismeretével és adataival, melyek a megalapozott államvezetési döntések meghozatalának nélkülözhetetlen előfeltételei. Ugyanakkor a hatályos alkotmány szerint az Országgyűlés „dönt a fegyveres erők külföldi vagy országon belüli alkalmazásáról” [alkotmány 19. § (3) d. pont] és kizárólagos hatásköre a vonatkozó törvények, az ország biztonságával és védelmével összefüggő alapvető döntések meghozatala, valamint mindazon honvédelmi irányítási feladat ellátása, amelyet külön törvény hatáskörébe utal.

Mindezt és a határ menti térségi fegyveres fenyegetettségi és konfliktushelyzet

sikeres kezelésének feltételeit és követelményeit figyelembe véve, a korlátozott védelmi állapot bevezetésére vonatkozó döntés előkészítése és annak meghozatala csak az Országgyűlés és a kormány hatásköre lehet. Egyik, szakmailag alátámasztott célszerű változatként fogadható el az a megoldás, miszerint a kormány — a biztonsági és védelmi helyzet értékelésére alapozva — hatáskörében dönt a megelőző korlátozott védelmi helyzet bevezetéséről, az Országgyűlés és a köztársasági elnök egyidejű tájékoztatásával; az Országgyűlés pedig a második fokozatra, vagyis a korlátozott fegyveres védelmi állapotról vonatkozó döntést hozná meg a kormány javaslatára. A másik célszerű változat szerint pedig a mindkét fokozatra vonatkozó döntés az Országgyűlés hatásköre, melyeket a kormány javaslatára hoz meg. Arra az esetre pedig, ha az Országgyűlés a hatáskörébe utalt döntések meghozatalában akadályoztatva van, olyan szabályozás célszerű, hogy — az alkotmány 19/A. § (1) bekezdésében szabályozott módon — a köztársasági elnök legyen jogosult a korlátozott védelmi állapot térségi szintű kinyilvánítására és a fegyveres védelmi állapot bevezetésére. A korlátozott védelmi állapot rendeleti hatalomgyakorlási feladatainak ellátására és a védelmi feladatok végrehajtásának irányítására pedig — a korlátozott védelmi állapot kinyilvánításával egyidejűleg — az operatív államhatalmi irányító szervet — például „Térségi Védelmi Bizottmányt”, vagy „Védelmi Bizottságot” — célszerű létrehozni, majd az adott térségben működtetni.

A rendkívüli állapot alkotmányi szabályozása továbbra is alkalmas az ország ellen lehetséges, állami szinten szervezett és aktivizált veszélyforma kezelésére. Az egységes értelmezés, de még inkább a védelmi gyakorlat számára azonban célszerű egyértelműbbé tenni annak fogalmát és fokozatait, valamint bevezetésének célját és eseteit.

A rendkívüli állapot az alkotmány szerinti rendkívüli helyzetnek az a formája, amely idegen hatalom fegyveres erőinek az MK elleni támadása közvetlen veszélye (háborús veszélyeztetettség) vagy bekövetkezett támadásának (hadihelyzet és -állapot) országos szintű államvezetési védelmi kezelésére hivatott. Ennek megfelelően fokozatai: a háborús veszélyhelyzet és a hadiállapot.

A rendkívüli állapot alkalmazását valamely idegen hatalom tervezett katonai támadása (agressziója), vagy annak bekövetkezése hatására kialakult, az ország biztonságát és védelmét alapjaiban érintő rendkívül súlyos helyzet kezelésének szükségessége teszi indokolttá. Bevezetésének célja: az ország háborús veszélyeztetettségi, valamint hadihelyzete és állapota kezelésének biztosítása. Ami azt jelenti, hogy a rendkívüli állapot kihirdetésével létrehozott Honvédelmi Tanácsnak az ország honvédelmi potenciáljának és tevékenységeinek fő erő kifejtését az agresszió elhárítására és következményeinek megszüntetésére, az élet- és az anyagi javak védelmére, az állami élet működésének a biztosítására kell összpontosítania. Ez pedig csak különleges hatalomgyakorlással és a honvédelmi rendszer, mindenekelőtt a katonai védelem operatív aktivizálásával és alkalmazásával lehetséges.

A háborús veszélyhelyzet bevezetése abban az esetben indokolt, ha valamely idegen hatalom részéről az MK függetlensége és területi sérthetatlensége ellen fegyveres fenyegető szándék fejeződik ki, és annak alkalmazására irányuló állami és katonai tevékenységek állapíthatók meg. Erre rendszerint akkor kerül sor, ha valamely ország politikai, gazdasági, katonai és más érdekei élesen szembekerültek az MK alapvető érdekeivel, és a szemben álló fél részéről az ellentétek megoldásának

politikai és diplomáciai eszközeit a katonai eszközök váltják fel, egyidejűleg az országunk ellen a támadó haditevékenységek közvetlen előkészítése megkezdődött.

Háborús veszélyeztettség alakulhat ki a térségi szintű korlátozott védelmi állapot időszakában, a katonai fenyegetettség és konfliktushelyzet elmélyülése és az ország más területeire való kiterjedése esetén is. Ilyen helyzetben a korlátozott védelmi állapot időszakára jellemző térségi fegyveres fenyegetettség és konfliktushelyzetet országos méretű háborús veszélyeztettség váltja fel. Természetes, hogy ilyen helyzetben a már kiterjedtebb méretű fegyveres konfliktushelyzetet a háborús veszélyhelyzet rendszabályainak egyidejű bevezetésével kell kezelni.

A háborús veszélyeztettség kialakulásának tényállása a rendkívüli állapot kihirdetését és első fokozatának, a háborús veszélyhelyzetnek a bevezetését indokolja. Ennek alapvető tartalmát az ország és a fegyveres erők békehelyzetből háborús veszélyeztetettségű helyzetre történő, a veszély fokozódásával és a védelem követelményeivel arányos ütemű és tartalmú átváltoztatása, a katonai védelem és a honvédelmi rendszer aktivizálása és készenlétebe helyezése, valamint a védelmi haditevékenységek — beleértve a Magyar Honvédség csapatainak szükség szerinti szétbontakoztatását, átcsoportosítását és a védelmi csoportosítás felvételét — közvetlen előkészítése képezheti. Nyilvánvaló azonban az is, hogy a háborús veszélyeztetettségű helyzet kezelése nem nélkülözheti egyes védelmi feladatok megkezdésének végrehajtását, illetve végzését. A védelmi feladatok egy részét — azok jellege, időszükséglete, a már bevezetett térségi korlátozott védelmi állapot vagy más biztonsági és védelmi okok miatt — a háborús veszélyhelyzet bevezetését megelőzően végezni kell vagy végrehajtását meg kell kezdeni. Ilyen természetű lehet a hadászati felderítés, a gazdaság és a MH részleges és rejtett mozgósítása, az ország területe hadműveleti előkészítésének egyes rendszabályai és mások. Ez a sajátos védelmi követelmény és körülmény az ilyen feladatok katonai-szakmai megalapozottságának differenciáltabb doktrinális védelmi és törvényes jogi szabályozására hívja fel a figyelmet.

A hadiállapot bevezetésére — mint a rendkívüli állapot második fokozatára — az MK ellen idegen hatalom fegyveres erőivel indított támadása következtében kialakult, országos kihatású hadihelyzet és állapot államvezetési kezelése céljából kerülhet sor. Ennek megfelelően alkalmazásának indoka az országos kihatású hadihelyzet és állapot, illetve az azt közvetlenül megelőző háborús helyzet lehet. Hadiállapotot kell életbe léptetni akkor is, ha valamely állam hivatalosan az MK-val hadiállapotban lévőnek nyilvánítja magát. A hadiállapot *alapvető tartalmát*: a védelmi haditevékenységek végrehajtásával a külső katonai támadás (agresszió) elhárítása, az eredeti helyzet visszaállítása, a függetlenség és az állam működésének biztosítása, az élet és az anyagi javak védelme, megóvása és mindezek feltételeinek a biztosítása képezi. Ennek figyelembevételével szükséges a katonai védelem, de a honvédelem rendszere egészének központi irányítását is a Honvédelmi Tanács, a területi irányítását pedig a helyi védelmi bizottságok útján megszervezni és annak doktrinális szabályozását pontosítani, valamint a hadiállapotra külön törvényben rendkívüli intézkedéseket rögzíteni.

A szükségállapot alkotmányi és törvényi szabályozása — értékelésünk szerint — módosítást igényel. Ez azzal indokolható, hogy az érvényben lévő szabályozás csak országos méretű alkalmazást biztosít, térségi vagy helyi méretűt nem. Alaprendel-

tetése nemcsak a fegyveres, hanem a nem fegyveres jellegű belső veszélyek kezelése is, így ugyanaz a szabályozás lényegesen eltérő veszélyekre is vonatkozik. Nyilvánvaló, hogy más tartalmú államvezetési biztonsági és védelmi rendszabályokra, bevezetendő rendkívüli intézkedésekre van szükség „az alkotmányos rend megdöntésére irányuló fegyveres cselekmények” következtében kialakult fegyveres szükséghelyzet, és megint másra az „elemi csapás és ipari szerencsétlenség esetén” kialakult katasztrófahelyzet kezeléséhez.

Álláspontunk szerint a szükségállapot olyan doktrinális szabályozására van szükség, amely csak a belső fegyveres veszélyek következtében kialakult fegyveres szükséghelyzet államvezetési kezelésére vonatkozik, mégpedig nemcsak országos, hanem térségi és helyi méretben, és a veszélynek megfelelő fokozat alkalmazásával is. Az elemi csapás, az ipari szerencsétlenség és más új típusú, nem fegyveres veszélyformák következtében kialakult veszély- és katasztrófahelyzet kezeléséhez pedig a katasztrófaállapot — mint az alkotmány szerinti nem fegyveres típusú rendkívüli helyzet — bevezetése lehet alkalmas.

Mindezt figyelembe véve — értelmezésünk szerint — a szükségállapot az alkotmány szerinti rendkívüli helyzetnek az a formája, amely az országos, térségi vagy helyi méretű belső fegyveres veszélyeztetettségi szükséghelyzet biztonsági és védelmi kezelését hivatott biztosítani. Fokozatai a megelőző szükségállapot és a fegyveres szükségállapot. Ennek megfelelően bevezetésének célja: a belső fegyveres veszélyeztetettségi és szükséghelyzet biztonsági és védelmi jellegű kezelése és megszüntetésének a biztosítása.

A szükségállapot alkalmazását csak a kialakult belső fegyveres veszélyeztetettségi vagy szükséghelyzet konkrét országos, térségi vagy helyi méretű fegyveres tényei, cselekményei kényszerítheti ki. Erre azokban az alapesetekben kerülhet sor, amelyeket az alkotmány a szükségállapot fegyveres jellegű eseteire meghatároz, illetve akkor, amikor kétséget kizáróan megállapítható a jelentősebb méretű belső fegyveres veszélyeztetettség. A más típusú fegyveres cselekmények szükségállapot alkalmazása nélkül is kezelhetőek. Ez utóbbira a kormány az alkotmányban felhatalmazást is kap, miszerint szükségállapot bevezetése nélkül „... a közrend és a közbiztonság érdekében megteszi a szükséges intézkedéseket;” [alkotmány 35. § (1) i. pont]. Ennek megfelelően a szükségállapot kihirdetésére és valamelyik fokozatának bevezetésére kerülhet sor:

- az alkotmányos rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények (polgárháborús események) vagy azt közvetlenül megelőző belső fegyveres veszélyeztetettség esetén;
- az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen elkövetett súlyos erőszakos cselekmények esetén. A szükségállapot alkalmazását lehetővé és szükségessé tevő esetek egyidejűleg a szükségállapot tényállásait is jelentik.

A megelőző szükségállapot arra hivatott, hogy lehetővé tegye a kialakult belső fegyveres veszélyeztetettségi helyzet hatékony kezelését és megszüntetését, illetve a fegyveres szükségállapot időszakában foganatosítandó biztonsági és fegyveres védelmi rendszabályok közvetlen előkészítését. A fegyveres szükségállapot pedig a már bekövetkezett fegyveres cselekmények, polgárháborús események, súlyos erőszakos fegyveres terrorcselekmények és a hatásukra előállt fegyveres szükséghelyzet kezelésére és felszámolásának biztosítására hivatott. Mindezek figyelembevételével célszerű külön törvényben meg-

határozni, illetve módosítani a szükségállapotra vonatkozó rendkívüli intézkedéseket, valamint az elrendelést biztosító döntéseket az alkotmányban szabályozottaknak megfelelően érvényesíteni.

Főbb következtetések (vitaalapként)

1. *Az ország biztonságának és védelmének doktrinális alappilléreit az alkotmányban kell lerakni.* Arra épülve és azzal összhangban lehet csak meghatározni az ország doktrinális nézet- és követelményrendszerét jelentő biztonsági és honvédelmi alapelveket, valamint az azok lényegét kifejező államvezetési biztonsági és védelmi stratégiákat. Ezt kell követnie a védelmi törvénykezésnek, az úgynevezett honvédelmi jogrendszer teljes körű reformjának. Ilyen módon, az Országgyűlés által elfogadott védelmi törvények erejére alapozva, érvényre juthat az államvezetési védelmi akarat az országvédelem építésében és megvalósításában.

Ahhoz azonban, hogy ez az államvezetési védelmi doktrinális rendszer hatékonyan alkalmazható is legyen, mindenekelőtt *az alkotmányi védelmi alappilléreket kell megfeleltetni az ország biztonsági és védelmi helyzetének és követelményeinek.* Ma már nyilvánvaló, hogy ez a megfelelés korántsem problémamentes, mindenekelőtt a bevezethető fegyveres típusú rendkívüli helyzetek, és a fegyveres erők alkalmazásának szabályozása tekintetében. Ezért a védelmi doktrinális alkotmányi szabályozás újraszabályozása mindenképpen indokolt.

2. *A hatályos alkotmány szerinti fegyveres típusú rendkívüli helyzetek módosítása a védelem doktrinális elvi háttérének biztosítása nélkül nem lehet eredményes.* Ennek kialakításában fontos szerepet tölt be javaslataival a formálódó magyar hadászat is, a katonai védelem vonatkozó elvi és gyakorlati kérdéseinek tisztázásával.

Az MK-ban az államvezetés által bevezethető fegyveres típusú rendkívüli helyzet, az országot érhető közvetlen külső és belső fegyveres veszélyformák aktivizálódásával alkot szoros egységet és annak megfelelő típusú és tartalmú lehet. Kritériuma az ország egy vagy meghatározott részének közvetlen fegyveres fenyegetettségi vagy konfliktushelyzete, illetve az országot ért fegyveres tevékenység és az ez ellen állami szinten szervezett védekezés kényszere lehet. Ilyen módon *a fegyveres típusú rendkívüli helyzet az ország, illetve meghatározott részének a közvetlen fegyveres veszélyforma hatására létrejött olyan létezési módját jelenti, amikor a katonai védelem és a honvédelmi rendszer szükség szerinti alkalmazása, valamint rendkívüli hatalomgyakorlás valósul meg.* Arra hivatott, hogy lehetővé tegye a kialakult fegyveres fenyegetettségi, konfliktus- és hadihelyzetek eredményes állami kezelését.

3. *A fegyveres típusú rendkívüli helyzet valamely formájának vagy fokozatának bevezetését az országot ért közvetlen fegyveres veszélyforma kényszerítheti ki országos, térségi vagy csak helyi méretben,* függetlenül annak nem állami vagy állami szintű, külső vagy belső erők általi szervezésétől és aktivizálástól. Ezért az ilyen helyzetek eredményes államvezetési védelmi kezeléséhez is differenciált, *a veszélyhez mindenkor igazodó típusú és tartalmú rendkívüli helyzet alkalmazása indokolt.* A hatályos alkotmányi szabályozás ennek a követelménynek nem felel meg teljesen, ezért annak olyan módosítására van szükség, amely megőrzi a hatályos szabályozás időálló és alkalmazható elemeit, de ki is egészíti azt az új védelmi helyzet diktálta részekkel. Annak

struktúrája tehát magába foglalhatja: a korlátozott védelmi állapotot, a rendkívüli állapotot és a szükségállapotot, valamint azok javasolt fokozatait. Álláspontunk szerint az általunk javasoltak alapján, a korlátozott védelmi állapot — mint a rendkívüli helyzetek új formájának bevezetése — a meglévő és szükség esetén alkalmazható rendkívüli helyzetek nélkülözhetetlen kiegészítését igényli, a rendkívüli állapot és a szükségállapot korábbi formák korszerűsítése pedig olyan tartalmi változtatásokat jelent, amelyekkel biztosítható az alkotmányban a védelmi alappillért jelentő doktrinális háttér.

FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM

1. A Magyar Köztársaság alkotmánya; Magyar Közlöny 1993. évi 84. sz.
2. A Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának és honvédelmének alapelvei; Országgyűlési határozatok, 1993.
3. A Magyar Köztársaság kormánya: 8983. számú törvényjavaslat a honvédelemről, 1993.
4. A Magyar Köztársaság honvédelmi rendszerének elvi alapjairól; Hadtudomány 1993/1.
5. A honvédelmi rendszer felépítése, tartalma és a katonai védelem néhány kérdése; Hadtudomány 1993/2.
6. A rendkívüli időszakok kezelésének katonai védelmi elveiről; Új Honvédségi Szemle 1993/2.
7. A magyar hadászat elvi alapjairól; Új Honvédségi Szemle 1992/3.
8. A fegyveres erők békehelyzetből háborús állapotra történő átállításának alapjai; ZMKA jegyzet 1990.
9. Az Országgyűlés honvédelmi bizottságának az országot érhető veszélyekkel és azok kezelésével kapcsolatos állásfoglalásai, 1991—1993.

Hajma Lajos

A hadviselés kérdései a 21. században

A világon, ezen belül Európában a jelentős mértékben megváltozott helyzet, valamint a két katonai tömb szembenállásának megszűnte, továbbá a kialakult új konfliktushelyzetek jelentős hatással lehetnek a jövő hadviselésére. Erre utal az is, hogy Nyugaton (de Keleten is) a katonai (és nem csak a katonai) szakirodalom széles teret szán a jövő, a 21. századi hadviselés lehetséges kérdései kutatásának. Az alábbi cikkben a szerző ezen kutatások helyzetével és néhány kérdésével foglalkozik.

A hadviselés lehetséges eljárásai kutatásának mindig, minden korban jóval előbb kell járnia, mint ahogy az események bekövetkeznek, mivel a levont következtetések jelentős mértékben befolyásolhatják a jövő fegyveres erőinek összetételét, szervezését, felkészülését stb. A kutatásoknak ahhoz, hogy megközelítően jól tudják befolyásolni a vezetés által megteendő lépéseket, a katonai (hadtudományi) mellett ki kell terjedniük a társadalomtudomány más területeire, a politikára, a biztonságpolitikára, a gazdaságra és még sok más kérdésre.

Jó példája ezeknek a NATO 1992. november 2—7. közötti londoni konferenciája, ahol nagy figyelmet fordítottak arra, hogy az új helyzetnek és kihívásoknak megfelelően milyenek is legyenek a fegyveres erők a 21. században.

A következő főbb kérdésekből indultak ki:

- melyek lehetnek a várható fő feladatok a következő 10—15 évben;
- hogyan oldhatók meg ezek a feladatok (a szükséges politikai, gazdasági, társadalmi és más elemzések, illetve prognosztizálások alapján)
- a lehetséges feladatokhoz milyen fegyveres erőkre lesz szükség, milyen legyen azok szervezete, vezetése valamint a hadviselési elveik.

Hasonló jellegű kutatások és prognosztizálások más országokban is folynak, így pl. jól ismertek az új orosz katonai doktrína fő kérdései, amelyek szintén nagy figyelmet fordítanak a 2000-es évekre.

Ezekből a kutatásokból, elemzésekből — amelyek természetesen nem vetik el az eddig kialakult és továbbra is használató tapasztalatokat — új, meghatározó tényezőként jelentkeznek mint a lehetséges változások útjai és módjai, többek között a többrendeltetésű és többnemzetiségű csapatok, a földi és légimozgékonyosság (mobilitás), a korszerű felderítő rendszerek, az adattovábbítás előtérbe helyezése, a magasan fejlett híradás, a könnyű páncélos és légimozgékonyágú erők, továbbá a nagy pontosságú és az ún. intelligens fegyverek.

Azzal, hogy a haderők jövőbeni lehetséges feladatai olyan új tényezőkkel bővülnek, mint a békefenntartás, békemegőrzés, válsághelyzetek kezelése, terrorizmus elleni harc, mentőakciók, alacsony intenzitású konfliktusokban való részvétel stb., *új fogalomtár is alakul ki és jelenik meg*, amelynek a tisztázása szintén feladatot jelent a hadtudományi jövőkutatások számára.

A német szárazföldi csapatok (Bundeswehr) keretében folyó kutatásoknál többek között pl. abból indulnak ki, hogy a megváltozott hadászati körülmények között új tartalmat kapnak az olyan fogalmak, mint *az erő, a tér és az idő*. A fegyveres erők csökkentése és a lehetséges kockázatok sokirányúsága fokozza a követelményeket a rugalmasság és a mozgékonyság tekintetében is.

A siker nélkülözhetetlen előfeltételének tartják továbbra is az erőfölény megteremtését, legalábbis helyi vonatkozásban. A teret eszközként kell kihasználni a cél elérése, azaz az ellenséges erők megsemmisítése érdekében. Az időtényezőnek szintén igen magas értéke van, különösen az erők manővereztetése és a válságkezelés szempontjából.

Az erőt, a teret és az időt, amelyek egymással kölcsönhatásban vannak, a jövőben — véleményük szerint — az eddiginél határozottabban változóknak kell értékelni.

Az amerikai szárazföldi csapatok vezérkara által újonnan kiadott FM (Field Manual) 100—5 *Operations* (hadműveletek) *jelzésű szabályzat* (1993. júniusi kiadás) már a haderő 21. századi várható feladatait tükrözi. A szabályzatban nagy hangsúlyt kap az új fogalomként megjelent, ún. *más mint háborús* (other than war) hadműveletekre (az alacsony intenzitású konfliktusokban, a békefenntartó, -megőrző, mentő, terrorizmus elleni stb. műveletekben való részvételre) való felkészülés, szemben az 1986-os kiadással, amely alapvetően a hidegháborús helyzetből indult ki.

Amellett, hogy a szabályzat számos új elvet sorol fel, a hadműveleti szintű parancsnokok kezét nyugati elvek szerint „nem kötik” túl szorosra, azok széles körű szabadsággal rendelkeznek az egyesített összefegyvernemi hadműveletek tervezésében és végrehajtásában, jóllehet maguk is alanyai a belső feltételeknek. A szabályzatok általános irányelveket, eljárási módszereket tartalmaznak, amelyeket a magasan képzett parancsnokok és törzseik belátásuk szerint, a kialakult helyzetnek megfelelően alkotóan alkalmaznak.

A következőkben néhány jövőbeli hadviselési alapelvet veszünk szemügyre a kérdéssel foglalkozó szakirodalom alapján.

- *Kiállítás, kitartás a harcban*, amit csakis a gyors légi, tengeri szállíthatósággal, az automatizált ellátási rendszer alkalmazásával lehet elérni. A korszerű technológia biztosítja a haderőnek a könnyebb és hatásosabb fegyvereket, amelyek viszont lehetővé teszik a kisebb létszámú erők fenntartását.
- *A csapatok védelme és a cselekvési szabadságuk megőrzése*. A korszerű fegyverek elterjedése nagyobb veszélyeket jelent a csapatokra. Az egyik újabb veszélyforrást az ellenség hagyományos harcászati rakétacsapásai jelenthetik (mint történt ez az Öböl-háború, valamint a jemeni háború során is).
- *Meg kell nyerni az információszerző háborút*. A parancsnokoknak döntő fontosságú a harctéri információk megszerzése. „Az ismeret: hatalom!” Mindent meg kell tenni az ellenségről szóló információk megszerzése és felhasználása érdekében, miközben az elektronikai háború eszközeivel zavarni és bomlasztani kell az ellenség felderítőtevékenységét.

— Nagy pontosságú csapásokkal akadályozni kell az ellenség manőverezési lehetőségeit. Ez az elv úgy valósítható meg, hogy pontos csapásokat kell mérni az ellenség mélységében a harcrendi elemekre, a hadtáp- és ellátó-, valamint vezetési pontokra és az utánszállítási útvonalakra. Ez tulajdonképpen a „mélységi csapások” (follow on forces attack — FOFA) elvének továbbfejlesztett változata.

A fentiekből ered — a szerzők nézetei szerint — a *manőverező harc*, valamint a *gyors és pontos csapásmérési képesség dominanciájának követelménye*. Ezek képezhetik a jövő hadviselés igen fontos alapcélkitűzéseit a korszerűen szervezett többrendeltetésű haderők számára.

Az amerikai és más nyugat-európai katonai szakértők hangsúlyozzák: igen fontosak azok a technológiai újítások, amelyek közül sok már debütált az Öböl-háborúban. Ezek olyan új korszak elérézését jelezték, amely egy új „katonai-technikai forradalomnak” is nevezhető. Ez a forradalom drámai kihatással járhat a földi hadviselésre, különösen az egymással kölcsönösen összefüggő következő területeken: a hatékonyság és a szétbontakozás; a nagy volumenű és pontosságú tűz; az integrált technológia; a tömeges alkalmazás és nagy hatás; a láthatatlanság és felfedezhetetlenség.

Az Öböl-háborúban a csapatok rendkívül nagy mértékben voltak kénytelenek szétbontakozni, miközben nagy mélységben nagy pontosságú csapások sorozatát hajtották végre. Az olyan korszerű fegyverek, mint a 240 mm-es nehéz sorozatvetők (MLRS), amelyeknek legalább 40 km-es lőtávolságuk van, a Lance harcászati rakéták, az ATACMS vagy a Patriot rakéták, illetve az Abrams és Bradley harckocsik — kiegészítve a lézer célmeghatározó és irányító rendszerekkel — stb., mind hozzájárultak ahhoz, hogy jelentősen megnőtt a korszerű szárazföldi csapatok tűzereje és az a mélység, amelyben nagy pontosságú csapásokat képesek mérni. Ezek a fejlődési irányzatok jelentős változásokat idéznek elő a harcászati elvekben, a csapatok szervezésében és felszerelésében, valamint a vezetésben is.

A klasszikus hadműveleti vagy nagyobb méretekben tervezett támadó és védelmi tevékenységek helyett előtérbe kerül a kisebb méretű, de nagy (szárazföldi, légi) mozgékonyssággal rendelkező, vegyes állományú (többrendeltetésű) harccsoportok tevékenysége, amelyet aktívan támogatnak a harci helikopterek és a harcászati légierő.

A másik tényező a *harctevékenységek várható kiterjedése, mérete*. Az alábbi összehasonlító táblázatból látható, hogy a csapatok szétbontakozásának méretei — pl. az. Öböl-háború tapasztalatai alapján — már szinte tovább nem is növelhetők (bár a sivatagi körülmények más területeken nem igazán jó példák).

A harctér kiterjedésének növekedése

Kb. 100 ezer fős csoportosítás által elfoglalt terület kiterjedése	ókori	napóleoni	I. világ-	II. világ-	Öböl-
	háborúban				
— négyzetkilométer	1	20,12	248	2 750	213 200
— szélessége (km)	6,6	8,05	14	48	400
— mélysége (km)	0,15	2,50	17	57	533
— fő/négyzetkilométer	100 000	4 790	404	36	2,34
— négyzetméter/fő	10	200	2 475	27 500	426 400

A nagy volumenű és pontosságú tűz biztosítását 70-es évek végén a technikai színvonal lehetővé tette olyan fegyverek gyártásával, amelyeknek az igen fejlett számítógépes vezérlő berendezései elősegíthették a célok önálló kiválasztását és — bizonyos előre betáplált paraméterek alapján — annak eldöntését: hogyan semmisítsék meg azokat. Számos új típusú harceszköz jelent és jelenik meg napjainkban is, amelyek rendkívül költségesek ugyan, de a korábbiaknál jóval szélesebb körű alkalmazási lehetőségeik „kompenzálják” a költségeket. Ilyenek a manőverező robotrepülőgépek egyes típusai, a légiharcra két harmadik generációs változatai, a radar- és rádiórendszerek ellen bevethető rakéták új típusai, a földi célok ellen alkalmazható kazettás bombák önkereső résztöltetei, a precíziós tűzérési gránátok, a páncéltörő rakéták stb.

A technikai fejlődés a légi harc alkalmazásában is teljesen új lehetőségeket tárt fel. A tömeges bevetés elvéről az „egy célt egy bombával” elvére történő áttérésnek lehetünk tanúi.

Amíg 1942-ben és 1943 elején pl. a 8. amerikai légi hadsereg csak 20—80 géppel támadta a németországi célokat, ezek a bevetési számok fokozatosan növekedtek százra, majd 600-ra, 700-ra és végül meghaladták az ezret is. A tömeges csapások azonban nem terjedtek túl egy-két főbb ellenséges célkomplexumon, egyrészt azért, mert ezerszámra kellett bombát ledobni ahhoz, hogy eltalálják a meghatározott célokat, másrészt az ilyen nagy számban bevetett bombázók és a kísérőik voltak csak képesek az erős légvédelmi elhárítást kivédeni.

A vietnami háborúban a légerő tömeges alkalmazásának elve még érvényben volt, bár a bombázók hordozóképesége jelentősen megnövekedett és a célzási képességek is meghatványozódtak.

Az Irán elleni sivatagi háborúban már jóval kevesebb harci gép képes volt az ún. PGM (Precision Guided Munition), nagy pontosságú fegyverek alkalmazásával az előző példákban említettekénél jóval nagyobb pusztító hatást elérni. Így például 1991. január 19-én a bagdadi nukleáris kísérleti központ ellen 75 harci gépből álló csoportosítás hajtott végre támadást a következő lépcsőzésben: csapásmérők (bombázók) 32 gép; kísérők: 16 gép; légvédelmet leküzdők: 12 gép és légi utántöltők (légi készülségben): 15 utántöltőgép. Az F-15E, F/A-18, F-111 és A-6E típusú gépekkel végrehajtott támadás nem érte el a célját és így azt meg kellett ismételni. Ezt egy 8 db-ból álló F-117-es csoport 1991. január 21-én teljes sikerrel, veszteség nélkül végrehajtotta. Az F-117-es (stealth) harci gépek más esetekben is igen eredményesen hajtottak végre „egy célt egy bombázóval” feladatot.

Az amerikaiak az Öböl-háború során egyébként különösen óvták az F-117-es gépeket egyrészt a nagy értékük, másrészt a magasan fejlett, igen titkos megoldások miatt. A gépek bevetését különös gondossággal tervezték meg, a célhoz vezető repülőúton pl. a pilóták nem használhatták a rádiót. A gépek biztosítását AWACS felderítő, EF-111 és EA-6B zavaró repülőgépekkel is támogatták, hogy ezzel is megnehezítsék az ellenség részéről a csapásmérő gépek észlelését.

Ugyancsak az Irak elleni háború tapasztalatai alapján merült fel a hadviselés egy új fajtája: a rakéták elleni védelem kérdése (ezt egyébként az 1994-es jemeni háború tapasztalatai is alátámasztják).

Nyugati szakértők értékelése szerint is teljes mértékben elrettentő jellegűek

voltak az izraeli célokra mért iraki hadműveleti (SCUD) rakétacsapások és főleg kezdetben teljesen kilátástalan volt a hagyományos töltetű rakéták elhárítása, az ellenük való védelem.

A rakéták elleni jövőbeni hatékony védelem eszközei között az amerikai Patriot, valamint az orosz S-300 PMU-1 légvédelmi és rakétavédelmi rendszereket sorolják fel, amelyeknek közös jellemzői: az igen rövid reakálási idő; az egyetlen rakétával való megsemmisítés lehetősége és a nagyfokú mozgékonyaság. Ezek az eszközök alkalmazhatók hadszíntéri körülmények között, alacsony intenzitású konfliktusokban is.

A hidegháborúnak és vele együtt a közel fél évszázados katonai szembenállásnak ugyan már vége, de a fegyverzetek, a legkorszerűbb harci eszközök fejlesztése nem maradt abba, mivel sem a piaci verseny, sem a műszaki-technikai fejlődés öntörvényei nem engedik meg a „leállást”. Ezek a fejlesztések már mind a 21. századi követelményeknek igyekeznek minél jobban megfelelni.

A tömeges alkalmazás, a nagy hatékonyság elérésének elve igen nagy változásokon ment keresztül, az első, illetve a második világháborús tapasztalatokhoz képest, amikor is a nagy embertömeg alkalmazása volt a legtöbb esetben a döntő tényező. A jövőben mindinkább *a kisebb, de a többrendeltetésű erők széles körű bevetési lehetőségei* szerepelnek első helyen. Az ilyen erők a tábori hadseregek vagy hadtestek helyett már zászlóaljharccsoport-, századszinten egyesítik magukban az összefegyvernemi jelleget, azaz a korábbiaknál sokkal nagyobb hatású és pontosságú, zömmel önjáró tűzfegyverekkel rendelkeznek, amelyek képesek mind közvetlen, mind közvetett irányzással tüzelni, illetve tűztámogatást nyújtani a kis alegységeknek. Előnyük közé tartozik továbbá a nagyfokú manőverezési lehetőség, amit a felszerelésükhöz tartozó páncélozott szállító harcjárműveikkel, könnyűharckocsijaikkal, szállító és harci helikoptereikkel érnek el.

A jövő földi hadviselésének minden bizonnyal egyik jellemzője lesz *a kombinált mobil harccsoportok széles körű alkalmazása*, földön és levegőben egyaránt.

A jövőbeni hadviselés másik nagyon fontos tényezője a csapatoknak *a láthatatlanságra, a felfedezhetetlenségre* és arra való törekvése lesz, hogy ugyanakkor az ellenség helyzetét már nagy távolságról fel lehessen deríteni. Amíg a 19. században a láthatatlanságra való törekvés szinte csak az éjjel végrehajtott mozgásokban, a fedezékek és a természetes álcázás alkalmazásában merült ki, a 21. században már az elektronikai álcázás és megtévesztés kap többek között nagy szerepet. Ezekre már a második világháború, de főleg az azóta lezajlott fegyveres konfliktusok is számos példát szolgáltatottak.

A jövő hadviselésének kérdéseit kutató szakértők rámutatnak, hogy a katonai-technikai eszközök — legyenek azok bármennyire is korszerűek — mellett a 21. században minden bizonnyal fokozott jelentőségűek lesznek a különböző megelőző *biztonságpolitikai lépések és intézkedések*. Ilyenek lehetnek a bizalomépítő kapcsolatok, a békefenntartó és -megőrző, a törvényes rend megóvását, a humanitárius segítségszállítmányok védelmét, az esetleges fegyverszünetek ellenőrzését szolgáló műveletek stb.

A „kevésbé békés” rendszabályok közé tartozhatnak a magas technikai szintű fegyverzettel és felszereléssel ellátott, gyorsan reagálni képes többrendeltetésű csapatok időbeni harcászultságba helyezése és szétbontakoztatása demonstratív elrettentő céllal a várható alkalmazásukhoz közeli körletekben vagy terepszakaszokon.

Bár hangsúlyozzák, hogy a korszerű szárazföldi csapatoknak a 21. században várhatólag nem annyira a hagyományos értelemben vett hadviselésre, mint inkább az attól eltérő jellegű konfliktushelyzetekre kell majd felkészülniük.

A jövő hadviselési elveiben *nagy figyelmet szentelnek a vezetés korszerűbbé tételének*, mint az egyik legfontosabb kérdésnek.

A vezetés feszessége (span of control) koncepció alapvetően arra utal, hogy egy katonai (de lehet polgári is) szervezetben hány alárendeltje lehet (legyen) egy parancsnoknak (vezetőnek) az optimális hatékonyság elérése érdekében. Így megkülönböztetnek viszonylag szűk feszességű vezetést, amikor csak 1—6 alárendelt jut egy vezetőnek; közepes feszességű vezetést 7—12 alárendelt és relatíve széles feszességű vezetést 12-nél több alárendelt (személy vagy egység) esetében.

A vezetés feszességének kérdése a korszerű katonai szervezetek kialakításában, főleg a vezetési szintek számát illetően számos más problémát is felvet. A katonai szervezetek három fontos összetevőjéről beszélhetünk: a vezetés feszességéről, a parancsnoki lépcsők számáról és az egységek (szervezetek) méretéről (nagysága).

Egy csökkenő irányú vezetési feszesség (tehát kevesebb számú alárendelt) több vezetési lépcsővel jár, több parancsnokot és több törzset igényel, igaz, hogy ezek kisebbek lehetnek. Előnye az alárendeltek fokozott ellenőrzési lehetősége. Ugyanakkor a kommunikáció meghosszabbodik, és fennáll a fokozott bürokratizálódás lehetősége, csökken az egyéni kezdeményezés és felelősség. A másik oldalról egy szélesedő feszességű vezetési koncepció kevesebb vezetési lépcsőt (parancsnokot és törzset) igényel, bár ez utóbbiak nagyobbak lehetnek. Míg az előző feszességű vezetést főleg a harcoló csoportoknál, az utóbbit viszont a nem harcoló (kiszolgáló, hadtáp stb.) egységek esetében javasolják inkább.

Az előzőekkel függ össze, hogy pl. a NATO-ban és az amerikai haderőben kialakult nézetek szerint *a korszerű hadseregszervezetekben a vezetési lépcsőket célszerű csökkenteni és ugyanakkor fokozni kell a vezetés feszességét, hatékonyságát.*

A NATO főparancsnoksága (SACEUR) a 90-es évek elején pl. még három hadszíntér-parancsnoksággal (észak-európai, közép-európai és dél-európai), azokon belül két hadseregcsoporttörzszel, 8 hadtesttel, 26 hadosztállyal és mintegy 61 dandárnyi erővel rendelkezett. Az 1991—92-es években jelentős átszervezéseket hajtottak végre, amelyek során pl. a volt észak-európai és az ún. csatornaparancsnokság összevonása útján egy új Északnyugati Parancsnokságot hoztak létre, s ezzel jelentős megtakarítást értek el. 1993. július 1-jével a volt központi és északi hadseregcsoportot közös törzsbe vonták össze, *Közép-európai Szövetséges Szárazföldi Erők (LANDCENT) elnevezéssel. A volt 2. és 4. Szövetséges Harcászati Légierő-parancsnokságok (ATAF) új, összevont szerve a Közép-európai Szövetséges Légierő lett. 1994 közepén további szervezeti változtatásokat is terveztek végrehajtani. Ezek az intézkedések a jövő várható feladatainak, elvárásainak megfelelően kerülnek végrehajtásra, különös figyelemmel a korszerűsége és a hatékonyság fokozására.*

Viták folynak arról is, hogy *vezetési szintként a hadosztály megmaradjon-e*, vagy egységesen át kellene térni a dandár—zászlóalj lépcsőkre, mint történt ez már számos ország hadseregében. De vannak olyan nézetek is, amelyek szerint csak a zászlóaljnak kellene megmaradniuk egy hadtesten belül (kiiktatva mind a hadosztályt, mind a dandárt), és a felmerülő harcfeladatoknak megfelelően „ad hoc” harccsoportokat kel-

lene létrehozni.* Az amerikai szárazföldi hadosztályoknál tulajdonképpen máris hasonló elgondolás érvényesül, mivel az alárendelt dandártörzsek az „ad hoc” zászlóaljharccsoportok vezető-irányító szerveiként működnek.

Másik nyugat-európai törekvés a *többnemzetiségű* (multinacionális) *katonai szervezetek kialakítása*. A Nyugat-európai Unió (NYEU) keretei között megszervezték az ún. eurohadtestet (egy francia és egy német páncélosadosztály, valamint egy belga gépesített magasabbegység állománnyal), egy multinacionális hadosztályt (belga, brit, holland és német egységekből), valamint egy brit és holland tengerészgyalogos erőkből álló kétlaki (deszant) csoportot. További hasonló jellegű alakulatok létrehozása szintén szerepel a tervekben.

Az Irak elleni 1991. évi háború is jó példáját mutatta a korszerű koalíciós hadviselésnek, amikor is mind a 18. amerikai légideszanthadtest, mind a 7. amerikai hadtest harcászati alárendeltségében más nemzetiségű erők (a 6. francia könnyűpáncélos- és az 1. brit páncélosadosztály) is működtek. Hasonló elvek alapján az arab-izlám közös parancsnokság alárendeltségében kuvaiti, szíriai, szaúd-arábiai, quatari és egyiptomi erők is tevékenykedtek.

A hadseregek korszerűsítésének másik irányzatát jelenti a nagy létszámú erők csökkentése és a kis, de több feladatra alkalmazható (többrendeltetésű), nagy mozgékonyassággal és tűzerővel rendelkező seregtestek, magasabbegységek szervezetének kialakítása.

A NATO-tagállamok többségében jelentős csökkentéseket határoztak el, nemcsak abból eredően, hogy a bécsi (CFE**) szerződés erre kötelezi az aláíró államokat, hanem korszerűsítési és takarékosági célokból is.

A *belga* kormány 1997-re 76 ezer főről kb. 40 ezerre tervezi csökkenteni a hadsereg személyi állományát (a CFE szerint egyébként 70 ezret tarthatnának meg). A jelenlegi két (egy páncélos- és egy gépesített) dandárból álló hadtest helyébe egy ejtőernyős kommandódandár lép, amely alkalmas lesz gyorsreagálású erőként tevékenykedni, valamint egy gépesített hadosztály, amely azonban csak mozgósítás után lesz aktivizálható.

A *német* Bundeswehrplan elnevezésű átszervezési és korszerűsítési terv szerint a haderő 408 ezres létszámát 1997-re 300 ezerre, a szárazföldi hadosztályok számát a jelenlegi 12-ről 1995-ben 6-ra csökkentik. Az egész szárazföldi haderőt többnemzetiségűvé (amerikai, holland és német) alakítják át.

Hollandiában a kormány 5 éves terv folyamán (1998-ig) kívánja végrehajtani a haderő csökkentését 70 ezer főre (a CFE értelmében 80 ezret tarthatnának meg). A három hadosztálytörzsből és 12 dandárból álló szárazföldi erők állományát egy három dandárból álló hadosztályra és egy légimozgékonyaságú dandárra tervezik redukálni. Ezek a magasabbegységek — a terv szerint — szintén a többnemzetiségű NATO (német) seregtestek alárendeltségébe kerülnének. Az USA-haderőben az

* Az amerikai szárazföldi csapatoknál az ún. Pentomic szervezésben a 60-as években már szerepeltek harccsoportok (battle groups).

** CFE = Treaty on Conventional Forces in Europe (az Európai Hagyományos Fegyveres Erők Csökkentéséről szóló szerződés).

1993-ban meglévő 14 aktív hadosztályt 10 hadosztályra csökkentik az ún. Bottom Up Review terv alapján.

Számos országban napirenden van a haderők csökkentése mellett a sorozott katonák helyett önkéntesek (hivatásosok) minél nagyobb arányú alkalmazása, esetleg teljes mértékben erre a rendszerre való áttérés.

Az önkéntes rendszernek egyaránt vannak előnyei és hátrányai. Az előnyök közé sorolják: a nagy szakértelmet; a rendszeres bevonultatásokkal és leszerelésekkel járó problémák elkerülését; az esetleges ENSZ-feladatokban való részvételek esetén a nagyobb rugalmasságot. A hátrányok között szerepelnek az olyan jól ismert tényezők, mint a jelentősen megnövekvő személyi kiadások, költségek; valamint az, hogy szükség esetén nehézségekbe ütközik a gyors létszámemelés, az új alakulatok felállítása. Ezért számos országban inkább a vegyes megoldásokat tartják elfogadhatónak.

Összegezve: a jelen cikk keretei között arra volt lehetőség, hogy főleg figyelemfelhívó célzattal foglalkozzunk a jövő, a 21. századi hadviselés néhány fontosnak ítélt kérdésével. Nem esett most szó a hagyományos értelemben vett védelmi, támadó vagy más harcmódokkal kapcsolatos újabb elképzelésekről, s abban a fegyvernemek helyéről és szerepéről. Ez utóbbiak egy újabb cikk témái lehetnek.

Még egy megjegyzést zárogondolatként: a leírtakból és más forrásokból származó információkból azt láthatjuk, hogy általában a fegyveres erők fejlesztése — különösen a bennünket közelebbről érintő fejlett európai országok hadseregeinek fejlesztése — a minőség irányába, a kisebb, de hatékonyabb, többnemzetiségű, nagy mozgékonyssággal és tűzerővel rendelkező erők irányába mozdul el. Ezt a magyar honvédség stratégiájának átalakításánál is célszerű figyelembe venni.

IRODALOMJEGYZÉK

Michael Howard: The Lessons of History, 1992.

Chris Bellamy: The Evolution of Modern Warfare, 1992.

Fülöp Imre: Oroszország katonai doktrínájának főbb tételei; Hadtudomány, 1994/1.

Gordon R. Sullivan tbk.: Land Warfare in the 21st Century; Military Review 1993/4. és 9. sz.

Field Manual (FM) 100—5 Operations, 1993. jún.

Hadtudományi tájékoztató 1994/1. I. köt.

ÖMZ 1992/1. sz.

International Military and Defense Encyclopedia; Washington, New York, 1992.

Bak Antal

Katonaföldrajz, védelmi földrajz

Gondolatok a Magyar Köztársaság Földrajzi Információs Rendszerről

Országunk katonaföldrajzi helyzete — bár annak főbb elemei, objektumai változatlanok — a politikai és a katonai szövetségi rendszerek felbomlása, módosulása miatt generálisan megváltozott. A Magyar Köztársaság földrajzi helyzete a védelmi potenciál alapját képezi. A polgári és a katonai vezetés pontos, gyors és aktuális információkat, elemzési és modellezési lehetőségeket kíván döntéseihez az ország térbeli környezetéről. Ezen követelményeket a Földrajzi Információs Rendszer elégítheti ki a céloknak megfelelően rendezett adatcsoportok szerint, számítógép- és programkörnyezetben. Szükségesnek látszik a megváltozott helyzetnek megfelelően a Védelmi Földrajzi Információs Rendszernek, mint integrált elméleti megközelítésnek, de leginkább mint valós, működő országos rendszernek az átgondolása.

Az ország védelmének tervezése, bármilyen sikeres legyen is a külpolitika és ki-egyensúlyozott a szomszéd országokkal való viszony, aligha nélkülözheti saját térségünk földrajzi áttekintése mellett a regionális (Kárpát-medence és környezete), valamint a kontinentális térség (Európa) megfelelő ismeretét.

Az ismert változások külön-külön és együttesen is szükségessé teszik a magyar katonaföldrajz átgondolását nem csupán elméleti vonatkozásban, hanem inkább a működő rendszer oldaláról. Jelen feltételek között egy szuverén ország védelmi terveihez kell megadni a szükséges és elégséges földrajzi információkat és következtetéseket. Mindezt a hadsereg adott állapota mellett, de figyelemmel a várható fejlesztésekre is.

Egy rövid tanulmány keretében nem kívánjuk elvégezni a magyar katonaföldrajz elmúlt évtizedekbeli teljesítményének értékelését, hiszen a korábbi katonai szövetségi rendszer annak „erényeit és korlátait” egyaránt meghatározta. Szeretnénk inkább a jelen és a jövő védelmi elvárásainak megfelelő katonaföldrajz megteremtéséhez néhány gondolatot fűzni: az elvi (konceptcionális) keretek, a rendszer, valamint a technika és a technológia vonatkozásában

Mielőtt ezt kifejténénk, szükségesnek tartjuk, hogy a katonaföldrajz korábbi (jelenlegi?) magyar értelmezését és gyakorlatát a mai valósággal szembesítsük.

A korábbi definíció a katonaföldrajzot a földrajztudomány és a hadtudomány határterületén helyezte el, szoros kapcsolatban a hadművészettel. A katonaföldrajz számára a hadtudomány, szorosabban véve a hadművészet határozza meg a földrajzi térségek ismeretére, áttekintésére vonatkozó igényeket, követelményeket. Természetesen nem közvetlenül, hanem a hadművészet hadászati, hadművelési elvei révén.

A katonaföldrajz mindezek alapján feltárja azokat az elemi és integrált térbeli információkat, amelyek szükségesek a tervezett katonai feladatokhoz, a földrajztudomány eredményeire támaszkodva pedig — a maga célirányos módszereivel — átviszi a gyakorlat alkalmazási körébe a szükséges térbeli (földrajzi) adatokat, jellemzőket, összefüggéseket.

A vázolt meghatározás már elméletileg is indokolatlanul szűkítette a katonaföldrajz tudományközi (szakmai) kapcsolatát azzal, hogy csak a földrajztudományt tekintette elméleti (gyakorlati) alapjának. Valójában *a döntő adatforrást minden korban — létezésétől fogva — a térképészet (kartográfia) adta a katonaföldrajz számára.* Enélkül a földrajzi áttekintés elképzelhetetlen. A kartográfia fejlettsége, technikai lehetőségei minden korban jelentősen befolyásolták a katonaföldrajz teljesítőképességét, mind az áttekinthető földrajzi térségek kiterjedése, mind a szükséges részletek hozzáférhetősége tekintetében.

A katonaföldrajznak a kartográfiával (térképészettel) való elválaszthatatlan kapcsolatára utalásunk természetesen nem jelenti azt, hogy a katonaföldrajz önállóságának elméleti és gyakorlati vonatkozásait vitatnánk, sem pedig azt, hogy egyéb térinformatikai források létét és fontosságát tagadnánk. A technikatörténet fontos állomásai, eredményei koronként meghatározták a térbeli (földrajzi, terepi) információk (adatok, jellemzők) megszerezhetőségének, feldolgozásának, megjelenésének, alkalmazásának pontosságát, gyorsaságát, részletezettségét, térbeli kiterjedését és aktualitását. Mindez a (katonai) kartográfia által létrehozott általános és tematikus térképek, térképművek vagy egyéb grafikus (képszerű) hordozók révén valósult meg.

A katonaföldrajz jelentősebb technikatörténeti állomásai:

- a (metrikus) topográfia és földrajzi térképek tömeges megjelenése;
- a légi felvételek (fekete-fehér, színes, infra);
- a radar- (lokátor-) felvételek;
- az űrfelvételek (fekete-fehér, színes, infra) szinte naprakész aktualitású megjelenése.

A katonaföldrajz adatforrásai és technikai lehetőségei is e fejlődési folyamat kereteibe voltak (vannak) beágyazva és az értékelés alapjául szolgáló adatok, jellemzők úgrásszerű tömeges bővülését hozták magukkal. Aligha lehet kétségbe vonni, hogy a tömeges információbővülés jelentős mértékben növelte, növelheti a katonaföldrajz alkalmazásának hadászati, hadműveleti eredményességét (lásd: Öböl-háború tapasztalatai).

Tekintettel arra, hogy nem általánosságban a katonaföldrajzról, hanem a magyar katonaföldrajz helyzetéről szeretnénk áttekintést adni, ezért ennek kapcsolatát szükséges bemutatni a térképészettel és a földrajztudománnyal, mint határos tudományterületekkel.

A magyar katonaföldrajz korábban már jellemzett, leszűkített tudományközi kapcsolata nem pusztán elméleti korlátozást — csak földrajztudomány — jelentett, hanem a gyakorlatban is megvalósult. A térképészetet (pontosabban a térképeket), amely még említésre sem került az elméleti meghatározásokban, a gyakorlati munka során ugyan nem mellőzték, valójában azonban alkotó, tudományos kapcsolata nem volt a kartográfiával. A *térképészet* (a katonai is) *nem kapott szakmai és technikai lehetőségeinek megfelelő feladatokat a magyar katonaföldrajztól.* Ez mindenképpen azzal a hátránnyal járt, hogy a kartográfia eredményei és technikai lehetőségei igen korlátozottan épülhettek be rendszerébe. Nem volt ez jellemző minden VSZ-tagállam-

ra. (A német, a cseh és a lengyel katonai térképészet jelentős katonaföldrajzi feladatokat oldott meg, mert kapott ilyeneket. A hadműveleti tervezést igen sokoldalúan segítő katonaföldrajzi anyagokat hoztak létre. A csehszlovák hadseregnek Prágában külön katonaföldrajzi intézménye volt és van jelenleg is.)

A VSZ katonai szövetségi rendszere meghatározta a magyar katonaföldrajz „hadműveleti irányát” is, ami azzal járt, hogy az ország (leíró)katonaföldrajza — annak sajátos geostratégiai helyzete folytán — csak bizonyos földrajzi jellemzőkre orientált, a teljes értékű katonaföldrajzi leírás helyett.

A katonai szövetségi rendszer más szempontból is kijelölte a katonaföldrajz elméleti és gyakorlati művelését. Ezek közül csupán azt szeretnénk kiemelni, hogy a VSZ-ben, így a Magyar Néphadseregben is a katonaföldrajzot (és az általa szolgáltatott információkat) elég „zártkörűen” kezelték, azok alapvetően a (felsőbb) katonai vezetési szintek számára voltak hozzáférhetőek (még azok a földrajzi információk is, amelyek már nem titkolhatóan „nyílttá” váltak a műholdas felderítés előtt).

A magyar katonaföldrajzot — földrajzi irányultsága és zártsága miatt — a földrajztudomány eredményei csak korlátozott mértékben segíthették, különösen az ország saját területének részletes és pontos földrajzi információi és azok összefüggései tekintetében. Egyéb tudományterületekkel pedig nem volt még elméleti kapcsolata sem.

Az előzőekben vázoltak elégséges alapot adnak a magyar katonaföldrajz újrágondolásához, hiszen semmiképpen nem állítható az, hogy jelen állapotában (konceptió, rendszer, technika) a mai követelményeknek teljes egészében megfelelné

A hadsereg működésének jellege és annak földrajzi (térbeli) igénye, követelményrendszere egy konkrét, de összetett és egy általánosabb vonatkozásban változott. A Magyar Köztársaság jelenlegi politikai, katonapolitikai helyzete a korábbi szövetségi rendszer által meghatározott hadászati, hadműveleti (harcászati) elvek és gyakorlat lényegi módosítását kívánja meg. Ebből következően a földrajzi (térbeli) információs rendszer tartalmának, kiterjedésének, aktualitásának meg kell felelnie ezen új helyzetnek.

A hadseregek mai katonai küldetését számos nyugat-európai állam a védelem, segítségnyújtás, a mentés hármasság fogalmkörébe értelmezi. Bizonyosra vehető, hogy a módosító tényezők mellett nálunk sem lehet nélkülözni a hadseregek jelen (jövőbeli) feladataira vonatkozó általánosabb megfontolásokat.

A védelmet támogató földrajz-információs rendszer

A Magyar Köztársaság védelme (védelmi rendszere) általánosabb és átfogóbb fogalomkör, mint a hadsereg, amely az előzőnek ugyan aktív eleme, de mindenképpen csak része. A katonaföldrajz viszont — belső meghatározottságából és gyakorlati funkciójából eredően — eddig csak a hadsereg tevékenységének „közvetlen” támogatását szolgálta. Ebből következően nem fogta át a védelem integrált rendszerét és nem épült be szervesen az ország egységes térinformatikai rendszerébe, bár annak részeit használta. (Az más kérdés, hogy ezt az országos rendszert — bár elemei jórészt megvannak — létre kellene hozni, és nem csupán az előzőek miatt.) A védelem globális rendszerének megfelelő térinformatikai (földrajzi) rendszer nem különül el kizárólagosan a hadsereg működésének támogatására, hanem egyetemesebb jelleggel elemzi a földrajzi térség adottságait, az abban történő eseményeket, folyamatokat, azok tendenciáit. Hiszen a különböző vezetési szinteknek (állami, polgári és katonai) megfelelő in-

tegráltságú térbeli alapokra és széles spektrumú adatmezőkre kell támaszkodniuk. Az ország (egyetemes) védelmét támogató földrajzi információs rendszernek a földrajztudomány mellett mind elméleti, mind gyakorlati téren egyéb tudományágakkal és szakterületekkel is kapcsolatban kell lennie.

A fentiekben körvonalazott rendszer (elmélet és gyakorlat) meghaladja a katonaföldrajz által művelt elmélet és gyakorlat kereteit. Nem csupán terminológiai árnyalat tehát, ha a védelmi földrajz megnevezéssel határozzuk meg az ország védelmét földrajzi információkkal támogató rendszert. A német katonai szakirodalom jelzi ezt a kifejezésbeli és tartalmi változást, bővülést, ugyanis a katonaföldrajzzal (Militärgeographie) szemben a védelmi földrajzi (Wehrgeographie) megnevezést használja.

Úgy gondoljuk, hogy ez a terminológiamódosulás nem pusztán politikai büvélszmutatvány a védelem elfogadhatóbb kifejezőmódjának a behelyettesítésére, hanem a katonaföldrajz elméleti és gyakorlati kereteinek kitágítását jelenti. A védelmi földrajz fogalomkörének bevezetése nem jelenti a katonaföldrajz helyének, szerepének tagadását. Sokkal inkább azt, hogy egy átfogóbb, integráltabb rendszer részeként és így azzal szerves kapcsolatban lényegesen szélesebb elméleti és gyakorlati bázisra támaszkodhat.

Itt és most nincs lehetőség a védelmi földrajz és a katonaföldrajz kapcsolatát részletesen kifejteni. Annyit fontosnak tartunk kiemelni, hogy a koncepciójában a mai helyzetet kifejező, rendszerében racionális és országos, technikájában, technológiájában korszerű védelmi földrajz a lehető legmegfelelőbb térinformatikai alap ahhoz, hogy erre támaszkodva a katonai feladatok speciális igényeinek biztosítását a katonaföldrajz megoldja. A német katonai gyakorlat mellett saját meggondolásunk is arra mutat, hogy a katonaföldrajznak konkrét megjelenési formában (leírás, térkép, tematikus térkép, digitális térkép stb.) kell realizálódnia a tervezett katonai tevékenység támogatásában, figyelemmel annak kiterjedésére, jellegére és céljára.

A következőkben tekintsük át, hogy *milyen politikai, katonai és szakmai keretek között értelmezhetjük a védelmi földrajzot*. Ehhez igen összetett területeket kell figyelembe vennünk:

A: Koncepcionális (politikai, katonai) keretek Ide tartoznak:

- a Magyar Köztársaság külpolitikai orientációja és az ehhez kapcsolódó védelempolitikai koncepciója;
- az ország védelmére vonatkozó elgondolás;
- a hadsereg alkalmazására, fejlesztésére vonatkozó elképzelések (tervek).

A fenti, egymásra épülő elvi meghatározások alapján választ adhatunk *a védelmi földrajz információs rendszerre*:

- 1) földrajzi kiterjedésére és térbeli tagoltságára, amelyben három csoportot különböztethetünk meg:
 - kontinentális földrajzi térséget,
 - regionális földrajzi térséget,
 - lokális, vagyis a Magyar Köztársaság földrajzi térségét;
- 2) a fenti földrajzi térségeket leíró, jellemző adatcsoportokra;
- 3) az adatcsoportok részletezettségére és az egyes adatok pontosságára;
- 4) az egyes adatcsoportok, jellemzők aktualitására.

B: A védelmi földrajz rendszere:

Mivel a védelmi földrajznak az ország térbeli információs (adat-) rendszereinek bázisára kell épülnie, másfelől a különböző vezetési szintekhez kell kapcsolódnia — kiépítését ezek keretei határozzák meg. A rendszerhez tartozóan szükséges megemlíteni, hogy bár volt valamilyen adatszolgáltatás a földrajzi adatok körében, ezt korántsem lehet rendszernek — sem rendszeresnek — ítélni, legalábbis nem olyanak, mint amelyek a védelmi földrajz összetett követelményeinek megfelel.

Ha országos rendszert akarunk működtetni, elkerülhetetlen a földrajzi (térbeli) adatszolgáltatás kötelezettségének törvényi szabályozása. Az államnak törvényi formában (is) meg kell határoznia, hogy mely szervezeteknek milyen adatokat és milyen aktualitással stb. kell szolgáltatniuk és hogy az állam milyen térbeli adatokat (térképek) szolgáltat.

A védelmi földrajz adatcsoportjai, jellemzői térbeli értelmezését két alapvető országos rendszer adja:

- az országos geodézia hálózat, amely a pontos térbeli keretet rögzíti;
- a topográfiai térképművek, amelyek az áttekintő és a részletes földrajzi adatokat és jellemzőket tartalmazzák.

A védelmi földrajz integrált elgondolása ellen hat, hogy mind a geodéziai adatok, mind a topográfiai térképek két különböző rendszerben (polgári és katonai) vannak. Ez a kettősség nem csupán a védelem, hanem a nemzetgazdaság működése oldaláról is hátrányos és jelentős költségvetési többletráfördítással jár.

A nemzetgazdaság és a védelem racionális kapcsolata, a költségráfordítások minimalizálása, a vezetési rendszerek (polgári és katonai) összehangolt működése, a nem túl távoli jövőben mindenképpen szükségessé teszi a fenti alapszisztemek egységesítését. Ez az eljárás tudományos-szakmai választ kíván egyrészt a szaktudományok, másrészt a hadtudomány oldaláról. Ezt követően elkerülhetetlen a terület törvényi szabályozása, hiszen az ország lokális, földrajzi térsége térbeli rendjét leíró adatok (a geodéziai és a térképi) előállítás és szolgáltatása állami feladat volt és az maradt a korszerű polgári társadalmakban is.

A vázolt helyzet az ország lokális földrajzi térségére vonatkozik. A védelmi földrajz regionális térsége — amely közelítően a Kárpát-medence és környezetére terjedhet ki — mind a geodéziai adatok, mind a topográfiai térképek és egyéb földrajzi adatok tekintetében „más eljárást” kíván meg. Hasonlóképpen — de nem egyezően — értelmezhető a kontinentális térség is, amely Európa földrajzi egységét foglalja magába. A „más eljárás” alapvetően a térségek védelemföldrajzi szempontból szükséges információk körének meghatározását és azok megszerzésének technikai lehetőségeit, feltételeit jelenti.

A három térség földrajzi jellemzőit ugyanakkor szoros kapcsolatukban kell kezelnünk. Erre vonatkozóan idézünk egy német elgondolást: „A védelmi földrajz vizsgálja egy térség földrajzi tényezőit lokális, regionális és kontinentális (globális) szempontokból, értékeli a lényeges jellemzőket, a változásokat és annak tendenciáit és ezeket szemlélteti. Megállapításai befolyásolják az állam politikai, stratégiai döntéseit.”

A védelmi földrajz technikai és technológiai lehetőségei

A védelmi földrajz — amely koncepciójában és rendszerében megfelel az ország jelenlegi helyzetének — „teljesítményét” a megvalósítás technikai, technológiai adottságai szabják meg. A vezetési rendszereknek minden esetben szükséges alrendszerként kell

tartalmazniuk a térinformatikát. A két, egymással szemben álló — közel azonos — katonai rendszer közül az lesz az eredményesebb, amelyiknek a vezetési műveleti sebessége nagyobb, más szóval élve: gyorsabban dönt. Egy jó döntés akkor, amikor arra szükség van, többet ér, mint egy későbbi „tökéletes”. Ezért a kiszolgáló rendszerek — amilyen a védelmi földrajzi rendszer is — információgyűjtő, tároló, feldolgozó és átadási időráfordítását a lehető legrövidebbre kell(ene) csökkenteni. Az információs rendszerek „műveleti sebessége” — ha a személyi adottságoktól eltekintünk — a rendszer struktúrájától (hierarchiájától) és technikai (technológiai) színvonalától függ.

A cikk keretei csupán arra adnak lehetőséget, hogy *felvázoljuk a legfontosabb technikai, technológiai lehetőségeket, amelyek alapját adhatják egy korszerű védelmi földrajznak.*

- 1.) A képi információk korában a légi fénykép (fekete-fehér, színes, infra stb.) gyors, pontos és aktuális adatokat ad a földrajzi, terepi környezetről. Kíváncsinos lenne az országról meghatározott szisztéma és követelmények alapján rendszeresen légi felvételeket készíteni, amelyeket igen sokoldalúan lehetne felhasználni a védelem és a nemzetgazdaság körében. (Ehhez indokolt lenne a magyar légi fényképezést újra életre keltetni.)
- 2.) A hagyományos légi fénykép számítógépes, digitális változata módot nyújt a kiválasztott képtartalom (növényzet, utak, vízfolyások, objektumok stb.) automatikus elemzésére, különválasztására. A terepi változások gyorsan és pontosan feltárhatók, még nagyobb földrajzi térségben is.
- 3.) A földi és a légi (színes) videófelvételek nagy aktualitással és részletgazdagsággal adnak áttekintést fontos földrajzi (terepi) objektumokról, csomópontokról, kritikus térségekről. A videóképanyag számítógépbe vihető be (mozgó és/vagy állóképek formájában) és együtt kezelhető, elemezhető a digitális légi fényképekkel és digitális térképekkel.
- 4.) Digitális térkép (DT)*: A hagyományos térkép digitális leképzése. A térkép grafikus elemei, valamint szöveges és számszerű adatai számítástechnikai adattípusok formájában elektronikus adathordozón digitálisan vannak rögzítve. *Két alapvető formáját különböztetjük meg:*
 - a) az egyszerű képi formában való megjelenítést a képernyőn;
 - b) az „intelligens” változat esetében a térkép tartalmát (elemeit) „rétegekre” bontva és topológiai struktúrába szervezve tartalmazza a DT, hozzákapcsolva még a felszíni formák számszerű adatait (domborzat digitális modellje: DDM) lehetőség nyílik különböző számítógépes célprogramok segítségével a földrajzi térségek sokoldalú (katonai) elemzésére, a tervezett vagy a folyó védelmi tevékenység dinamikus támogatására.
- 5.) A védelmi földrajz mint működő rendszer (a vázolt integráltsággal és széles spektrumú adathalmazával) aligha valósítható meg a hagyományos keretek között (itt nem szervezetről, hanem a földrajzi információk hordozójáról, technikai kereteiről van szó) akkor, ha a rendszer lényeges követelménye az, hogy dinamikusan a lehető legrövidebb műveleti időben legyen képes kiszolgálni a vezető szervezeteket.

* Az erre vonatkozó megjegyzést lásd a cikk végén!

A Magyar Köztársaság földrajzi környezete a védelmi potenciál alapját képezi. A vezetés pontos, gyors és aktuális információkat, elemzési és modellezési lehetőségeket kíván döntéseihez az ország térbeli környezetéről. Ezen követelményeket a Földrajzi Információs Rendszer elégítheti ki a céloknak megfelelően rendezett adatcsoportok, számítógép- és programkörnyezetben. Szükségesnek látszik a megváltozott helyzetnek megfelelően a Védelmi Földrajzi Információs Rendszernek, mint integrált elméleti megközelítésnek, de leginkább mint valós működő országos rendszernek az átgondolása.

MEGJEGYZÉS

A DT különböző térképek (földrajzi, topográfiai, tematikus) számítógépes feldolgozása révén jön létre. Az alkalmazott számítógéptől és programrendszerektől (szoftverek) függően rendkívül dinamikus lehetőségeket teremt az alkalmazó számára nagy kiterjedésű földrajzi térségek:

- földrajzi (térbeli) adatai, jellemzői nagy tömegű tárolására;
- különböző kiválasztott földrajzi jellemzők szerinti elemzésekre;
- meghatározott célműveletek végrehajtására;
- a háromdimenziós földrajzi térben tervezett tevékenységek modellezésére, hogy csak néhány lényeges lehetőséget említsünk.

Nagy kiterjedésű földrajzi térség térbeli jellemzőinek, adatainak felvázolt dinamikus rendszerét a Földrajzi Információs Rendszer (FIR — angol megnevezéssel Geographic Information Systems — GIS) keretei között lehet megvalósítani. A FIR lényegében technikai berendezések, földrajzi (és egyéb tematikus) adathalmazok dinamikus, célorientált rendszere.

Domináns eleme technikailag a számítógép, alapja a földrajzi és más tematikus információk adathalmaza, dinamikus és intelligens elemei pedig különböző célprogramok (szoftverek), amelyek az elvégezhető műveletek, elemzések körét határozzák meg.

A FIR (GIS) néhány évre visszatekintő — (zömmel) nyugati, részben hazai tapasztalatokra hivatkozva — múltja mind nemzetgazdasági, mind katonai vonatkozásokban bizonyította, hogy a digitális térkép és a különböző tematikus adatcsoportok együttes rendszere célirányosan megválasztott számítógép- és programkörnyezetben az összes harcászati, hadművelleti (hadászati) követelmény (térinformatikai) hatékony teljesítését szolgálja. Olyan műveletekről van szó, amelyek hagyományos keretekben nem vagy csak hosszadalmasan — katonai szempontból így már alig használhatóan — végezhetők el.

A számítógép és a DT az ember számára az alkalmazásnak egy új minőségű, ún. kooperatív kapcsolatot is megteremt. „A számítógép mindeddig főleg gép volt, és az ember munkájának könnyítését, gyorsabbá és pontosabbá tételét szolgálta. Ennek formációja ember—gép kapcsolat, a lényeges újdonság a lánc módosulása: ember—gép—ember alapformára, azaz emberek együttműködése gépek közvetítésével, ahol mindegyik szereplő aktív...”

A változás azért lényegi, mert az emberi munkamódszerek gyökeres átalakulásával jár, de a gép számára is új feladatot jelent. A kooperatív számítástechnika integráló jellege páratlan az eddigi történelemben és ez a katonai alkalmazás területén is lényeges változásokat hozhat.

IRODALOM

Az USA-haderők fejlesztési tevékenysége a digitális topográfia és a GIS területén (1991)

Porter, E. „A Sivatagi Pajzs támogatása katonai GIS-szel”

E. J. Wirght őrgy. US Army: Topogeodéziai biztosítás az Öböl-háborúban

Vámos Tibor: Kooperatív számítástechnika — az emberi tevékenység jövőendő szervezője; Magyar Tudomány 1992/7.

D. P. Bolger őrgy.: Command or Control? (Vezérlés vagy ellenőrzés?) Military Review 1990.

Kozma—Héjja—Stefancsik: Katonaföldrajzi kézikönyv

Gazda Pál

A gazdaságmozgósítás néhány elméleti kérdése

IA hazánkban lezajlott rendszerváltozás eredményeképpen a nemzetgazdaság erőteljes átalakulás alatt áll. A gazdaság állam által közvetlenül befolyásolható tulajdonrésze folyamatosan csökken, a privatizált gazdaság versenyszférába került. Az ország honvédelmének megvalósításához szükséges gazdaságmozgósítás feltételi rendszere minőségileg és mennyiségileg megváltozott. A tanulmány arra keres választ, hogy a megváltozott gazdasági környezetben az élberő és az anyagi erőforrás allokációja hogyan viselkedik, a meglévő módszerek mellett milyen további új lehetőségek vannak a gazdaságmozgósításra, különös tekintettel a matematikai modellezhetőség vonatkozásában. A szerző a gazdaságmozgósítási érték és intenzitás megvalósulására két matematikai modellt mutat be.

A címben szereplő elméleti (és gyakorlati) problémák megértése és komplex kezelése néhány, ezzel összefüggő terminológia, lényeges összetevő ismétlésszerű áttekintését igényli. Ezért — ha csak főbb vonalaiban — szólni kell a védelem-gazdaságtan (hadigazdaságtan) terminológiájában szereplő gazdaságmozgósításról.

A gazdaságmozgósítás a háborús készség gazdasági rendszerének alapvető folyamata. Más megfogalmazásban: a gazdaságmozgósítás a védelemgazdasági potenciálnak, a védelmi gazdasági rendszer megteremtését célzó (mozgásba hozásával kapcsolatos) folyamat. Ebből a rövid definícióból következik, hogy a gazdaságmozgósítás a háborúból, a háború lehetőségéből vezethető le. A gazdaságmozgósítás ilyen szoros kötése a háborúhoz nem mindig volt ennyire határozott. Az első világháború tapasztalatai alapján a második világháború folyamán — részben háborút megelőzően — valósult meg a békegazdaság olyan átalakítása, ami mai felfogásunk szerinti gazdaságmozgósítás végtermékfogalmához esik közel vagy azzal megegyezik.

A gazdaságmozgósítással való elméleti és gyakorlati foglalkozás, az ezzel kapcsolatos gazdasági, védelemgazdasági (hadgazdasági) elméleti kutatások, azoknak gyakorlatra történő átültetése a második világháborút követő (ma tudományos technikai forradalomnak nevezett) időszakra tehető. Új haditechnikai eszközök fejlesztésének és gyártásának lehettünk szemtanúi.

Az új haditechnikai eszközök a hadviselés módjában, belső lényegében, a fegyveres küzdelem technológiájában soha nem látott minőségi változásokat okoztak. Ezek a háborúra való felkészítés fontos feltételül szolgáló gazdaságot ismételt

vizsgálat tárgyává tették, ami arra irányult, hogy egy lehetséges háború milyen megfelelési igényeket támaszt, egyszerűen milyen legyen a már a békeidőszakban is előkészített gazdaságmozgósítási modell. A gazdaságmozgósítás megvalósítási terveiben az idő kiemelt szerepet kapott.

Ennek megvalósulása hazánkban a rendszerváltozást megelőzően a VSZ kötelekében, a sajátosan működő hazai, illetve hadigazdasági kooperációk sokszínű mezőjén valósult meg, kizárólagosan társadalmi tulajdoni alapon, ahol a társadalmi tulajdont működtető állam a gazdaságmozgósítás gyakorlatát centralizáltan, a VSZ, illetve az MN (és más fegyveres területek) háborús alkalmazási tervei szerint valósította meg. *Az állam szerepe az ország honvédelmének megszervezésében fontos szereppel bíró gazdaság háborúra történő átállítást szolgáló gazdaságmozgósítás tekintetében lényegesen egyszerűbb volt.* Ezt a tervgazdaság (később ennek korszerűsített változata, a gazdasági reform) alapvetően társadalmi tulajdonra épülő gazdasági modellje tette lehetővé, ahol a piac igen kezdetleges szabályozó szerepéről (éppen a társadalmi gazdasági modell miatt) csak nagyon jó indulattal, a 70-es 80-as években és akkor is csak marginális értelemben beszélhetünk.

A gazdaságmozgósítás minőségi megvalósítása vonatkozásában lényeges kiemelni azt a tényt, hogy lehetősége (mélysége, nagysága), erőforrásigénye a társadalmi tulajdonformára épülő gazdaságban is korlátos volt. Ennek működése azonban egészen más volt, mint egy piac által szabályozott vegyes vagy teljesen a magántulajdonra épülő gazdaság által szabott korlát. A társadalmi tulajdon, a politikai modell, a VSZ-hez való tartozás a gazdaságmozgósítás és a gazdaság megfeleltetése (gazdasági struktúra stb.) vonatkozásban a gazdaságban egyfajta elsőbbséggel rendelkezett. A gazdasági lehetőségnek ki kellett szolgálni a gazdaságmozgósításból származó (tervezett) követelményeket, következésképpen *a hadászati elképzelések megvalósításában a gazdaság alárendelt szerepet játszott.* Igaz volt az a tétel, hogy a gazdaságot teljes egészében átszötte a gazdaságmozgósításból fakadó feladatok sokasága és az a békegazdaság szerves részévé vált.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy rendszerváltozás előtt a Magyar Népköztársaság akkori honvédelmi feladatainak gazdaságmozgósítási problémáját és feladatát a VSZ keretei közötti katonai feladatoknak megfelelően határozták meg. A gazdaságmozgósítás gyökereit, annak megvalósítási elveit az akkor érvényes katonai doktrína tételei tartalmazták. A gazdaságmozgósításhoz szükséges készleteket és élőerőket alapvetően centralizáltan (az állami akaratnak megfelelően), különböző tartalékok rendeltetésszerű megnevezésével, azok nagyságának, telepítési helyeinek pontos meghatározásával allokálták.

Az így működő allokáció tervirányításos allokációnak nevezhető. Ebben a vonatkozásban a tervekben megfogalmazott allokációs feladatok szolgálták a gazdaságmozgósítás feladatainak végrehajtását. Az allokáció dinamikáját a gazdasági mozgósítás dinamikája határozta meg, a gazdaságmozgósítás dinamikáját pedig a VSZ katonai doktrínája alapján kidolgozott honvédelmi direktívák, hadászati és hadművészeti elméleti, illetve alkalmazási tervek határozták meg.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a készletek és élőerők (ebben az értelemben szűkített erőforrások) allokációjának kérdése (a honvédelem vonatkozásában) a gazdaságmozgósítás megvalósításának kérdésévé vált. *A gazdaságmozgósítás*

megvalósítása függő változóként, tehát az allokáció megvalósításának nemcsak mennyiségi, hanem annak minőségi és dinamikai (idő) függvényében értelmezendő. Ezt a tételt el lehet fogadni az allokáció (ebben az értelmezési tartományában) általánosan ható tételének, törvényszerűségnek is. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi tulajdon alapján álló gazdasági rendszerben a szóban forgó tétel, éppen a megvalósító elemek centrális, utasításos irányítási lehetősége miatt, egyszerűbben megvalósítható volt. A piac szabályozta vegyes tulajdonú vagy nagyrészt magántulajdonú gazdaságban ennek a tételnek megvalósítása előre vetíti azt a következtetést, hogy lényegesen nagyobb problémával kell az államnak megbirkóznia. Az állam liberalizált piaci szabályozás körülmények közötti védelmi szerepvállalási kötelezettsége ilyen esetben olyan sokdimenziós közegbe kerül, ahol annak érdekében, hogy a tételben megfogalmazott igénynek eleget tegyen, új eszköztárat kell mozgósítania.

A gazdaságmozgósítás allokációs problémái a piac szabályozta vegyes gazdaság körülményei között

Az előző fejezet rész előrevetítette azokat a gondolatokat, amelyeket alaposabb vizsgálat tárgyává kell tennünk. Vizsgálatunk középpontjában továbbra is az allokáció áll. Az allokáció vizsgálati objektumát jelen esetben korlátozzuk a gazdaságmozgósítás megvalósításában (mint annak fontos feltételi eszköze) jelentős súllyal bíró két tényezőre, az anyagra és élőerőre. Anyagi tényezőnek tekintem a gazdaságmozgósítás eredményeként más céllal (célrendszerrel) funkcionáló gazdaság működését biztosító anyagi erőforrások összességét (nyersanyagokat, félkész termékeket, energiaforrásokat stb.), illetve az élőerőt működtető, szorosabb értelemben ennek megvalósítását szolgáló, azt működésben tartó munkaerőt. A leírt előfeltételek és korlátok után egy sor kérdés feltevése és annak megválaszolása válik szükségessé. Pl.: Miben befolyásolhatják a piaci viszonyok, a vegyes gazdaság viszonyai, a „papíron” és a különböző gazdaságmozgósítási tervekben leírt elgondolásokat, illetve milyen változtatási igények fogalmazhatók meg ezekben a tervekben, mennyiben finomíthatók, kell-e még tennünk valamit.

A kérdés úgy fogalmazható: milyen mozgásformát mutat vegyes gazdaságban az anyagi erőforrás, mennyire és milyen minőségben építhetünk a gazdaságmozgósítás terveiben erre. A kérdés első részére viszonylag könnyebben tudunk választ adni.

A piac szabályozta vegyes gazdaságban az állam közvetlen beavatkozása, ez irányú koordinációs lehetősége korlátozott. A piacgazdaságban az anyagi és az élőerők allokációja alapvetően ebből az értéktéletből levezethető, illetve ezzel mutat meglehetősen szoros kapcsolatot. Ehhez a megállapításhoz még hozzákíváncozik, hogy a piaci értéktétele (sok tekintetben) változónak fogható fel. Elég, ha világpiaci, illetve a belső piaci vonatkozásokat, ezek sokrétű kombinációját említjük meg. Nagyon durván fogalmazva: az anyagi és az élőerő allokáció fókuszait azok a termelő- és szolgáltató egységek (vállalatok, vállalkozások stb.) képezik, amelyek a piaci értéktétellel a legnagyobb átfedésben vannak. Ebből az következik, hogy ezeknél a termelőegységeknél viszonylag jól behatárolható nagyságú élőerő (munkaerő) koncentrálódik. Az élőerők minőségi mutatóinak értékelése a gazdaságmozgósítás adott területein (szempontunk szerint) a szükséges „konvertálási” igényt is kiszolgálhatja (nem elhanyagolható, később tárgyalandó mó-

don). Ennek az utóbbi kitételnek a rendkívüli (krízis) állapotban fontos szerepe van! Az anyagi erők (piac-értékítélete szerint) allokációja vonatkozásában ki kell emelni, hogy összetétele, minőségi és mennyiségi adatai (az előbbi gondolat szerint), az állami koordináció korlátozott lehetőségei mellett, alapvetően a prosperitás alárendelt szereplőjévé válik (teljesen jogosan). Ebben az összefüggésben az állam — ha a feladatából fakadó védelmi feladat ez irányú megfelelésénél el kíván érni valamit — csak a prosperitást fenntartó, piacokonform eszközhöz nyúlhat. E kitétel mellett is fennáll az a ma még csak finoman megfogalmazott felismerés, hogy az így kialakult vagy majdan kialakuló s folyamatosan formálódó, *piaci körülményekhez igazodó gazdaság — minden állami eszköz ellenére — nem mindenben lesz egyenszilárd, sőt, lehetnek olyan kritikus anyagi, de akár élőerő-keresztmetszetek, amelyek egyszerűen nem képződnek* (amelyek pedig rendkívüli állapot esetén kellenének).

Ennek a hipotézisszerű megállapításnak a mezőgazdaság néhány termékénél — ha csak villanásszerűen is — az elmúlt években megmutatkoztak valós lehetőségei (búza, cukor), de munkaerő tekintetében is vannak jelzésértékű *vonatkozások*.

Összefoglalva az eddigi gondolat és okfejtés eredményét, azt állíthatjuk, hogy a magántulajdon egyre szélesebb kiterjedése (a privatizáció), a piac értékítélete, a piac szabályozó szerepe a gazdaság és szolgáltatás szférájában olyan eredményeket produkálhat és már produkált is (szerkezetváltozás, súlypontok eltolódása, munkanélküliség megjelenés, azzal való tartós számolás), amelyek legnagyobb jóindulattal sem nevezhetők az állam védelmi feladataiból fakadó gazdaságmozgósítást elősegítőnek, azzal egyenszilárdnak, azzal barátságban levőnek. Ezeket a gondolatokat azért kell újból és újból leírni, kinyilvánítani, mert a *gazdaság ekképpen alakulása és a gazdaság igénybevételeinek terve a gazdaságmozgósítás megvalósítása vonatkozásában — a jó irányban történő lépések ellenére — statikusnak tekinthető. A statisztikai követő rendszer értéke csak bizonyos értelmezési tartományban tölt be szerepet, de a kérdést (gazdaságmozgósítás összefüggésében) nem tudja úgy megoldani, mint azt várják.*

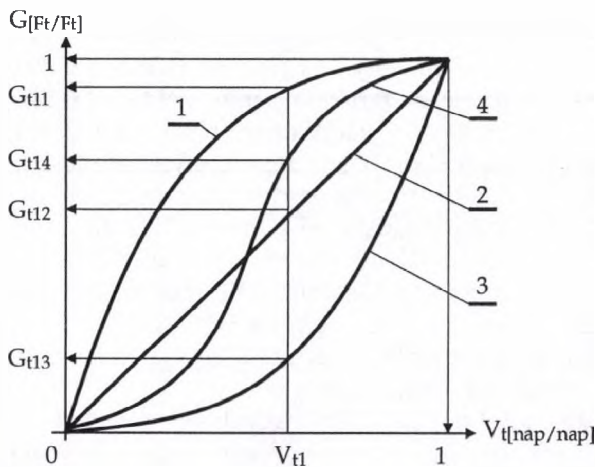
A gazdaságmozgósítás problémái rendkívüli (háborús) körülmények között

Az előző részben azt vizsgáltuk, hogy a gazdaság és a szolgáltatás struktúrájában az anyagi és munkaerőmozgások milyen törvényszerűségek szerint zajlanak. Ezek eredményeképpen az első közelítésben megfogalmazódott: a piaci értékítélet szerint a vegyes tulajdonú gazdaságban *elméletileg előfordulhat, hogy a gazdaságmozgósítási igény egyes tényezői a gazdaságban nulla értékkel találkoznak, amikor is a gazdaság nem rendelkezik meghatározott anyagi készlettel vagy adott munkaerő(élőerő)vel*. Ezt a gondolatot azért érdemes kiemelten kezelni, mert ez rokon gondolat a szűk keresztmetszettel (mint az anyagi és a munkaerőforrás), ez elvezethet például a haditermelés szűk keresztmetszetét meghatározó anyagi, technológiai vagy élőerő tényezőihez. Mindezen előfeltevések után, azt mondhatjuk, hogy a piaci értékítélet és a vegyes gazdaság változó gazdasági helyzetet, gazdasági teljesítőképességet (GDP-t) mutathat, ahol az anyagi készletek (erőforrások), a munkaerő mozgása, allokációja a változó körülmények szabta feltételek között történik. A kérdés most abban áll,

hogy a piaci mozgástörvények alapján működő gazdaságban háború folyamán a gazdaságmozgósítási tervekben szereplő feladatok hogyan valósulhatnak meg.

A felvetett probléma további finomító kérdések megfogalmazását és megválaszolását igényli.

a.) *A háború minőségi kérdése.* Ez alatt azt értem, hogy a váratlansági tényezője milyen, tehát mennyi idő áll rendelkezésre. A háború lehet teljesen váratlan, ez esetben azt mondhatjuk, hogy a váratlanságtényező nulla, és az ehhez tartozó gazdaságmozgósítási idő lehetősége is nulla. Ez azt jelenti, hogy a gazdaságmozgósítást a háború kitörésével egy időben foganatosítjuk. Amikor a váratlansági tényező 1, az azt jelenti, hogy a háború kitöréséről már azt megelőzően akkor álltak rendelkezésre információk, amikor az időintervallum a gazdaságmozgósítás (országmozgósítás) teljes megvalósításához elégséges lehet.

1. ábra: A gazdaságmozgósítás megvalósításának mennyiségi és minőségi görbéje

A váratlanságnak (V_t) mint eseménynek ellentéte a várhatóság ($\bar{V}_t$), ha ($\bar{V}_t = 1$), akkor $V_t = 0$

Az 1. ábra (bár hipotézisként) függvényyszerűen kívánja érzékeltetni, hogy a gazdaságmozgósítás (országmozgósítás) megvalósulása mennyiben függ a váratlansági tényezőtől (V_t), ahol a V_t viszonyszám, a viszonyszám nevezője a teljes gazdaságmozgósításhoz szükséges időmennyiség t_m — nap —, a viszonyszám számlálója a ténylegesen rendelkezésre álló gazdaságmozgósítási időmennyiség a háború kitöréséig, t_t (nap)

tehát:

$$V_t = \frac{t_t}{t_m}$$

Ebből a nagyon egyszerű összefüggésből kiolvasható, ha $t_t = t_m$, tehát a ténylegesen rendelkezésre álló mozgósítási idő megegyezik a teljes gazdaságmozgósításhoz szükséges idővel, akkor $V_t = 1$, ez esetben gazdaságmozgósítás teljes $G = 1$. Ha $t = 0$, a

tényleges mozgósításra nem volt idő (teljesen váratlan háború esete), akkor $V_t = 0$, a gazdaságmorgósítás nulla; $G = 0$. Ebből következik, hogy $0 \leq V_t \leq 1$ értéket elméletileg felveheti.

Természetesen a $V_t = 0$, tehát a teljes váratlanság elméletileg elfogadható, azonban a gyakorlat nagy valószínűséggel $V_t \neq 0$ összefüggést igazolja, tehát kizárja annak lehetőségét, hogy a háború kitörése előzménytelen, de a $0 < V_t \leq 1$ relációt már valósnak kell tekinteni.

Az 1-es ábrát érdemes tovább elemezni. Az ábrában (G) a V_t független változóként van értelmezve, (G) gazdaságmorgósítás, mint függő változó.

A $G=f(V_t)$ függvény „alakja” (tehát hogy konkáv, konvex, inflexiós ponttal bír vagy csak lineáris, esetleg egyéb) a gazdaságmorgósítás megvalósulásának minőségi, mennyiségi tényezőjét (ha úgy, tetszik, a dinamika tükrét adja) takarja. Ez számunkra természetesen izgalmas kérdés. Miért?

Tételezzük, hogy a gazdaságmorgósítás konkáv függvényként (1) valósul meg V_t függvényében, ez egyben azt jelenti, hogy t (tényleges mozgósítási idő) kisebb értékeihez nagyobb G értékek tartoznak, mint például (2) lineáris egyeneshez. Ha tehát adottnak veszünk egy V_{t1} váratlansági tényezőt, akkor ehhez tartozó

$$G_{t11} > G_{t14} > G_{t12} > G_{t13} \quad \text{reláció olvasható le a ábráról.}$$

Analízis után — visszatérve az eredeti finomító kérdésre — belátható, hogy a gazdaságmorgósítás megvalósulási lehetőségének (minőségi és mennyiségi) egyik tényezője a háború váratlanságával hozható összefüggésbe. Az is belátható, hogy ennek a váratlansági tényezőnek a belső változója az idő. A háború minőségi kérdése itt most csak abban áll, hogy mennyi időnk lesz.

b.) A finomító kérdés második vonatkozása anyagi és munkaerő allokáció kérdéséhez nyúl ismételtén vissza, két összefüggésben.

— Tételezzük fel, hogy az előbb tárgyalt $t_1 = t_m$, tehát a gazdaságmorgósítás-hoz elegendő idő van. (Közvetett fenyegetettségi időszaknak ezzel egyenlőnek vagy nagyobbak kell lenni.) Ennek a feltételezésnek csak akkor van jelentősége, ha a gazdaságmorgósításhoz szükséges feltételek (anyagi, élőerő) rendelkezésre állnak. Ebből az következik, hogy a gazdaság t időpontjában ismernünk kell (kellene) a gazdaság anyagi és élőerő allokációját, továbbá azt is, hogy a gazdaságmorgósítás során milyen új anyagi és élőerő-igénybevételi allokációs igény merül fel. Az utóbbi igény meghatározása könnyebbnek tűnik (de ez csak a látszat). Tételezzük fel, hogy meg tudjuk határozni az igényoldalt (minden összefüggésben). Sajnos szembe kell nézni a teljesítési oldal lehetőségével. Itt már sokkal nehezebb a dolgunk. Miért? A gazdaság t idő pontjában részben ráhatásunk miatt (bürokratikus szerepe miatt) a gazdaságmorgósítás feltételrendszerének egy része megvan, egy része azonban (s ez nagyobb) mozgásban van. Ez a földrajzi értelemben vett mozgáson túl különböző gyártási technológiákon átvezetett állapotváltozásokig igaz. Hasonló a helyzet az élőerő szakmai összetétele és eloszlása vonatkozásában. Ezek viszont olyan tényezők, amelyek önmagukban problémák szülői lehetnek.

A meggondolás alapfilozófiája abban van, hogy a vegyes gazdaság, a piaci igények és szabályok meghatározta gazdaság nem képes ebben a racionalitásban gondolkodni, a piaci mechanizmus viszont nem képes a korszerű gazdaságmorgósítás racionális igényéből következő ütemet követni. Ebből adódik, hogy t időtől függő-

en a gazdaság statisztikai követő módszerbe vetett bizalom kétes értékűvé válik, a gazdaságmozgósítás allokációs problémáját igen kétes eredménnyel oldhatja meg. Ebben a vonatkozásban javítási lehetőségként kínálkozik a statisztikai módszer és technológiájának, működési mechanizmusának újbóli átgondolása.

— Tételezzük fel: $t = 0$, váratlan háború (váratlan rendkívüli állapotot kiváltó más helyzet, vagy ahhoz közeli helyzetet).

Ebben az esetben a háború teljesen (vagy csaknem teljesen) úgy érheti hazánkat, amikor az országmozgató (gazdaságmozgósító) és a fegyveres erők alkalmazása vonatkozásában is váratlan helyzet van. A gazdaságmozgósítás tehát csak ekkor kezdődhet el. Teljesen nyilvánvaló, hogy ez a legkritikusabb helyzet, ez azonban (okozati vonatkozásai miatt) nem jelentheti azt, hogy erre valamilyen szintű, ha nem is tökéletes (mert objektíven nem lehet az), de valamilyen szükségmegoldást ne alkossunk. E gondolatnak a filozófiája (nagy kiterjedésű) katasztrófa (szükségállapot) esetén is alkalmazható.

A $t_t = 0$ elméletileg lehetséges helyzet egyik indukáló oka lehet az anyagi készletek (gazdaságmozgósításból fakadó igény) ismételt vizsgálatának. Ebben az összefüggésben a gazdaságmozgósítás allokációs feladatainak megvalósítása, illetve szűk anyagi keresztszeteinek feltárása és kiküszöbölése azt igényli, hogy a különböző helyen különböző megnevezésű tartalékok (gazdaságbiztonsági tartalék, állami egészségügyi tartalék, állami céltartalék, különböző gyártástechnológiai tartalékok, rögzített ipari kapacitások) kialakításakor nemcsak a terveket kell figyelembe venni, hanem azt is, hogy a gazdaságban anyagi és élőerő tartalékként „nem”, vagy csak „részben” adekvát megfelelési igényt kielégítő feltételek vannak (egyszerűen létrejönnek). Ebben az összefüggésben „nem” és a „részben” adekvát feltételek olyan áthidalhatatlan problémák szülni lehetnek, amelyek a gazdaságmozgósítás erősen szakadásos, vagy egyes kérdéseinek meg nem oldhatóságát okozhatják (hogy mennyire, az nem tudható). Ezek a negatív vonatkozások hatványozottan jelentkeznek, ha $t_t = 0$.

Mit lehetne tenni, hogy a problémát alacsonyabb szintre hozzuk? A megoldáshoz ismételten vissza kell nyúlnunk az 1. ábrához, és az ábra belső összefüggéseit, már jelzett szempontok szerint úgy kellene vizsgálni, hogy a megoldáshoz adjon (legalább elméleti) segítséget.

Az előzőekben tárgyaltak szerint a váratlansági tényező $V_t = \frac{t_t}{t_m}$ viszonzszám,

ahol t_m a gazdaságmozgósítás teljes megvalósítási időigényét, t_t a gazdaságmozgósításra ténylegesen fordítható idő, ahol $0 \leq t_t \leq t_m$ feltétel szerint számolható, a $t_t > t_m$ feltételt kizárjuk.

A $V_t = \frac{t_t}{t_m}$ összefüggésben t_m konstansnak tekinthető, így

$$V_t = \frac{1}{t_m} t_t; \text{ legyen } \frac{1}{t_m} = c, \text{ akkor } V_t = c \cdot t_t, \text{ azaz}$$

$V_t = f(t)$ lineáris függvénye t -nek.

$G = F(V_t)$, de $V = f(t)$, így

$G = F / V_t(t)$, ebből látható, hogy a gazdaságmozgósítás megvalósulásának belső változója t , az idő (itt a tényleges gazdaságmozgósításra fordítható idő független változó, és G ennek függő változója).

Ha a gazdaságmozgósítás megvalósulási viszonyzáma helyett a „gazdaságmozgósítás alakulásának értékmutatóját” (G^*), mint új függő változót bevezetjük, független változónak továbbra is az időt (t) tartjuk, akkor egy új függvénykapcsolathoz jutunk, ahol: $G^* = f(t)$. A G^* dimenziója legyen „Ft”.

Az így értelmezett értékmutató azt fejezi ki, hogy a gazdaságmozgósítás előrehaladása során létrehozott termékek (szolgáltatások) Ft-ban kifejezett összegzett nagysága hogyan változik.

Ennek a felismerésnek gyakorlati hasznosítása lehet az első segítség számunkra. A második segítség az intenzitás (fajlagos mutató) kimutathatósága, modellezhetősége lehet.

A minőségi (mennyiségi) jellemző lehet a gazdaságmozgósítás intenzitási mutatója, matematikai modellje. Már az 1-es ábra elemzésénél utaltam arra, hogy a gazdaságmozgósítás „lefutását” jelző görbe alakja (konkáv, konvex, lineáris) a gazdaságmozgósítás mögött meghúzódó minőségi-mennyiségi összefüggéseket (lehetőségeket) mutatja.

Intenzitás alatt a modellben az időegységre eső gazdaságmozgósítás értékhalmozódását értem.

Ez matematikailag a $G^* = f(t)$ idő szerinti első deriváltját jelenti, ahol:

$$\frac{dG^*}{dt} = g = f'(t),$$

a gazdaságmozgósítás intenzitásának matematikai összefüggése (modellje).

Mindezek alapján tegyük fel, hogy a gazdaságmozgósítás értékmutatói például $G^* = a \sin t$; vagy $G^* = mt$; vagy $G^* = b \cdot t^2$ függvény szerint alakulhatnak, ahol: a , b , m konstans értékek.

Az előbbieket alapján a példában szereplő függvények deriváltjai adják a gazdaságmozgósítás intenzitását, így rendre:

$$g^1 = a \cos t \quad (1)$$

$$g^2 = m \quad (2)$$

$$g^3 = 2bt \quad (3)$$

A g_1 ; g_2 ; g_3 dimenziói: /Ft/nap/.

Természetesen ezek integrálása $t=0$ és $t=t_m$ intervallumban a gazdaságmozgósítás értékalakulását $t \neq 0$ és $t \neq t_m$ értékekhez szolgálni tudják. Így rendre:

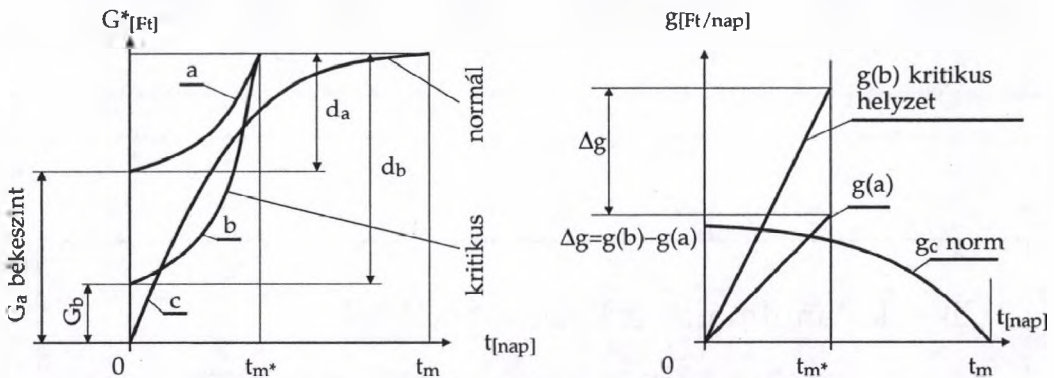
$$\int_0^{t_m} a \cos t \, dt; \int_0^{t_m} m \, dt; \int_0^{t_m} 2bt \, dt;$$

Úgy tűnhet, hogy matematikai elemzés csak „játék a számokkal”. Természetesen ez nem igaz. Miért?

A gazdaságmozgósítás belső változója a t idő, ez azt is jelezheti, hogy mekkora a t idő egységére eső gazdaságmozgósítás intenzitása (fajlagos mutató, Ft/nap).

A $g(t)$ görbék alakjai tulajdonképpen (kinematikai analógiával) a gazdaságmozgósítás „sebesség”-összefüggéseit, a $G^*(t)$ görbék a gazdaságmozgósítás „út”-összefüggéseit takarják. Ezek a görbék [$g(t)$ görbék] a gazdaságmozgósítás fontos befolyásolási eszközei lehetnek (természetesen korlátokkal).

Mit jelenthet ez a gyakorlat számára? A gyakorlat ezt úgy tudja (tudná) hasznosítani, ha először meg tudná határozni, hogy az idő függvényében a gazdaságmozgósítás értékadatokai hogyan változnak. Ehhez azt modellezni kellene. Ennek egyik útja a megyei védelmi bizottságok gazdaságmozgósítási terve, másrészt a centrális irányítás alá vont üzemek, szolgáltató egységek stb. gazdaságmozgósítási terve lehet. Ezek integrálása szolgáltatna egy igen durva első közelítést, amikor az idő (a dinamika) vonatkozásában többet tudunk mondani (ez az első lépés nem volna nehéz). Ezután lehetne azon gondolkodni, hogy az intenzitási mutatószám növelésének milyen korlátai vannak, majd elemezni, hogy azok a készletek, amelyek a jelzett összefüggésben szóba jönnek, megvannak-e, olyanok-e, vagy olyanok lesznek-e. Mit kell tenni ahhoz, hogy időben, adott nagyságban oda kerüljenek ahol kellenek.

2. ábra: A gazdaságmozgósítási érték és intenzitás megvalósítása kritikus időfeltételek mellett

A 2. ábrából kiolvasható, hogy kritikus időfeltételek mellett (elméleti összefüggésben) lehetőség van a gazdaságmozgósítási érték létrehozására. Ennek egyik útja, hogy békeidőszakban a háborús működési körülmények feltételeivel, adekvát, megemelt (vagy lényegesen megemelt) készlet- és élőerő-allokáció kell. Ez természetesen „pénzbe kerül”. A kérdés: mi drágább, egy totális gazdaságmozgósítási bukás, vagy kockázatot is vállaló, békében megalkotott, már előre meghatározott (valós) szintről induló, nagy intenzitást is elbíró gazdaságmozgósítási modell megalkotása. (Természetesen egy ilyen modell a „normális” gazdaságmozgósítást már játszva kiszolgálja). El kell döntenit!

A 2. ábrában kapcsolatos következtetések meglehetősen sarkítottak, mint már jeleztem: csak korlátokkal lehetnek igazak. A 2. ábra erőforrás-lekötöttségi igénye nagy, ezt egyébként G_a ; G_b kezdőértékként megnevezett „érték”-nagyságok elvileg is szemléltetik. Természetesen fennáll a mérséklés lehetősége (mérsékelésről és nem nullázásról van szó). Ennek egyik feltétele lehet (többek között) a katonai felderítés nemcsak a szoros értelemben vett hadászati, hanem a hadászati tervek megvalósítását szolgáló

gazdasági felderítési adatainak az elemzése, illetve a számításba vétele. Ezek súlyozott átlaga szolgáltathat olyan adatokat, amik t kritikus időpontra számottevők lehetnek. Ezeknek a megfontolásoknak, s lehetőség szerint érvényesítésüknek a gazdaságmozgósítási tervekben helyet kellene keresni. Ebben a vonatkozásban és ilyen értelemben nemcsak a hadászati elképzelések, de az országmozgósítás felkészítése, annak szükségszerű működtetése biztosan javítható (az már csak melléktermék lenne, hogy a költségvonzatok áttekinthetőbbé és racionálisabbá válhatnának).

IRODALOMJEGYZÉK

- 1 Wacław Stankiewicz: *Ekonomiká Vojenna* (hadigazdaságtan); LM HM Katonai Kiadó, Varsó, 1970.
- 2 C. J. Hitch—R. N. McKean: *Amerikai szakértők nézetei az atomkorszak hadigazdálkodásáról; tanulmány, fordításban*
- 3 Dr. Gazda P.—Dr. Simkó L.: *Védelem-gazdaságtan I.*; Budapest, ZMKA, (jegyzet) 1993.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépeltessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20—22 gépelt oldalnyi terjedelmet.

A feldolgozott téma szemléletesebb bemutatására vázlatok, ábrák is beküldhetők. A vázlatokat lehetőleg tussal (egy színben) elkészítve, arányos méretekkel és nyelvtanilag (szakmailag) kifogástalan szövegezéssel kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10—12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelten lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lakcímüket, esetleg telefonszámukat.

Kérjük, hogy a cikk végén tüntessék fel a felhasznált irodalom jegyzékét. A szöveg közbeni hivatkozásoknál, idézeteknél a forrást pontosan jelöljék meg.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9—11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje — a cikk elfogadása esetén — 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, a mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kőhalmi Dezső

Az ENSZ embargós határozatainak érvényesítéséről

Európa békéjének, biztonságának garanciája politikai, s ezen belül döntően katonapolitikai kérdés. Az, hogy a jugoszláv események kapcsán ebből a vám- és pénzügyőrség évek óta jelentős részfeladatokat lát el, ma már tény. A szerző a Kis-Jugoszlávia ellen elrendelt ENSZ BT határozatai szellemében a vámhivatalok munkáját, az ellenőrzések tapasztalatait, a devizagazdálkodással és a hazatelepítésekkel kapcsolatos jogi problémákat, valamint az EU és az EBEÉ-misszió tevékenységét ismerteti.

A témával kapcsolatos eseményeket 1991-ig kell visszavezetnünk. Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács alakuló ülését 1991. november 20-án tartották, éppen amikor a Szovjetunió megszűnt létezni. Tizenegy volt szovjet tagköztársaság belépett a Független Államok Közösségébe (FÁK), míg például a Hegyi Karabahban, Örményországban... stb. az erőszak uralkodott el, így komoly államközi feszültségek keletkeztek. A megromlott helyzet és az egykori Jugoszlávia területén folyó vérontás voltak azok a fő okok, amelyek lassították a békés továbblépést az új biztonsági környezet felé.

Az így kialakult helyzetben fokozott figyelem irányult az új biztonsági struktúra kulcstényezőjének, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (a továbbiakban: EBEÉ) szerepének erősítése iránt. Az EBEÉ olyan fórum, amely magába foglalja az összes európai országot, a FÁK valamennyi tagját, Grúziát, Kanadát és az Egyesült Államokat. Mindezen gondolatsorhoz tartozik az Észak-atlanti Szövetség (NATO) 1991. november 7–8-i tanácsülésén elfogadott új hadászati koncepció 34. pontja, miszerint: „A párbeszéd és az együttműködés lehetőségeit teljes mértékben ki kell aknázni... a szövetség támogatni fogja az EBEÉ-folyamatot és erősíti intézményeinek szerepét. A válságkezelésben más testületek, ideértve az Európai Közösséget, a Nyugat-európai Uniót és az Egyesült Nemzetek Szervezetét, szintén fontos szerepet játszanak.”

A Biztonsági Tanács szankciós határozatai

A kis-jugoszláviai háborús események növekvő nemzetközi felháborodást, egyre több kormány és nemzetközi szervezet elítélő nyilatkozatát váltották ki. A magyar vámszervek 1992. június 4-től érvényesítik Szerbiával és Montenegróval szemben az embargós intézkedéseket a BT 757. számú határozata alapján. Ennek következtében Szerbiával és Montenegróval szemben export- és importtilalom lépett életbe,

minek értelmében oda és onnan árut szállítani csak a New Yorkban székelő szankciós bizottság engedélyével lehetett. A beviteli szankció kizárólag az élelmiszer-, a segély- és a humanitárius szállítmányokra nem vonatkozik.

Az intézkedések nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Ezért a határozat szigorításaként 1992. december 17-én a BT életbe léptette 787. számú határozatát, amely bizonyos stratégiai fontosságú áruk tranzitforgalmát tiltotta meg, ezek körét vámtarifaszám szerint rögzítették.

A fokozottan szigorodó embargó sem bizonyult kellően hatásosnak. A nagyhatalmak és a nemzetközi szervezetek változatlanul a békés megoldásban bíztak. A BT tovább súlyosbította a szankciós szabályokat: 1993. május 5-től a 820. számú határozata alapján a Szerbiába és az onnan történő áruszállítás, valamint a Szerbia és Montenegró területét érintő tranzitszállítás tilalom alá esik. Ez alól felmentést a beadott kérelem alapján csak a szankciós bizottság adhat, kizárólag gyógyászati szerek- és élelmiszer-, valamint humanitárius jellegű szállítmányokra. Engedély csakis a korábban szabadon exportálható élelmiszer-, segély- és humanitárius szállítmányokra adható, amelyek szállítása az érdekelt diplomáciai testület által – előzetes értesítésként – megküldött szóbeli jegyzék alapján történik.

A BT 1994. szeptember 23-i ülésén elfogadott 943. sz. határozata értelmében októbertől életbe lépett a Jugoszlávia ellen bevezetett nemzetközi büntetések 100 napos enyhítése. Október 5-én hajnali 5 órától megkezdődhetett a nemzetközi légi forgalom és a tengerikomp-közlekedés, valamint a kulturális és sportegyezmények a világ országaival. Kis-Jugoszlávia a honi békepolitika diadalának nevezte az enyhítést, s úgy nyilatkozott, hogy január derekától a büntetések ütemes megszüntetésére számít.

A Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága ekkor soron kívül utasította az embargó részleges feloldása érdekében valamennyi hatósági jogkörrel rendelkező szervét az azonnali végrehajtásra. Különösen fontosnak kell értékelni a határozat 3. pontját, amely kéri, hogy a főtitkár 30 naponként számoljon be a BT-nek arról, hogy a volt Jugoszláviáról rendezett nemzetközi tanácskozás koordinációs bizottságának társelnöke szerint továbbra is fennáll-e a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Szerbia és Montenegró) és a Bosznia-Hercegovinai Köztársaság közötti határzár. A jelentésnek azzal is foglalkozni kellett, hogy a humanitárius célokat szolgáló élelmiszer-, gyógyszer- és ruhaszállítmányokon kívül más árut nem engednek át. A főtitkárnak továbbá jelentenie kell a BT-nek, ha bizonyíték van rá, hogy a jugoszláv hatóságok, vállalatok megszegve, nem végzik el hatékonyan a határ lezárását.

A vámhivatalok embargós feladatai

A hivatkozott ENSZ-határozatokból adódó tennivalók irányítása rendkívül magas szintű koordinációt igényel, mivel a szankciók elrendelése óta több ezerre tehető az ügyek száma. A vám- és pénzügyőrségnek a rendelkezések érvényesítésére végzett hatékony munkáját külföldön és itthon egyaránt nagyra értékelik.

Nehezíti a helyzetet az is, hogy jelentős volt embargó által exponált közúti határátkelőhelyek forgalomműködése. A teherforgalom jó része a magyar–román határszakaszra terelődött. A magyar–szerb államhatáron a szállítmányok tételes ellenőrzése ad többletfeladatot. A személyforgalom is tetemesen erősödött a jugoszláv lakosság ellátásihiánya következtében.

Magyarországon – a BT szankciós bizottsága egyetértésével – 3 teherforgalmi határátkelőhely működik (Tompá, Röske, Kelebia), amelyeken keresztül testületünk 1994. január 1-je óta ez év szeptemberéig 14 015 szállítmány kiléptetését és 6484 szállítmány beléptetését végezte el.

Embargót sértő fuvarozás miatt 1994 első felében 710 esetben kellett a kiléptetést, 51 alkalommal pedig a beléptetést megtagadni. A szankciók elrendelésétől kezdve augusztusig a kiléptetés megtagadására 2396, míg beléptetés megtagadására 3019 esetben került sor.

Nemzetközi jogi kötelezettség megsértése bűncselekmény elkövetése miatt a határvámhivatalok ez évben 27 ízben, összesen 49 457 315 forint értékű áru miatt indítottak büntetőeljárást. A lefoglalt dolgok között akadt elektromos kábel, őrölt paprika, lefolyócső-tisztítószer, sportcipő, villanytűzhely, csizma és monitor. De találtak a vámosok lőszert, fegyvert, valamint kábítószer is szépszámmal. Különösen nehezíti az ellenőrzést, hogy a segélyszállítmányokat több alkalommal próbálják hamisított ENSZ-engedélyekkel legalizálni.

A legtöbb gondot az üzemanyag kivitele okozza. A benzin a háborúskodás nélkülözhetetlen kelléke. A röskei vámhivatal adatai, valamint a tapasztalati tények figyelembevételével kimutatás készült a határátkelőhelyen az autók tartályaiban – feltételezhetően kereskedelmi céllal – kiszállított üzemanyag mennyiségéről.

Az üzemanyag-kereskedelem visszaszorítása érdekében a vám- és pénzügyőrség az APEH szakembereivel közösen adatgyűjtést végez azokról a ki- és belépő személygépkocsikról, amelyek rendszeresen szállítanak illegálisan üzemanyagot. Az adatok elemzését követően az APEH munkatársai eljárást kezdeményeznek azokkal szemben, akik rendszeresen hasznot húznak az üzemanyag-kereskedelemből és azt éves adóbevallásukban nem tüntetik fel. Az akció keretében napi 500–1000 adatlapot töltenek ki, ami jelentős többletfeladatokat ró az érintett határvámhivatalok állományára.

A közelmúlt „újítása” a déli végeken, hogy már nemcsak autóval csempészik a benzint, hanem motorkerékpárral is. A tartály ugyan valamivel kisebb, mint egy autóé, de nem kell sorbaállni. A tompai határátkelőnél október elején például a hosszú kocsisor órákat állt, csak a motorok haladtak. Nem is lett volna ebben semmi furcsa, de a kétkerekűeken 40 literes tankok ormótlankodtak. A kormány mögött többnyire nepperek ültek. Egy ilyen 44 literes motor vezetője azt is elmondta, hogy többször is tudnak fordulni egy nap. Ha a határőr rájuk szól, akkor tolják a motort, és így gyalogosnak számítanak. Sokan alkalmazottakat is foglalkoztatnak, akik a forgalom utáni haszon felét kapják, míg mások 2000 forintot fizetnek ki egy napra ilyen munkáért. A nyári hónapokban egy motor ötször-tízszer is fordul. Az ország távolabbi részéről érkező új csempészek lenyomták az árat, s így a korábbi 2 márkás literenkénti ár helyett októberben már csak 1,60-at kaptak.

Táblázatunk számítása kizárólag az 1994 májusában kilépett személygépkocsik számán alapul, a forgalom 70 százalékánál mindössze 50 literes üzemanyagtankban, napi két fordulót feltételezve. Az eredmény elképesztő. Példa:

1994. május hónapban kilépett 68 593 db személygépkocsi

$$\frac{68\,593 \times 70\%}{31} \times 100 \text{ liter} = 154\,887 \text{ liter (naponta)}$$

Összehasonlítás a szerb határszakasz vámhivatalai között

Vámhivatal	Kilépő személygépkocsi száma (1994. május hó/db)	Kiszállított üzemanyag napi mennyisége (liter)
Röszke	68 593	154 997
Tompa	108 634	245 302
Hercegszántó	68 349	154 349
Bácsalmás	24 361	55 008
Tiszasziget	18 194	41 083
Szerb határszakaszon összesen:	288 131	650 739

Általában megállapítható, hogy a térség lakosságának egy része – munkanélküliség miatt vagy fizetéskiegészítésként –, valamint különböző szervezett csoportok iparszerűen folytatják az üzemanyag-kiszállítást. Visszaélnék a turistaforgalom adta lehetőséggel (korlátlan számú kiutazás és a gépkocsi tartályában mennyiségi korlátozás nélkül kivihető üzemanyag).

Magyar kezdeményezésre az EBEÉ szankciós összekötő csoportja elfogadta a javaslatot, hogy a megnövekedett tehergépjármű-forgalmat nagyrészt vasútra tereljék át. A kivitelezés gyakorlati lehetőségeit most még tanulmányozzák. Az úgynevezett RO-LA forgalom fejlesztésére, valamint a Jugoszláviát elkerülő autópálya megépítésére szolgáló tanulmánytervre 100 000 USD-t biztosítottak. Az elgondolás megvalósítása hosszú távon szolgálná a térség infrastruktúráját és kereskedelmét.

A szankciós bizottság felkérésére a magyar vámhatóság a Szerbia felé kilépő szállítmányokról speciális nyilvántartás bevezetését tervezi. Ennek alapján a szankciós bizottság követheti az engedélyezett szállítmányokból a tényleges kivitelt és az áruféleségeket. A kapott eredményeket figyelembe veszik az engedélykérelmek elbírálásakor. A kilépő teherforgalomról készített – már korábban bevezetett – adatbázis, szinte minden igényt kielégít. Az ENSZ által kért információk mágneslemez adat rögzítőn való átadása minimális kiegészítést kíván. A Szerbia és Montenegró területét érintő, több fuvart igénylő engedélyezett szállítmányok hatékonyabb ellenőrzése érdekében a pénzügyőrség rövidesen számítógépes nyilvántartást vezet be.

Felismerve azt a tény, hogy a Jugoszláviával szembeni szankciók következtében a balkáni államok hagyományos szállítási útvonala Nyugat-Európa felé nem használható, az Amerikai Egyesült Államok kezdeményezésére elkészült az úgynevezett Balkán mezőgazdasági vámfolyosó terve. Ennek igénybevételel a Macedóniából és Bulgáriából indított mezőgazdasági szállítmányok várakozásmentesen eshetnek át a román, valamint a magyar határ- és vámvizsgálatokon.

Ártánd-Bors határátkelőhelyeken a magyar hatóságok a 10 tehergépkocsinál több járművet nem tartalmazó konvojokat 30 percen belül ellenőrzik, amennyiben azok TIR-igazolványokkal érkeznek és tételes vizsgálat szükségességét igazoló gyanú nem merül fel. Ennek eredményeként a romlandó árut szállító tehergépkocsiok késedelemmentesen érhetik el nyugat-európai úti céljukat. Az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége felkérésére a magyar hatóságok 1994. szeptember elseje óta készen állnak a konvojok fogadására és azonnali ellenőrzésére.

*Jogi anomáliák**a/ Devizajog kontra embargó*

A nemzetközi szankciók és a hazai jogi szabályozók időközbeni változása – ezen belül a devizajogszabály módosulása – jelentős jogértelmezési és jogalkalmazási kérdéseket vetett fel. A devizagazdálkodásról szóló 1974. évi 1. törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott 1/1974.(1. 17.) PM rendelet módosításáról szóló 10/1994.(IV. 6.) PM rendelet hatásaként a magyar–szerb határszakaszon működő vámhivatalok utasforgalmában a BT-szankciók betartása során komoly ellentmondás volt tapasztalható. A fenti devizaliberalizációs PM rendelet ugyanis lehetővé teszi a magyar állampolgárok számára, hogy 100 000 forint értékben „ajándék” jogcímén bármilyen árucikket kivigyenek az ország területéről. Külföldiek esetén az értékhatár 20 000 Ft. Hozzá kell tenni, hogy az 1964. évi 2. sz. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a turistaforgalom vámkönnyítéséről szóló New York-i egyezmény 4. cikkének b. pontja szerint „Szerződő Állam megengedi a turistának... a devizaellenőrzés formaságainak alkalmazása nélkül és kiviteli illetékmentességgel 100 USD-t kitevő értékig... úti emléktárgyak kivitelét.”

A BT Szerbiával és Montenegróval szembeni szankciói végrehajtására létrehozott tárcaközi bizottsággal is egyeztetve, a vám- és pénzügyőrség a New York-i egyezmény előírásai alapján végzi a személyforgalom ellenőrzését, különös figyelemmel a 100 USD értékhatár megtartására.

b/ Hazatelepülők gondjai

A harmadik országból és hazánkból hazatelepülni kívánó jugoszláv állampolgárok átköltözési ingóságainak kezelésére vonatkozó szabályozás szintén a vám- és pénzügyőrség kezdeményezésére történt meg.

A magyar–szerb határszakasz forgalmában (1994-ben) egyre többször előforduló problémaként mutatkozott a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságba (a továbbiakban: JSZK) be-, illetőleg visszaköltözők ingóságainak kezelése.

A BT szankciós határozataiban ugyanis nem található utalás a személyes ingóságra vonatkozóan. A gyakorlatban viszont a magyar–szerb határszakaszon jelentkeztek olyan ingóságot tartalmazó szállítmányok, amelyek rendelkeznek a szankciós bizottság által kiadott engedéllyel.

Figyelembe kell venni ezzel szemben azt is, hogy a költözési ingóság fogalma meglehetősen tág, s így könnyen visszaélésekhez vezethet. A jogszabály szerint költözködési ingóságnak minősülnek azok az áruk, amelyek a háztartás, illetőleg a saját foglalkozás üzésének szükségletét (beleértve az üzemi felszerelést is) nem haladják meg. Ezenfelül költözködési ingóság családonként személygépkocsiból és tehergépkocsiból 1–1 db, nemesfémből pedig 1000 gramm.

A fentiekből következően a vám- és pénzügyőrségnél jelenleg alkalmazott gyakorlat szerint a JSZK-ba történő beköltözés estén meg kell követelni az ENSZ BT szankciós bizottságának engedélyét. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy ezt sok ország nem így értelmezi és hatáságaik a személyes ingóságokat engedély fedezete nélkül továbbítják Szerbiába.

Szintén problémaként merült fel, hogy a Magyarországról a JSZK-ba költözők esetében még 1994 júniusában nem volt olyan illetékes hatóságunk, amely magán-

személyek kérelmével foglalkozna, illetve a kérelmet továbbítaná a szankciós bizottsághoz. Időközben a Külügyminisztérium vállalta el a feladat ellátását.

A vámigazgatás kezdeményezésére a Külügyminisztérium útján nagykövetségünk New York-i képviselője kikérte a BT szankciós bizottsága illetékesének véleményét. E szerint: a személyes holmuk nem, de a háztartási cikkek és berendezések 1000 USD értékhatár felett engedélykötelesek. Ezért a kiszállítani szándékozott ingóságokat szigorúan ellenőrizni kell, gátat állítva az esetleges visszaéléseknek.

A Magyarországon szolgálatot teljesítő szankciós tanácsadó misszió

Az Európai Közösségek és az EBEÉ tagállamai megállapodtak abban, hogy az egykori Jugoszláv Köztársaságokkal (Szerbiával és Montenegróval) szomszédos valamennyi országban szankciós tanácsadó missziókat hozzanak létre. Ezek a BT határozatainak megfelelően tanácsokat adnak a szankcióknak a fogadó országok hatóságai által történő alkalmazására. Gyakorlati tanácsokkal segítik továbbá azokat a hátrányos intézkedések érvényesítése terén.

A Magyarországon szolgálatot teljesítő Misszió a küldő felek között kötött együttműködési memorandum alapján végzi tevékenységét. Az abban foglaltak értelmében a Misszió önálló hatósági jogkörrel nem rendelkezik és kizárólag tanácsadó tevékenységet folytat.

A brit, a holland, a dán és a svéd vámigazgatás szakértőiből áll Misszió 1992 októberében kezdte meg hazánkban a tevékenységét 99 fővel. Ez év tavaszára tagjai közé spanyol, szlovák és szlovén vámtisztviselők is kerültek. A mindenkor vezetőséget az Egyesült Királyság vámigazgatásának magas beosztású munkatársai alkotják. A munkanyelv az angol, a magyarországi központjuk Szeged.

A Misszió tevékenységét a magyar–szerb határszakaszon működő rőszkei, tompai, mohácsi és kelebiai határvámhivataloknál végzi. Rendszeresen, illetve esetenként látogatást tesz a hercegszántói, a tiszaszigeti és a bácsalmási vámhivataloknál, valamint a magyar–román határszakasz átkelőin is.

A Bécsben havonta megrendezett szankciós összekötő csoport ez év nyár végi ülésének értékelése szerint is nagymértékben fokozódott az üzemanyag-csempészet Albániában és Macedóniában is. Ennek megakadályozása érdekében a szankciós koordinátor javasolta, hogy a Misszió járőrhajó tevékenységét terjesszék ki az Albánia és Montenegró határán lévő Shkoder tóra és Bunes folyóra.

Itt kell megemlíteni még azt is, hogy a Duna szerbiai szakaszán egyre súlyosabb szankciósértések tapasztalhatók. 1994 augusztusának végén például szerb fegyveresek 3 ENSZ-engedély fedezetével kokszot szállító szlovák uszályszerelvényt tartóztattak fel és kényszerítették arra, hogy szállítmányukat egy szerbiai kikötőben rakodják ki.

Állandó, 24 órás jelenlétet a Misszió egyik határátkelőhelyen sem biztosít, de kérésre bármikor 1–2 órán belül megjelennek. Szegedi központjukban az ügyelet 24 órás, így a magyar hatóságok a nap bármely időpontjában kapcsolatba léphetnek velük. Gyakorlati tevékenységük során munkatársai a magyar vámtisztviselőknek segítséget nyújtanak a BT szankciós bizottsága által kiadott engedélyek vizsgálatában. Nagy előnyt jelent kiváló technikai felszereltségük és kapcsolatrendszerük az okmányok ellenőrzése során.

A munkavégzést jelentősen könnyíti a röszei, a tompai és a kelebiai vámhivatalokban létesített közvetlen telexkapcsolat a New Yorkban székelő szankciós bizottság irodájával és a brüsszeli szankciós tanácsadó központtal.

A Misszió a magyar hatóság részére naprakész listát nyújt a kiadott szállítási engedélyekről. A vezetőség tevékenységükről havonta jelentést küld a Missziók brüsszeli központjának. Ezekben gyakorta elismerően nyilatkoztak a magyar szervek hatékony ellenőrzéséről. Hasonló dicséretet mondtak nemegyszer a Bécsben havonta megrendezett szankciós kapcsolattartó üléseken.

A Nyugat-európai Unió őrhajómissziójának tevékenysége

A volt Jugoszláviában zajló konfliktus békés megoldásához történő hozzájárulás és a dunai vízi szállítása szankciók teljes körű érvényesítése érdekében a NYEU tagállamai a magyarországi hatóságok segítésére két őrhajót delegáltak.

A járőrhajó-misszió a Magyar Köztársaság kormánya és a Nyugat-európai Unió között kötött egyetértési memorandum alapján végzi tevékenységét. Ennek tárgya a szankciók betartatásának elősegítése a Dunán. Önálló hatósági jogkörrel nem rendelkezve, a járőrhajó-misszió tanácsadó szerepet tölt be. Az 53 fős személyzet élén a német vámigazgatás vezető beosztású munkatársa áll. Tagjai német, holland, olasz, angol és luxemburgi vámosok.

A járőrhajók elsősorban Mohácson és a Mohács–Baja közötti Duna-szakaszon végeznek ellenőrzést. A magyar hatóságok, illetve a külföldi vámtisztviselők vezetőjének kezdeményezésére az ellenőrzés kiterjedhet a Duna egész magyarországi szakaszára. A külföldi vámtisztviselők önállóan nem tevékenykedhetnek, ellenőrzést, vizsgálatot nem tarthatnak, csak személyi fegyvert viselhetnek önvédelmi célból.

Napközben és napnyugta után a vízi járművek ellenőrző vizsgálatában egy-egy őrhajó, annak külföldi személyzete, a határőrség, a vízi rendőrség egy-egy képviselője, valamint 3 pénzügyőr vesz részt. Éjjel és rossz látási viszonyok között a járőrhajók radarkészülékének is köszönhetően megakadályozható, hogy ellenőrzés nélkül hajók jussanak át az államhatáron. 1993. június 11-e óta többszáz be- és kilépő hajót, valamint uszályt ellenőriztek. Az összehangolt munka eredményeként Mohács áthaladási ponton csak jól ellenőrzött, engedélyezett, legális forgalom bonyolódik le. A Tiszán a jugoszláv felségjelű hajók forgalma tilos.

*

Összefoglalva megállapítható, hogy az embargós feladatok megvalósításában a Misszió hatékonyan támogatja a határ vámhivataloknál végzett ellenőrző munkát. A nemzetközi szakértőcsoport információbázisa és gyakorlati tanácsai elősegítik a problémás esetekben a jogszerű döntések meghozatalát. Az embargó érvényesítését nagy nemzetközi figyelem övezi. Sajnos a nemzetközi bűnözés is nemcsak figyel, hanem megpróbál minél nagyobb haszonra szert tenni a jugoszláv háborús eseményeket kihasználva.

Egyes esetekben (pl. az üzemanyag-kivitel személygépkocsi vagy kamion tankjában) a bizonyítás gyakran reménytelen, a jogi szankcionálás keretei rendkívül korlátozottak, látszólagosak. Alapvető érdek, hogy az embargós szabályok betartatása mellett visszaszoruljon a csempésztevékenység, különösen annak legveszélyesebb fajtái. Ez a jelenlegihez hasonlóan összehangolt munkát igényel minden közreműködő szervtől.

Opál Sándor

Különleges hadviselési eszközök a terrorizmusban

A különleges hadviselés a hadtudomány sajátos szakterülete. A terrorista szervezetek is gyakran hivatkoznak arra, hogy akcióik e „hadviselési mód” keretébe tartoznak, ez harcuk sajátos formája, ezért tevékenységük nem bűncselekmény. A különleges hadviselés kategóriájába sorolható a diverziós és szabotázs tevékenység, tágabb értelemben pedig a titkos hírszerzés és elhárítás módszerei is. A szerző cikkében a különleges hadviselési és terrorista célokra használt — nálunk kevésbé ismert — speciális eszközöket (fegyvereket), eljárásokat mutatja be.

Különféle terrorista szervezetek gyakran hivatkoznak arra, hogy akcióik tulajdonképpen a különleges hadviselés fogalomkörébe tartoznak, s ezért nem tartják tevékenységüket bűncselekménynek.¹ Az ilyen álláspont enyhén szólva csúsztatás. A nemzetközi jog ugyanis a különleges hadviselés minden olyan eszközét és módszerét is elítéli, melyeket hadüzenet nélkül, megkülönböztető katonai jelzéseket (pl. egyenruhát) nem viselő emberek alkalmaznak; nem is szólva arról, hogy minden civilizált állam jogrendszere a legszigorúbban ítéli meg a védtelen és ártatlan emberek elleni terrorakciókat. A terrorcselekményeket reguláris egységek egyenruhás tagjai is elkövethetik, s ezért ugyanúgy kell felelniük, mint a közönséges bűnözőknek, de ez korántsem olyan gyakori, hogy össze lehetne mosni a politikai terrorizmus világszerte szaporodó akcióival. Ennek ellenére nem lehet nem észrevenni, hogy a jelentősebb nemzetközi terrorszervezetek olyan eszközöket is alkalmaznak, melyeket korábban csak titkosszolgálatok támadólagos elhárítással foglalkozó részei, valamint a fasiszta és más diktatorikus rendszerek erőszakszervei vettek igénybe. Éppen ezért mind katonai, mind bűnüldözési szempontból fokozott figyelmet érdemelnek ezek az eszközök.

A terrorizmusnak számos formája és sokféle irányultsága létezik. A terrorakciók lehetnek nyíltak és leplezettek, irányulhatnak egyének, csoportok, intézmények vagy egész országok ellen. A nyílt terrorakciók közvetlen célja általában az, hogy a közvélemény sokkolásával olyan követelések teljesítését kényszerítsék ki, melyeket a hivatalos szervek egyébként nem teljesítenének. A különféle balesetekkel, ipari és egyéb katasztrófáknak álcázott, leplezett terrorakciókkal viszont azt kívánják elérni, hogy a népharag ne a terroristák, hanem a hatóságok ellen irányuljon, amelyek „nem tesznek meg mindent” az ilyen esetek elkerülése érdekében. Túl azon,

hogy a leplezett terrorakciók (merényletek, szabotázsok) zavart keltenek és rendkívüli veszteségeket okoznak, általában hosszan tartó, nehezen kezelhető érzelmi hullámokat váltanak ki a lakosságból, melyek akár politikai válságokhoz is vezethetnek. Az ilyen típusú akciók leplezéséhez nagyban hozzájárulnak azok az eszközök, amelyekről a továbbiakban szó lesz.

A második világháború óta lezajlott helyi háborúk során, valamint a politikai válságok nyomán megszűnt titkosszolgálatok volt ügynökei révén számos rendkívül veszélyes eszköz került különféle köztörvényes és politikai terrorszervezet tagjai kezébe. Mindemellett a nagy tőkeerővel és titkos kiképzőbázisokkal, valamint haditechnikai laboratóriumokkal is rendelkező bűnözőszindikátusok, valamint nemzetközi terrorszervezetek (pl. a Gladio fedőnevű nyugat-európai és a Fekete Internacionáléba tartozó szélsőjobboldali olasz és görög szervezetek) önállóan is fejlesztenek ki ilyen eszközöket.

Az ilyen különleges hadviselési és terrorakciókra egyaránt alkalmas eszközöket négy nagy csoportra s azokat további számos alcsoportra szokták osztani. Terjedelmi okokból azonban itt és most csupán azokat az alcsoportokat és eszközöket jelezzük, melyek felbukkanásával a magyar bűnügyi gyakorlatban is egyre inkább számolni lehet. Kifejlesztésük és elterjedésük sorrendjében ilyen eszközök például a következők:

1. egyedi célra átalakított hagyományos szűrő-, vágó- és lőfegyverek;
2. *toxikológiai eszközök*. Például mikrokapszulás mérgek kilövésére alkalmas, közönséges használati tárgynak álcázott rugós-, fúvós-, sűrített levegős fegyverek, valamint bőrön át felszívódó mérgeket tartalmazó használati tárgyak (pl. papírzsebkendő, gépkocsik volánhuzata stb.);
3. *bionikai fegyverek*, melyek a biológia, az elektronika és a széles értelemben vett technika forradalmian új felfedezésein alapulnak. Ezeken belül elsősorban a következőkkel lehet számolni:
 - *biofizikai eszközök*, például különféle agyhullám-szinkronizátorok, elektromágneses térérő-manipulátorok, lézerelven alapuló, de az idegrendszert támadó infrahangfegyverek,
 - *aktív ultrahangfegyverek* leplezett robbantásos, gyújtogatásos merényletekhez,
 - agysebészettel, hipnózissal, narkotikumokkal *manipulált bérgyilkosok, öngyilkos terroristák*;
4. a felsoroltak kombinációiból létrehozott új eszközök.

Akik először hallanak ilyen eszközökről és emberekről, általában kétféle módon reagálnak. Vagy hallani sem akarnak róluk, mert úgy érzik, hogy ezek tőlük nagyon távoliak, vagy bagatellizálják a veszélyességüket, sőt a szokatlanabbakat nemritkán a fantázia világába sorolják. Lélektani szempontból tulajdonképpen természetes megnyilvánulások ezek. Az egészséges ember igyekszik távol tartani magát mindentől, aminek lényegét, természetét nem ismeri, csak a veszélyességét sejtí. A harcászati és a bűnüldözési gyakorlatban azonban az ilyen magatartás végzetes tévedésekhez vezethet. Ezért a felsorolt különleges eszközök kevésbé ismert fajtáiból néhányat részletesebben is bemutatunk. Ezek esetében a szűkszavúságot nem terjedelmi okok indokolják, hanem az a körülmény, hogy — a máshol már publikált adatokon túl — ne adjunk tippeket a fegyverek házilag előállításához.

Infra- és ultrahangfegyverek

Borzalmas ipari katasztrófák, közlekedési tömegszerencsétlenségek, balesetnek látszó gyilkosságok történhetnek, ha például nagy figyelmet igénylő tevékenységet végző embereket (üzemi diszpécsereket, repülő-, vonat-, autóvezetőket) az emberi fül számára nem hallható infrahanggal támadnak meg. A fizikában infrahangnak a 20 Hz-nél kisebb frekvenciájú hangokat nevezik. Ilyen nagy energiájú, de kis rezgésszámú hangok a természetben általában csak földrengések alkalmával keletkeznek. Valószínűleg ez is az egyik örökletes oka, hogy a fejlett idegrendszerrel rendelkező élőlények, köztük az ember is — noha nincs tudatában, hogy infrahangokat érzékel — az egész szervezetét és a pszichikumát megrázó pánikkal reagál azokra. Az infrahangokra az emberi szervezet azonnali heves hányással, görcsös hasmenéssel és halálfélelemmel válaszol. Ha az infrahangtámadás perceként keresztül folyamatosan tart, akkor az áldozat a szüntelen ürítés következtében olyan sokkos állapotba kerül, amely halálhoz is vezethet.

Az áldozat utólag is képtelen megmagyarázni a váratlan hányás, hasmenés okát, s az átélt halálfélelem egész életére nyomot hagyhat a pszichikumában.

Az infrahangfegyverek kezdetben harckocsiméretű monstrumok voltak, melyek a terepviszonyoktól függően néhány száz vagy maximum 1500 méteres sugarú körben tudták a leírtak szerint harcképtelenné tenni az embereket, s csak a nagyhatalmak hadseregei rendelkeztek velük. Később azonban egyes titkosszolgálatok kifejlesztették az egyedi célpontok (egyének, kisebb csoportok) ellen, tehát szelektíven alkalmazható, vadászpuska-méretű infrahangpuskákat is. Ezek külalakja, álcázása lényegében bármilyen lehet, ami az adott esetben megfelel a használója fedésének és legendájának. Mozgó célpontokra is jól alkalmazható. Hatótávolsága néhány métertől 50—100 méterig terjedhet. (Egyebek mellett ezért is mélyen felháborított, amikor az egyik magyar közéleti személyiség gépkocsikarambolja után politikai ellenfelei — meg sem várva az ilyenkor szokásos hivatalos vizsgálatok végét — az újságjukban azon gúnyolódtak, hogy a karambol áldozatai esetleg ittasak lehettek, mert az ütközés előtti pillanatokban összehányták egymást.)

Merőben más célokra, elsősorban leplezett robbantásra, elektromos és vegyi tüzek előidézésére, továbbá utak, hidak és egyéb építmények tartószerkezeteinek meggyengítésére, lerombolására használják az úgynevezett *aktív ultrahangfegyvereket*. A fizikában aktív ultrahangnak azokat a nagy intenzitású, 16 kHz és 100 MHz közötti mechanikai rezgéseket nevezik, melyek az anyagokban fizikai-kémiai-biológiai változásokat (pl. felmelegedést, törést, szakadást stb.) idéznek elő. Fegyverként használt aktív ultrahangeszközökkel — amelyek általában elférnek egy aktatáskában — még 8—10 méter keresztmetszetű föld- és téglafalon keresztül is robbanásszerűen megsemmisíthetők 5—10 atmoszféra nyomással működő víz-, gőz-, gáz- és olajvezetékek; felgyújthatók transzformátorállomások és olyan ipari létesítmények, ahol a felmelegedés vagy az anyagfáradás tüzet okozhat.

Az aktív ultrahangokat az emberi fül nem hallja, s az orvosi gyakorlatban használt passzív ultrahangokhoz hasonlóan igen nagy pontossággal lehet velük célozni. Ha a merénylő jól számította ki az aktív ultrahangos robbantás vagy gyújtogatás következményeit, akkor a helyszínről a műszereivel együtt sértetlenül és észrevét-

lenül távozhat, mert fegyverét a célponthoz közeli árokból, pincéből, kommunális alagútból is működtetheti. Az intenzív mechanikai rezgések okozta törések, repedések, öngyulladások tünetei megegyeznek a természetes úton létrejövő anyagfáradásos és korróziós tünetekkel, ezért az ipari és a kommunális katasztrófák vizsgálatánál az aktív ultrahangfegyverek lehetőségét mindig figyelembe kell venni.

Az infra- és az aktív ultrahangfegyverekkel már az első világháború idején is kísérleteztek, de kifejlesztésükre csak a második világháború vége felé került sor. Miniaturizálásuk pedig az eddigi ismeretek szerint az 1970-es években történt meg.

Hipnózis gombnyomásra

Tulajdonképpen a második világháború szülte az agyhullám-szinkronizátor is, különleges hadviselési eszközként azonban csak az 1950-es években kezdték el használni. Feltalálója *Sidney A. Schneider* amerikai hipnotizőr és elektronikai mérnök, aki a második világháború idején az IFF (Information Friend or Foe), azaz a barát- vagy ellenségfelismerő rendszerben dolgozott. Munkája során észrevette, hogy a radar-képernyők előtt ülő kollégái néha hipnotikus transzba estek, s amikor felébresztette őket, nem voltak tudatában annak, hogy benne voltak.

Schneider kutatómunkája révén arra is rájött, hogy a képernyők előtti hipnotikus transz akkor következik be, amikor a radarberendezés hullámhossza megegyezik az agyhullámok hosszával. Ebből kiindulva megváltoztatta a radarhullámok hosszát és kiküszöbölte az ön- és közveszélyes hipnotikus transz lehetőségét a radarkezelők körében.

A felfedezés alapján az amerikai mérnök a háború után kifejleszthette az első agyhullám-szinkronizáló berendezést, amely az agyhullámok hosszával megegyező frekvenciájú fényforrás előállításán alapult. Már az agyhullám-szinkronizátor prototípusa is biztosította, hogy az alanyok 90 százalékát bármilyen távolságról — ahonnan még láthatták a kibocsátott fényt — néhány másodperc, de legfeljebb három perc alatt könnyű vagy mély hipnotikus transzba vigyék. A későbbiekben az agyhullám-szinkronizátorok több típusát fejlesztették ki. Jelenleg különleges hadviselési célokra már nemcsak fényt kibocsátó, hanem irányított elektromágneses hullámokat „kilövé” eszközöket is használnak, melyekkel néhány méter távolságból azonnal mély hipnotikus álomba vihető az alany vagy az áldozat.

Az említett fény- és elektromágneses szinkronizátorokkal csak azok nem hipnotizálhatók, akik agyhullámainak hossza valamilyen elmebetegség miatt lényegesen különbözik az egészséges emberekéétől. A fegyverként használt agyhullám-szinkronizátorok a használójuk fedésétől, legendájától függően álcázhatók zseblámpaként, filmvetítőgépként, tévékészülékként, számítógép képernyőjeként; az elektromágneses hullámokat kibocsátó eszközt pedig általában a tévékészülékek távkapcsolójához hasonló méretben és formában készítik el. Ez utóbbi akár zsebből is használható, kezelőjének csupán arra kell ügyelnie, hogy ő ne kerüljön a sugárába.

Úgy vélem, hogy e rövid leírásból is kitűnik: az agyhullám-szinkronizátorok minden fajtája rendkívül veszélyes fegyver, amely elleni védekezésre a magyar lakosság nincs felkészítve. A merénylők ugyanis az említett fegyvert nemcsak hipnotikus álomban történő kikérdezésre, hanem az infrahangfegyverekhez hasonlóan tömegkatasztrófák előidézésére is használják. És ha az áldozatok túlélnek a támadást,

nem tudják, hogy hipnotizált állapotban voltak. Ezért a látszat (hogy elaludtak, hogy figyelmetlenek voltak stb.) mindig ellenük szól. Az agyhullám-szinkronizátorok felderítése azonban mégsem lehetetlen, ha a nyomozók tudják, hogy mit kell keresniük, s melyek a hipnotikus transz jellegzetes tünetei.

Toxikus fegyverek

Eredetüket tekintve a legősibb támadó fegyverek közé tartoznak, ezért a bevezetőben jelzett csoportosításnak megfelelően előbb is ismertethettem volna őket, ma azonban még szerencsére nem terjedtek annyira el, hogy velük kellett volna kezdenem. Ennek ellenére különös veszélyt jelentenek, mert felderítésük bonyolult, sokrétű nyomozást igényel.

A bűnügyi krónikák alapján úgy tűnik, hogy a középkori méregkeverő Borgiák ezen a téren tehetségtelen kezdők voltak a mai toxikus fegyverek készítőihez képest. Az ilyen eszközökkel Angliában és máshol elkövetett leplezett merényletek felderítési tapasztalatai azt mutatják, hogy egyes titkosszolgálatok és terrrorszervezetek ezen a téren sem ismernek el semmilyen nemzetközi jogot, erkölcsöt és humánumot. Az elmúlt néhány évtizedben százával fejlesztették ki azokat a mérgeket, narkotikumokat és célba juttató eszközöket, melyekkel nehezen bizonyítható orgyilkosságokat lehet elkövetni és tömegkatasztrófákat előidézni.

A külföldi bűnesetek alapján úgy tűnik, hogy pillanatnyilag a bőrön át felszívódó és gázipisztolyból kilőhető színtelen, szagtalan idegmérgek vannak „divatban”. Ezek hatására az áldozat 24—48 órán belül — a környezete számára tünetmentesnek és indokolatlannak látszóan — öngyilkosságot követ el. Ennek oka, hogy az észrevétlenül felszívódó mérge hatására olyan üldözési mánia és halálfélelem vesz erőt az áldozaton, amelyből nem lát más kivezető utat, mint az öngyilkosságot. És mert itt sajátos kényszerképzetes állapotról van szó, az „öngyilkosjelölt” ezt senkinek sem meri jelezni, s az öngyilkosság pillanatáig úgy végzi megszokott tevékenységét, mintha semmi baja sem lenne.²

A mérget tartalmazó oldatot általában olyan személyes használati tárgyra kenik rá, melyet az áldozat — és csak ő — egy meghatározott időn belül nagy valószínűséggel megfog: egy idő után a mérge lebomlik, s már nem mutatható ki. A mérénylők semmit nem bíznak a véletlenre, a mérget pl. gyakran gázipisztolyból kilőhető mikrokapszulába töltik. (Egy ilyen merénylet nyomán szokták az utóbbi mód-szert bolgár esernyős gyilkosságnak nevezni arról az esetről, amikor az esernyő nyelébe rejtett szerkezet lőtte ki a mérgekapszulát.)

Éppen ezért olyan esetekben, amelyek a vonatkozó jogszabály szerint ún. rendkívüli halálesetnek minősülnek (pl. közterületeken fellelt stb. hullák), a toxikus fegyverekkel való gyilkolás lehetőségének vizsgálatát sohasem szabad mellőzni.

„Programozott” szörnyetegek

Sokan úgy vélik, hogy csupán a tudományos fantasztikus regényekben léteznek olyan meghatározott feladatokra szinte programozott emberek, akiket agyműtéttel, narkotikumokkal vagy hipnoterápiás agymosással gyilkolásra, rombolásra és egyéb bűncselekményre használnak fel. Pedig ilyesmivel már egyes középkori misztikus szekták is foglalkoztak, a XX. században pedig egyáltalán nem mennek ritka-

ságszamba. Gondoljunk például arra, hogy egyre több bizonyíték lát napvilágot Adolf Hitler és a Thule Páholy kapcsolatáról. Ezek szerint Hitlert ifjú korában spiritiszta és fekete mágiával kapcsolatos szeánszok során részben médiumként, hipnoterápiával kezelt élő eszközként használták a páholy céljainak elérése érdekében, s az évek során fokozatosan alakították azzá, ami lett: könyörtelen, egzaltált tömeggyilkossá, aki csak annyira tudott önállóan cselekedni, amennyire azt a szekta tagjai engedték.³

Az ilyen esetek feltehetően napjainkban is gyakoriak. Az ilyen emberek szinte programozott szörnyetegekké válnak, akik gátlás nélkül hajtják végre a gazdáik legszörnyűbb parancsait is. Mielőtt bárki lebecsülné az ilyen veszélyeket, hadd emlékeztessék rá, hogy a Gladio fedőnevű terrorszervezet az 1950-es években csupán Olaszországban 250, egyenként 9 fős kommandót kívánt bevetni, ha a szovjeturalom tovább terjedt volna Németországban. A nyugat-európai titkosszolgálatok által létrehozott szovjetellenes terrorszervezet (gladio magyarul kardot jelent) később önállósította magát, s ma az egyik legnagyobb olyan szervezet, amely különböző fedésekkel nyílt és leplezett merényleteket hajt végre szerte a világban.⁴ Még ezeknél is elvetemültebb eszközökkel és módszerekkel dolgoznak a különféle szélsőséges arab terrorszervezetek, amelyek külön kiképzőtáborokat tartanak fenn az öngyilkos akciók merénylői részére. Az ilyen emberekkel olyan akciókat tudnak végrehajtani, melyeket az egészségesek — az életösztönük miatt — képtelenek megtenni. Például olaj-, gáz- és üzemanyagtartályok meggyújtása közvetlen közelről, védett objektumok felrobbantása belülről, repülőgépek eltérítése stb.

A manipulált emberek rendszerint úgy halnak meg, hogy akciójuk vagy egyé-
ninek látszik, vagy mintha ők is csak ártatlan áldozatok lennének. Megbízóik így a közvélemény haragja elől kitérhetnek: s szervezetük hírnevén sem esik csorba.

Narkotikumok és illúziók

Végül, de nem utolsósorban hadd szóljak azokról a narkotikumokról, melyeket különleges hadviselési és terrorista célokra egyaránt gyakran felhasználnak. Ezek közé ősidők óta használt szerek éppen úgy tartoznak, mint modern laboratóriumokban kikísérletezett, gyors hatású hallucinogén és egyéb narkotikumok. Az ilyen szerek — kiserelésüktől függően — egyének és nagyobb csoportok ellen egyaránt bevetethők. Következményeiket tekintve okozhatnak aufóriát (örömrésztet), szorongásos halálfélelmet, hallucinációkat, kényszerképzeteket és egyéb pszichikai tüneteket. Célba juttató eszközeik lehetnek folyadékokban gyorsan oldódó színtelen, szagtalan porok, szintén színtelen, szagtalan gázok, gyorsan párolgó aeroszolok, cigarettának, rágóguminak, édességnek stb. álcázott élvezeti szerek és még sok egyéb dolog.

Az ilyen narkotikumokkal megtámadott emberben rendszerint nem tudatosul azonnal, hogy miért változott meg a hangulata, és mi történik vele vagy a környezetében. Ennek következményei ugyanolyan súlyosak lehetnek, mint például az agyhullám-szinkronizátorral manipulált embernél, ha az éppen nagy figyelmet igénylő munkát végez. A különbség az, hogy az áldozat utólag be tud számolni a narkotikumok hatására bekövetkező hangulatváltozásairól. A kiürült és eldobott narkotikumhordozókról viszont nehéz bizonyítani, hogy a merénylet eszközei voltak, mert ilyen célra rendszerint gyorsan bomló anyagokat használnak.

Megfontolandónak tartom, hogy büntetőjogi szempontból nem kellene-e a *szándékos veszélyeztetés* fogalomkörébe vonni azt is, amikor valaki tömegközlekedési eszközökön (vonaton, repülőgépen, hajókon), valamint látszólag nem tűzveszélyes, de fokozott figyelmet igénylő munkahelyeken másokat veszélyeztető kábítószeres (marihuánás, hasisporral dúsított stb.) cigarettával füstöl. Ezek füstjének belélegzése ugyanis azok számára, akik nincsenek hozzászokva, azonnali rosszullétet és egyéb, nemkívánatos tüneteket okoz. Jelenleg még nincs ilyen jogszabály, pedig nem tartom kizártnak, hogy egy-egy nagy visszhangot kiváltó autóbalesetnél, autóbusz és vonat ütközésénél esetleg ilyesmi is figyelmetlenné tehetné a vezetőt. Az utasok zsebeit viszont nem szokták vizsgálni, a füstől pedig a legtöbb ember jelenleg még nem ismeri fel annak fajtáját.

*

Úgy vélem, az ismertetett példák elég meggyőzőek ahhoz, hogy ne intézzük el kézlégintéssel a különleges hadviselési eszközök terrorista és egyéb bűnözési célra való felhasználásának veszélyeit. Az utóbbi években hazánkban megsaporodtak az úgynevezett rendkívüli halálesetek, látszólag motívum nélküli öngyilkosságok, közműbalesetek, különösen nagy kárt okozó tüzek, közlekedési katasztrófák, s megtörténtek az első robbantásos merényletek is. Ahhoz, hogy a lakosság feltétlenül megbízzon a hatóságok ilyen esetekben kötelező vizsgálati eredményeiben, sőt a maga észrevételeivel hatékonyan segíthesse a nyomozást, az eddigieknél alaposabb felvilágosításra van szükség a terroristák eszközeit és módszereit illetően. Ehhez szerettem volna hozzájárulni.

JEGYZETEK

1. Kim Hjonhi: Kémek iskolája; JLK Kiadó, 1994.
2. Richard Haack: Kémek könyve; AMON Könyvkiadó, 1994.
3. Trevor Ravenscroft: A végzet lándzsája; Édesvíz Kiadó, Bp., 1993.
4. Richard Haack id. műve 129—139. old.
5. Basil Davidson: Gerillaháborúk Afrikában; Kossuth Könyvkiadó, 1984.

Nagy László

Az amerikai—szovjet(orsz) kapcsolatok néhány aspektusa

A nemzetközi biztonság- és katonapolitikai helyzet elemzésével foglalkozó szakemberek általában egyetértenek azzal a megállapítással, miszerint századunk történelmében meghatározó szerepet játszott és játszik az Egyesült Államok és a Szovjetunió (majd a jogutód Oroszország) kapcsolatainak alakulása. Különösen igaz a megállapítás a második világháborút követő időszak vonatkozásában. A szerző jelen elemzése lényegében erre a korszakra korlátozódik. A címben jelzett aspektusok pedig a hadászati erőviszonyokra, a kétoldalú tárgyalásokra és ezen belül a gyakorta meghatározó jelentőségű csúcstalálkozókra, megbeszélésekre utalnak.

A téma vizsgálatához kiindulópontként a második világháború szolgál. A közismert történelmi körülmények között a világháború során Nagy-Britannia, Franciaország, továbbá az Egyesült Államok szövetségre lépett azzal a Szovjetunióval, amelynek társadalmi berendezkedése merőben idegen volt a nyugati világ által elfogadott értékektől. Létrejött egy, ideológiailag tulajdonképpen természetellenes állapot, a tőkés világ egy része a Szovjetunióval közös frontban viselt háborút a tőkés hatalmak másik csoportja ellen. Első ízben fordult elő a szocializmus és a kapitalizmus egyidejű létezése során, hogy az emberiség egyetemes érdekei — adott esetben a fasiszmus elleni eredményes harc követelményei — felülemelkedtek, elsőbbséget kaptak a szűkebben értelemezett nemzeti érdekekkel szemben. Más szavakkal a Szovjetunió (átmenetileg) lemondott a világháború győzelmének célkitűzéséről, a vele szövetségre lépett nyugati hatalmak pe-

dig (egy időre) félretették a szocializmus felszámolásának jelszavát.

Az érdekszférák felosztása a háborút követően

A teheráni, a jaltai, majd a potsdami találkozók a „három nagy” képviselői gondosan kimunkálták a háború utáni időszak legfontosabb peremfeltételeit, ezen belül is mindenekelőtt az érdekszférák, a befolyási övezetek határait. Erre feltétlenül szükség volt annak érdekében, hogy a háború utolsó ütközeteinek megvívása során, illetve azokat követően ne keletkezessenek jóvátehetetlen súrlódások a szövetségesek között. Így adódott, hogy a jelenlegi kelet-közép-európai országok területe (beleértve többek között hazánkat is) a Szovjetunió befolyási övezetét képezte. Ugyanakkor kialakultak olyan mesterséges formációk, mint Berlin nyugati megszállási zónái. A brit befolyási övezet Európában — Németország brit zónájától eltekintve — lé-

nyegében Görögországra korlátozódott, de jellemző, hogy igen gyorsan itt is az amerikaiak vették át a britek helyét és szerepét. Nyugat-Európa (és Görög-, valamint Törökországgal Dél-Európa is) az Egyesült Államok befolyási övezetét képezte. *A legendás elbai találkozás 1945-ben jelképesnek bizonyult abban a vonatkozásban is, hogy meghatározta a két nagyhatalom érdekszféráinak találkozási pontjait Európában.*

A háború következményeként Európa végső soron nagyon hosszú időre kettészakadt. A két vezető nagyhatalom körül éveken belül kialakult a politikailag velük azonos platformon álló országok csoportja, amely országcsoportok — az adott történelmi helyzetben törvényszerűnek tekinthető fejlődés eredményeképpen — katonai szövetségekké szerveződtek. Így alakult ki 1949-ben az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, majd 1955-ben a Varsói Szerződés Szervezete.

A szövetségesből egykettőre ellenséggé vált Egyesült Államok és Szovjetunió tehát egy-egy katonai szövetség vezető hatalmaként nézett egymással farkasszemet. Politikájuk alapvetően meghatározta a NATO, illetve a Varsói Szerződés álláspontját, kettőjük viszonya döntő mértékben befolyásolta a kelet-nyugati kapcsolatokat.

Ez a szovjet-amerikai viszony rendkívül változatos képet mutatott a háborút követő évtizedekben. Mindvégig párhuzamosan, egyidejűleg léteztek benne pozitív és negatív elemek, az enyhülés és a feszültség tényezői. A kétféle jelenség, az együttműködés és a viszálykodás, a nyitás és az elzárkózás összefüggését — melyben az enyhülést a feszültség „hiányaként” foghatjuk fel — sajátos hullámmás jellemezte. Más megfogalmazásban azt mondhatjuk, hogy a két szuperhatalom sajátos belső meg hasonulással viszonyult egymáshoz, egyszerre látva a másiban ádáz ellensé-

get, „méltó” versenytársat és együttműködő partnert. Ez a sajátos, szinte tudathasadásos szemlélet mindvégig nyomon követhető a két ország képviselőinek és különösen vezetőinek kapcsolataiban, aminek egyik érdekes vetülete, hogy az amerikai és a szovjet vezetők időnként jobban megértették egymást, mint a világ őket.

Amennyiben kizárólag ideológiai alapon közelítenénk meg az amerikai-szovjet kapcsolatokat, akkor az lenne a természetes, ha a viszony mindvégig és lényegében változatlanul a fagypontra maradt volna. A tények szemléletesen bizonyítják, hogy a helyzet korántsem így alakult. A magyarázat nyilván összetett, de lényegi elemei közül kiemelhető a gazdasági-anyagi kényszerítő körülmények és érdekek politikaformáló hatása, valamint a katonai erőviszonyok, ezen belül is a hadászati fegyverrendszerek egyensúlyának alakulása. Nem hagyható figyelmen kívül természetesen a világ többi részének, főként a többi nagyhatalomnak az események alakulására gyakorolt hatása sem (de a terjedelmi korlátok miatt ennek elemzésére jelen tanulmány nem tér ki).

Az anyagi jellegű összefüggések közül elsősorban arra kívánok rámutatni, hogy a második világháború után kialakult fegyverkezési versenyben a Szovjetunió mindvégig alacsonyabb termelési szint és a gazdaság alacsonyabb hatékonysága mellett próbált egyenrangú partner maradni. (Eközben egyedül próbált egyensúlyt tartani három atomhatalommal, az Egyesült Államokkal, Nagy-Britanniával és Franciaországgal — Kína nukleáris értelemben soha nem volt a Szovjetunió szövetségese.) Ez a törekvés önmagában is a társadalom és a gazdaság nagyfokú kizsigerelését okozta és hosszú távon hozzájárult a Szovjetunió összeomlásához. Végső soron a Szovjetunió a legtöbb összehasonlítási

paramétert tekintve nem volt képes „felőlni” a szuperhatalmi szintre, de kétségkívül megfelelt a kritériumoknak a katonai erő, mindenekelőtt a hadászati fegyverrendszerek vonatkozásában.

A katonai tényezők szerepe a kapcsolatok alakulásában

A katonai erő hadászati komponensének, az e téren tapasztalt változásoknak és fejlődésnek akár csak vázlatos áttekintése is hozzásegít a két nagyhatalom kapcsolataiban mutatkozó ingadozások megértéséhez.

A katonai erőviszonyok elemzése során igen sok tényezőt kell figyelembe venni. Ide tartoznak a fegyveres erők paraméterei (létszám, struktúra, fegyverzet, harcászati képesség stb.), de természetesen a vezetés színvonala, a társadalom állapota, az ország infrastruktúrája is, továbbá a katonai szövetségek, a geostratégiai sajátosságok és így tovább.

A második világháború végétől a közvetlen katonai tényezőkon belül önálló elemként *megjelent az atomfegyver*. Ez a fegyverfajta hamarosan több önálló kategóriára oszlott, amelyek közül a legfontosabb — különösen a két nagyhatalom viszonylatában — a hadászati fegyverrendszerek csoportja: azoké a nukleáris eszközöké, amelyek képesek elérni a másik ország területét, hatóerejüknel fogva pedig képesek döntő mértékben befolyásolni egy esetleges összecsapás kimenetelét (vagyis alkalmasak hadászati feladatok megoldására).

A szovjet fegyveres erőkon belül az ötvenes évek második felében a nukleáris fegyverek ezen kategóriája *önálló haderőnemmé szerveződött „hadászati rendeltetésű rakétacsapatok”* elnevezéssel. A név arra is egyértelműen utal, hogy a Szovjetunió a különféle hadászati eszközök közül az atomrakétákra helyezte a hangsúlyt. Az amerikai hadseregben belül kü-

lön ilyen haderőnem nincs, mivel mind a szárazföldi csapatok kötelékében, mind a haditengerészetnél, mind pedig a légierőnél jelentős mennyiségben léteznek hadászati fegyverek, de egyik komponens sem tett szert domináló szerepre. A három komponens a következő:

- szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéták (angol elnevezésük rövidítésével ICBM);
- az általában atommeghajtású tenger-alattjárókon telepített ballisztikus rakéták (angol jelöléssel SLBM);
- a hadászati vagy nehézbombázók, amelyek hagyományos atombombákat vagy atomrobbanófejjel ellátott levegő–föld rakétákat vagy ugyancsak nukleáris robbanótöltetű szárnyas rakétákat (más elnevezéssel cirkáló rakétákat vagy manőverező robotrepülőgépeket) hordoznak a fedélzetükön.

A hadászati fegyverrendszerek terén mutatkozó, a fentiekben jelzett különbség megannyi vita és nézeteltérés forrásává vált mind az erőviszonyok számításánál, mind pedig a tárgyalások folyamán. Tovább bonyolította a helyzetet a több nukleáris töltetet tartalmazó rakéta-robbanófejek megjelenése (az ilyen eszközöket az egyszerűség kedvéért gyakran nevezik többrobbanófejes rakétáknak, angol rövidítéssel MIRV). A szovjet–amerikai tárgyalásokon olyan megállapodás született, hogy a szárnyas rakétákkal felszerelt hadászati bombázógépek is a „több robbanófejes” kategóriába tartoznak. Ezzel szemben a többi hadászati bombázó az egy robbanófejes ballisztikus rakétákkal tartozik egy kategóriába, akárhány atombombát vagy levegő–föld osztályú rakétát hordoz is.

A hadászati atomeszközök megjelenésük pillanatától egyre növekvő jelentőségű tényezőként szerepeltek a katonai erőviszonyok elemzésében. Valószínűleg ez a tény

is szerepet játszott abban, hogy az ötvenes évek második felében határozott javulás volt tapasztalható a Szovjetunió és az Egyesült Államok viszonyában: a két nagyhatalom kivételes helyzetbe került minden más állammal szemben, csakis ők rendelkeztek bevethető, mennyiségben és hatóerejében is meghatározó jelentőségű atomfegyverekkel. Volt tehát valami, ami összekötötte őket, volt miről tárgyalniuk, és a tárgyalásoknak óriási tétje volt.

Az atomfegyverek birtoklása kétértelmű befolyást gyakorol a politikára, ugyanakkor óriási felelősséget is ró a politikacsinálókra. Minden bizonnyal ennek a ténynek is szerepe volt abban, hogy a nagyhatalmak között esetenként akkor is folytak tárgyalások, és születtek megegyezések az atomfegyverekkel összefüggő témakörökben, amikor kapcsolataik egyébként a mélypontra süllyedtek. (Maguk a tárgyalások egy-egy témakörben rendszerint sok évig elhúzó-

tak, mindenkori eredményességükkel részben tükrözve a „nagypolitika” aktuális hőfokát, részben pedig vissza is hatva arra.)

A fentiek illusztrálására említem meg, hogy egy, egyébként válságokkal terhes időszakban, a hatvanas évek elején (1963-ban) került sor a részleges atomcsendegyezmény megkötésére az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió kezdeményezésére. A megállapodás tükrözte, hogy a nagyhatalmak felismerték a zabolázatlan nukleáris kísérletezés veszélyes voltát.

A szakértők kiemelten kezelték a hadászati atomfegyverek kategóriáját már azokban az években is, amikor mennyiségük még elenyésző volt a maihoz képest. Így például a londoni Hadászati Tanulmányok Nemzetközi Intézete (International Institute for Strategic Studies — IISS) által évente kiadott Military Balance 1964. évi száma az alábbi táblázatot közli:

	1962. január		1964. január	
	USA	SZU	USA	SZU
Interkontinentális ballisztikus rakéta	63	kb. 50	475	kb. 100
Atom-tengeralattjáró	22	2	33	23
Hadászati bombázó	600	190	630	200

A táblázatból levonható legfontosabb következtetés az, hogy a *hatvanas évek elejére az Egyesült Államok elveszítette korábbi hadászati sebezhetetlenségét, és ezzel hadászati helyzete alapvetően megváltozott*. Washingtonban nemcsak felismerték a veszélyt, hanem cselekedtek is: nagyarányú fegyverkezési program eredményeképpen két év alatt (1962 és 1964 között) az interkontinentális rakéták mennyisége közel nyolcszorosára nőtt. McNamara akkori hadügyminiszter úgy fogalmazott, hogy a

hadászati elrettentés terén az Egyesült Államok felülmúlta a Szovjetuniót.

Az atomfegyverek felhalmozása, a nukleáris versenyfutás váltakozó intenzitással, változó eredményekkel, de lényegében mindvégig amerikai fölényt mutatva még mintegy másfél évtizedig folytatódott. Amerikai adatok szerint a hadászati rakéták és a nukleáris töltetek mennyisége a következők szerint változott (US News and World Report, 1987 október 20.):

	1965 végén		1968 végén		1969 végén		1978 végén	
	USA	SZU	USA	SZU	USA	SZU	USA	SZU
ICBM	934	224	1054	858	1054	1190	1 054	1400
SLBM	464	107	656	121	656	240	656	1015
Hadászati atomtöltet			4300	1300			11 000	4500

Ebből a táblázatból is adódik néhány fontos következtetés:

— Az Egyesült Államok 1968-ra gyakorlatilag befejezte a mennyiségi fejlesztést, az ezt követő tíz évben viszont minőségi átfegyverzést hajtott végre, ami mindenekelőtt a hadászati hordozóeszközökön elhelyezett robbanótöltetek számában jelentkezett.

— A Szovjetunió a hatvanas évek végére az interkontinentális ballisztikus rakéták terén, a hetvenes évek végére pedig a tengeralattjárón telepített ballisztikus rakéták vonatkozásában is leküzdötte mennyiségi hátrányát, a robbanótöltetek terén azonban még ezt követően is hosszú ideig jelentős hátrányban volt.

— Minthogy megbízható védelem egyik félnek sem állt rendelkezésére, a hetvenes években újabb alapvető fordulat következett be a nemzetközi biztonságpolitikai helyzetben: *a két nagyhatalom között kialakult a hozzávetőleges hadászati egyensúly, a paritás*, amely ezt követően gyakorlatilag napjainkig megmaradt. (A paritás fogalmán azt értjük, hogy az egyes részterületeken mutatkozó eltérések ellenére összességében egyik fél sem rendelkezik valamennyire is jelentősnek nevezhető fölényvel; a különböző túlsúlyok, illetve lemaradások lényegében kiegyenlítik egymást.) Ennek a ténynek a felismerése és tudatosulása volt az egyik tényező, amely a hetvenes évek első felében az enyhülés újabb térnyerését eredményezte.

Annak ellenére, hogy mindkét fél folytatott kísérleteket rakétaelhárító rakétákkal (angol megnevezésük közhasználatú rövidítése ABM), megbízható védelmi rendszer kiépítésére egyiknek sem volt reális esélye. Következett ez a tény az atomfegyverek jellemzőiből, minthogy azok megsemmisítése a cél közelében már nem jelenthetett lényegi védelmet. Ráadásul akár néhány robbanófej célba jutása is könnyen okozhatott volna elviselhetetlen veszteséget. Ez a sajátos helyzet nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a két fél 1972-ben kötötte a SALT—1 (Strategic Arms Limitation Treaty) szerződést: a megállapodás legfontosabb részét ugyanis a hadászati védelmi fegyverrendszerek, azaz a rakétaelhárító rakétarendszerek korlátozása képezte, ezért gyakran említik leegyszerűsítve ABM-szerződésként.

Az egyensúly, a paritás megbontására irányuló kísérletek

A SALT—1 tulajdonképpen feleslegessé tette a támadó fegyverzetek további intenzív felhalmozását, minthogy azok már így is biztosították a másik fél — akár többszörös — megsemmisítését. 1979-ben ezt a helyzetet rögzítette a SALT—2 szerződés, amely a hadászati támadó fegyverrendszerek korlátozását írta elő. Legfontosabb tételeit, azaz a különböző fegyverkategóriákból rendszerben tartható mennyiségeket a következő táblázat tartalmazza.

Több robbanófejes ICBM	820
Több robbanófejes SLBM-mel együtt	1200
Szárnyas rakétákkal felszerelt hadászati bombázókkal együtt	1320
Egy robbanófejes rakétákkal és szárnyas rakéták nélküli bombázókkal együtt	2250

A táblázatból következik, hogy a szerződés figyelembe vette a felek hadászati erőinek eltérő struktúráját, ezért lehetőséget hagyott az egyes kategóriák közötti aránytalanságok fenntartására, bizonyos mértékű átcsoportosításra. Ugyanakkor a legveszélyesebbnek ítélt fegyverfajták, a „több robbanófejes” hordozók vonatkozásában belső „alszinteket” határozott meg.

A SALT—2 szerződés megkötése olyan időszakban következett be, amikor a hetvenes évek első felére jellemző enyhülési hullám már elveszítette lendületét. Az afganisztáni szovjet beavatkozás, valamint a közepes hatótávolságú rakéták problémájának kiéleződése oda vezetett, hogy az amerikai kongresszus nem is ratifikálta a szerződést. Ennek ellenére gyakorlatilag mindkét fél betartotta a megállapodásban foglalt korlátozásokat.

A hadászati erőviszonyok elemzése során nem hagyható figyelmen kívül a nyolcvanas évek közepének egyik legizgalmasabb témája, az úgynevezett *felező megállapodás kérdése*. Arról a mindkét fél által kis eltérésekkel megfogalmazott elképzelésről van szó, hogy a két nagyhatalom kölcsönösen csökkentse körülbelül 50%-kal az ebben a kategóriában rendelkezésére álló eszközállományt.

Természetesen az 50%-os meghatározás csupán hozzávetőleges, mivel a feleknek — mint az eddigiekből is kiderült — eltérő mennyiségű és összetételű eszközpark volt a birtokában, a cél vi-

szont nem is lehetett más, mint az azonos szint és struktúra elérése. Ezért a konkrét javaslatok kivétel nélkül a megmaradó mennyiségek számszerű meghatározását alkalmazták, fokozatosan közelítve egy kölcsönösen elfogadható értékhez: 1600 hordozóeszköz és 6000 robbanófej külön-külön mindkét fél birtokában. (Ez azt is jelentette, hogy az előirányzott csökkentés egyes kategóriákban meghaladhatta, más kategóriákban esetleg meg sem közelítette az 50%-ot.)

Megjegyzendő, hogy mindkét fél jelentős mennyiségű korszerűtlen hadászati csapásmérő eszközzel rendelkezett, amelyeket előbb-utóbb mindenképpen ki kellett vonni a rendszerből. Pusztán ebből a gyakorlatias szempontból az 50%-os csökkentés minden további nélkül elképzelhető volt. Nehezebb kérdést jelentett a robbanótöltetek számának csökkentése, és még ennél is nehezebb a légi és tengeri indítású szárnyas rakéták figyelembevétele (hatósugaruk változó volta, illetve a hagyományos és nukleáris töltet cserélhetősége miatt).

Végül is még évekig tartó tárgyalások előzték meg a START—1 (Strategic Arms Reduction Treaty) néven közismertté vált szerződés megkötését, amire 1991 nyarán került sor.

Sokkal korábban, 1987 végén írta viszont alá a két fél az úgynevezett INF-szerződést, amely a közepes és rövidebb hatótávolságú (500—5500 km) rakéták maradványainak felszámolásáról rendelkezett. (A nyugati terminológia ezeket a rakétákat egy

kategóriába sorolta és INF betűrövidítéssel jelölte: Intermediate Nuclear Forces; innen a szerződés elnevezése.) Paramétereik, nukleáris voltak és rendeltetésük alapján ezek az eszközök — legalábbis szovjet szempontból — hadászati jellegűeknek minősültek, ezért indokolt említésük a két nagyhatalom között kialakult hadászati erőviszonyokkal kapcsolatosan.

Az INF-szerződés értelmében valóban történelmi jelentőségű lépésre került sor: először történt meg, hogy a két legnagyobb atomhatalom nem csupán korlátozta a nukleáris eszközök további felhalmozását, hanem ezen *eszközpark egy teljes osztályát fel is számolta*. A szerződés hatálybalépését követő három éven belül, azaz 1991 nyarára a Szovjetunió 1752, az Egyesült Államok 859 hordozóeszközt semmisített meg, az érintett kategóriába tartozó teljes készletet. Egyidejűleg a robbanótöltetek mennyisége is jó néhány ezerrel csökkent.

A hadászati erőviszonyok mellett a különböző fegyverzetkorlátozási, illetve -csökkentési tárgyalások a biztonságpolitikai kapcsolatoknak, így a két nagyhatalom viszonyának is meghatározó elemei. Jelen elemzés szempontjából elsődleges jelentőségűek azok a tárgyalási fórumok, amelyek keretében a két érintett nagyhatalom domináló vagy kizárólagos részvételével folytatták a szakemberek éveken át tartó, általában szigorúan titkos és éppen ezért kevésbé látványos munkájukat.

A már említett SALT—1 és SALT—2 megkötését megelőző években a tárgyalások lényegében egyetlen síkon folytak: 1972 előtt a hadászati védelmi fegyverrendszerekre, majd 1972—79 között a hadászati támadó fegyverrendszerekre összpontosultak. A szovjet és az amerikai tárgyaló felek már a második megál-

lapodás megkötése előtt előirányozták a SALT—3 tárgyalásokat további korlátozások kidolgozása céljából, ezek azonban meg sem kezdődtek a viszonyok időközben bekövetkezett megromlása miatt.

A hadászati nukleáris fegyverek kérdése azonban sokkal súlyosabb annál, semhogy a két vezető nagyhatalom túlságosan sokáig megengedhette volna magának a tárgyalások szüneteltetését. Valósággal kikövetelték a megbeszélések fonalának újra- és újrafelvételét az amerikai és a szovjet társadalom, valamint a nemzetközi közvélemény elvárásai (bel- és külpolitikai okok), továbbá a gazdasági tényezők, a fegyverkezési kiadások növelésének korlátai. Kialakult egyfajta „tárgyalási kényszer”.

A két nagyhatalom között 1980-tól kezdődően genfi székhellyel folytak az úgynevezett SALART-tárgyalások (az L és R betűk a limitation és a reduction, tehát a korlátozás és a csökkentés párhuzamos megcélzására utaltak). A tárgyalások azonban a nyolcvanas évek első felének megnövekedett feszültség szintje következtében sikertelenségre voltak kárthatva.

A tárgyalások a közepes hatótávolságú atomfegyverekről (INF) 1981 novemberében kezdődtek meg ugyancsak Genfben, és párhuzamosan folytak a SALART-tárgyalásokkal. Egyik fél sem tanúsított azonban rugalmas álláspontot és a megbeszélések évekig nem mozdultak ki a holtpontról. A fentiekben említett tárgyalási kényszerhez nem párosult megállapodási kényszer.

1983 novemberében megkezdődött az amerikai közepes hatótávolságú rakéták telepítése néhány európai NATO-tagállam területén. A Szovjetunió megszakította mind az INF-, mind a SALART-tárgyalásokat. Mint Gromiko akkori szovjet külügyminiszter — némileg elhamarkodottan és kevésbé diplomati-

kusan — kijelentette, a telepítés becsapta a tárgyalások ajtaját...

1984-ben a két nagyhatalom között semmilyen kétoldalú tárgyalási fórum nem funkcionált. A már korábban is említett politikai és gazdasági okok azonban nem tettek lehetővé túlságosan hosszú tárgyalási szünetet... A két külügyminiszter 1985 januárjában megállapodott arról, hogy tárgyalások kezdődjenek „a fegyverkezési verseny megelőzéséről a világűrben és korlátozásáról a Földön”. A felek egyetlen tárgyalási fórumon, de három többé-kevésbé önálló szekció keretében, összefüggéseiben, komplex módon tervezték megvitatni a kozmikus és a nukleáris (ezen belül külön a hadászati és a közepes hatótávolságú) fegyverzetek kérdését.

Igaz, az 1985 márciusában újrakezdődött tárgyalások új nevet viseltek: START (Strategic Arms Reduction Talks, hadászati fegyverzetcsökkentési tárgyalások). A kezdettől nehézkesen haladó tárgyalásoknak az 1985-től újra rendszeressé vált szovjet–amerikai csúcstalálkozók adtak újabb és újabb impulzusokat. Lényegi eredményre az vezetett, hogy a két fél meg tudott állapodni a három — kölcsönösen összefüggő — tárgyalási szekció önálló kezelésében. Ez a lépés vezetett el az INF-szerződés már említett megkötéséhez 1987-ben. A hadászati eszközökről folyó tárgyalások csak 1991-re hoztak eredményt. Az űrfegyverkezés megelőzéséről nem született átfogó megállapodás.

Az amerikai—szovjet(orsz) viszony alakítását célzó útkereső csúcstalálkozók

A két eredményes, szerződéssel megkoronázott tárgyalási folyamat kapcsán szóba kerültek a csúcstalálkozók. Áttekintésük fontos adalék a következtetések levonásához.

1945. február, Jalta: Európában még folyt a háború. A találkozon Sztálin, Franklin Roosevelt és Winston Churchill vett részt.

1945. július—augusztus, Potsdam: Európában már befejeződött, Ázsiában még tartott a második világháború. Résztvevők: Sztálin, Harry Truman és a brit miniszterelnök (Winston Churchill, illetve az időközben választási győzelmet arató munkáspárti Clement Attlee).

1955. július, Genf: a négy nagyhatalom kormányfőjének értekezlete. Résztvevők: Dwight Eisenhower amerikai elnök, Nyikolaj Bulganyin szovjet miniszterelnök, valamint Nyikita Hruscsov, az SZKP első titkára, továbbá Anthony Eden brit és Edgar Faure francia miniszterelnök.

1959. szeptember, Washington, illetve Camp David, elnöki nyaraló. Résztvevők: Nyikita Hruscsov, az SZKP első titkára és egyben miniszterelnök, illetve Dwight Eisenhower elnök. Eredmény: az első jelentős rés a hidegháború falán. Idézet a közös közleményből: „A Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke és az Egyesült Államok elnöke egyetért abban, hogy a jelentős nemzetközi kérdéseket nem erőszakkal, hanem tárgyalások útján, békés eszközökkel kell rendezni.”

1960-ban csupán egy elmaradt csúcstalálkozóról adhattak hírt a krónikák. A terv szerint júniusban Párizsban találkozott volna Nyikita Hruscsov, Dwight Eisenhower, továbbá Harold MacMillan brit miniszterelnök és Charles de Gaulle francia elnök. Májusban azonban a Szovjetunió területe fölött lelőtték az amerikai légierő U–2 típusú felderítő repülőgépét. Az incidens miatt a csúcstalálkozó kútba esett.

1961. június, Bécs: Nyikita Hruscsov és John Kennedy megbeszélései, amelyek — több más tényezővel együtt — hozzájárulhattak az amerikai elnök álláspontjának megváltozásához, a szovjetellenes politika felülvizsgálatához, közvetve pedig Kennedy meggyilkolásához.

1967. június, Glassboro (New Jersey állam): Alekszej Koszigin szovjet miniszterelnök és Lyndon Johnson amerikai elnök találkozója az ENSZ közel-keleti válsággal kapcsolatos rendkívüli közgyűlése alkalmából. Eredmény: lényegében semmi.

1972. május, Moszkva: első alkalommal járt itt amerikai elnök a szovjet hatalom megszületése óta Richard Nixon személyében, aki Leonid Brezsnyevvel tárgyalt. Aláírták a

SALT—1 megállapodást, továbbá a szovjet-amerikai kapcsolatok alapelveiről szóló nyilatkozatot. Az enyhülés első átütő sikere.

1974. június, Washington: újabb találkozó Leonyid Brezsnyev és Richard Nixon között, újabb fontos megállapodás aláírása (szovjet—amerikai egyezmény a nukleáris háború elkerüléséről).

1974. november, Vlagyivosztok: munkatálcsoport Leonyid Brezsnyev és Gerald Ford között. Elvi megállapodás: a két nagyhatalom szerződést köt a hadászati támadófegyverek korlátozásáról is.

1979. június, Bécs: Leonyid Brezsnyev (ekkor már a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke, azaz államfő is) és Jimmy Carter aláírta a SALT—2-t. A politikai enyhülést — legalábbis részlegesen — sikerült kiterjeszteni a katonai szférára is, bár az enyhülés egész folyamata ebben az időben már erősen lefékeződött.

1985. november, Genf: hatéves szünet után újabb csúcs, ezúttal Mihail Gorbacsov és Ronald Reagan között. Megállapodás csak arról született, hogy a szovjet—amerikai fegyverkorlátozási tárgyalásokon részt vevő küldöttségek utasítást kapnak a munka meggyorsítására.

1986. október, Reykjavík: kevés híján átfogó megállapodás született mind a közepes hatótávolságú nukleáris rakéták felszámolásáról, mind a hadászati támadó fegyverek hozzávetőlegesen 50%-os csökkentéséről, majd azt követő 100%-os megsemmisítéséről.

1987. december, Washington: a harmadik Gorbacsov—Reagan találkozó, amelyen aláírták a történelem első tényleges leszerelési szerződését a közepes hatótávolságú nukleáris rakéták teljes felszámolásáról (INF-megállapodás).

1988. május—június, Moszkva: újabb csúcs, immár a negyedik egymást követő évben (ez már önmagában is felidézi a hetvenes évek első felében az enyhülés terén elért sikereket). Napirend: a hadászati támadófegyverek 50%-os csökkentése. Eredmény az 1974-es vlagyivosztokihoz hasonló elvi meg egyezés (keretmegállapodás).

1988. december, New York: soron kívüli találkozó Ronald Reagan, valamint a megválasztott elnök George Bush és Mihail Gorbacsov között (a szovjet elnök—pártfőtitkár az ENSZ közgyűlésére utazott, ahol bejelentést tett félmillió katona és 10 ezer harckocsi egyoldalú leszereléséről).

1989. december 2—3, Málta: (pontosabban a Maxim Gorkij szovjet tengerjáró fedélzete): nemhivatalos találkozó Mihail Gorbacsov elnök—pártfőtitkár és George Bush amerikai elnök között. Témák: a német egység, a fegyverzetcsökkentés. Megállapodás a következő találkozó időpontjában.

1990. május 30—június 4: Mihail Gorbacsov hivatalos látogatást tett az Egyesült Államokban. Goerge Bush elnökkel megállapodtak a hadászati atomfegyverek korlátozásáról folyó tárgyalások további menetéről.

1990. december, Párizs: újabb soron kívüli találkozó az EBEÉ csúcscsintű rendezvénye alkalmából. Mihail Gorbacsov és George Bush külön tárgyaláson beszélte meg a kétoldalú kapcsolatokkal összefüggő kérdéseket.

1991. július 29—augusztus 1., Moszkva: a szovjet elnök—pártfőtitkár és az amerikai elnök utolsó és egyben a legeredményesebb hivatalos találkozója, amelyen aláírták a START—1-et a hadászati támadó fegyverzetek 50 százalékos csökkentéséről.

Időközben érlelődött a Szovjetunió felbomlása. A folyamat a felszín alatt zajlott, a kifejtet — általános és kivételesen egybehangzó értékelés szerint — váratlanul érte a világot, az Egyesült Államokat is beleértve. Az igazsághoz hozzátartozik azonban, hogy az amerikai vezetők — bár a végsőkéig kitartottak Gorbacsov mellett — építgették kapcsolataikat más szovjet vezetőkkel is, köztük Borisz Jelcinnel, a bomlási folyamat kifejtésének időszakában már Oroszország képviselőjével (elnökével). Orosz elnökként Borisz Jelcin 1991 júniusában tett hivatalos látogatást az Egyesült Államokban, ahol fogadta őt Bush elnök is. A két fél a kétoldalú együttműködés kérdéseit vitatta meg.

A kapcsolatok alakulásából levonható következtetések

Az első következtetés: a szovjet—amerikai viszonyon belül meghatározó jelentőségűek a katonapolitikai kapcsolatok, amit mi sem jellemez jobban, mint hogy a csúcstalálkozókon a napirend gerincét szinte

kivétel nélkül a katonai, a biztonsággal, illetve a fegyverzetkorlátozással kapcsolatos témák képezték, és az aláírt megállapodások közül is ebbe a kategóriába tartoztak a legfontosabbak.

A második következtetés: a két nagyhatalom kapcsolatainak alakulása *sajátos periodicitást mutat* (amely természetesen nem korlátozódik a csúcstalálkozókra). Némi önkényes egyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy a viszony enyhültebbé, illetve feszültebbé válása körülbelül *tizenöt évenként* ismétlődik, ami akár grafikusan is ábrázolható (az enyhülés vagy a feszültség mértéke, a hullámvonal amplitudója az egyes időszakokban természetesen különböző, a görbe menetét igen jelentősen modulálják a világpolitika eseményei — ne feledjük, hogy a két nagyhatalom végső soron nem egyedül létezik a világban).

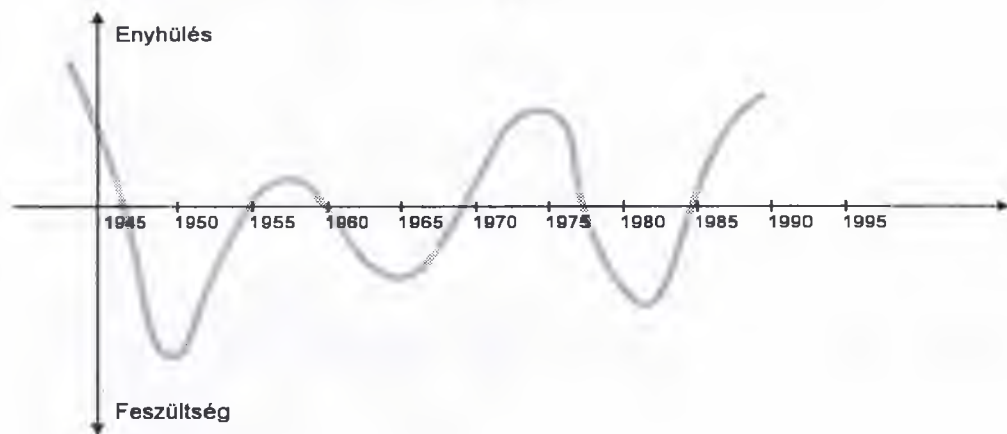
A fentebb jelzett, szinte szakaszos ismétlődést mutató változások az amerikai–szovjet viszonyban négy időszakra bonthatók:

- szövetségi kapcsolatok a negyvenes évek elején (a viszony pozitív elemeinek dominanciája), majd a kapcsolatok gyors és radikális visszafejlődése, a hidegháború időszaka (a viszony negatív tényezőinek túlsúlyba kerülése);

- enyhültebb időszak az ötvenes évek második felében, hosszú szünet után az első személyes kapcsolatfelvételek a legmagasabb vezetők szintjén, a békés egymás mellett élés átmeneti térnyerése, majd a kapcsolatok újabb gyökeres megromlása, válságok sorozata (berlini, karibi, vietnami);
- az enyhülés vitathatatlan tényerése a hetvenes évek első felében, csúcstalálkozók sora, az első átfogó fegyverzetkorlátozási megállapodások megkötése, a helsinki folyamat beindítása, ezt követően azonban a viszony újabb — ezúttal lassú, fokozatos — megromlása (rakétatelepítések, Afganisztán, a tárgyalási fórumok leblokkolása), mélypont: 1983–84;
- újabb átfogó enyhülési periódus a nyolcvanas évek második felében.

Három egymást követő teljes ciklus tehát eléggé jól megkülönböztethető, ezek „zárópontjai” jó közelítéssel 1955-re, 1970-re és 1985-re tehetőek, vagyis *körülbelül 15 évenként követik egymást*. Ezen időpontokat jól kitapintható enyhülési időszakok követte.

Megkockáztatva a merőben szokatlan grafikus ábrázolást, az enyhülés és a feszültség dinamikája az amerikai–szovjet viszonyban ábrázolható is.

A politikában, ezen belül a biztonságpolitikában megengedhetetlen dolog a jóslgatás. Ugyanakkor a megbízható előrejelzéshez óriási tömegű információra van szükség, de még ezek birtokában sem vehetők figyelembe a váratlan események (elegendő Kennedy elnök meggyilkolására utalni). Az iménti ábra kapcsán csábító lehetőség kínálkozott volna a lineáris extrapoláció módszerének alkalmazására, vagyis a görbe további szakaszainak hasonló felépítésű felrajzolására. A Szovjetunió felbomlása, a szovjet—amerikai viszony helyett az orosz—amerikai kapcsolatok „szóba kerülése” azonban merőben új kiinduló helyzetet teremtett.

A harmadik következtetés: feltételezhető, hogy az orosz—amerikai kapcsolatokat hasonló hullámzások, periodikus váltakozások fogják jellemezni, csupán eltérő törvényszerűségekkel, minthogy eltérőek a feltételek és a körülmények.

Az esetleges törvényszerűségek kutatása érdekében célszerű külön is megvizsgálni az 1992-ben és 1993-ban sorra került fontosabb, magas szintű találkozókat.

1992:

január végén—február elején háromnapos látogatást tett az Egyesült Államokban Borisz Jelcin, Oroszország elnöke;

június 15—18.; hivatalos látogatásra az Egyesült Államokba utazott Borisz Jelcin. A két elnök megállapodásra jutott a hadászati támadófegyverzetek kétharmados csökkentéséről, aminek eredményeképpen mindkét fél birtokában mintegy 3000—3500 robbanófej maradhat (START—2);

1993:

január 2—3.: Moszkvába utazott George Bush elnök, aki Borisz Jelcin orosz elnökkel aláírta a hadászati támadófegyverek további csökkentését előíró START—2-t;

április 3—4.: Vancouverben találkozott Borisz Jelcin orosz és Bill Clinton amerikai elnök. Megállapodtak, hogy Oroszország 1,6 milliárd dolláros amerikai segélyben részesül; augusztus 29—szeptember 2.: Washing-

tonban ülésezett az úrkutatási és energetikai együttműködés összehangolásával foglalkozó amerikai—orosz vegyes bizottság Viktor Csernomirgin kormányfő, illetve Al Gore alelnök vezetésével. Megállapodást írtak alá közös úrállomás létesítéséről. Az orosz kormányfőt fogadta Bill Clinton elnök is;

december 14—15.: Moszkvába látogatott Al Gore amerikai alelnök, aki a látogatás tényével is támogatást kívánt nyújtani Borisz Jelcin elnöknek az októberi moszkvai zavarások és a december 12-én lezajlott (az elnök szempontjából egyáltalán nem sikeres) parlamenti választások után.

A felsorolt adatok szemléletesen tükrözik, hogy az *amerikai—orosz kapcsolatok igen intenzív szakaszban vannak* a Szovjetunió felbomlása óta eltelt időben. Azt mondhatjuk, Oroszország e téren is a Szovjetunió jogutódja.

A kapcsolatok alakulása a NATO és a kelet-közép-európai országok között, Moszkva ezzel összefüggésben tanúsított merev álláspontja, de legfőképpen az orosz ellenérzés nyugati (amerikai) figyelembevételére messzemenően bizonyítja, hogy az *Egyesült Államok számára továbbra is Oroszország a kiemelkedő fontosságú partner*. Jól mutatta ezt a tényt az 1994. január 10—11-i brüsszeli NATO-csúcstalálkozó eredménye, a Partnerség a békéért, amerikai ihletésű NATO-program elfogadása is. Mit sem változtatott az alaphelyzetben Clinton elnök prágai találkozása és tanácskozása a visegrádi négyek vezetőivel — közvetlenül a NATO-csúcstól.

Clinton elnök kijevi megállása Prága és Moszkva között részben magyarázatul is szolgál az okokat illetően. A vilámtalálkozó Kravcsuk ukrán elnökkel az utolsó pillanatig kétséges volt, az amerikai fél ugyanis lényegében zsarolta az ukrán vezetést a hadászati támadó fegyverzetek kérdésében a rakéták teljes körű leszerelése érdekében. A kijevi kitérő végül is „jutalom”, amivel az ukrán

vezetőket azért díjazta az amerikai elnök, mert az utolsó pillanatban beadták a derekukat és döntöttek atomfegyverek maradéktalan felszámolásáról. Az Egyesült Államok számára a nukleáris fegyverek kérdése annnyival jelentősebb a többi biztonságpolitikai kérdésnél, amennyivel Oroszország fontosabb partner a többi közép- és kelet-európai országnál.

Az amerikai és az orosz elnök 1994. január 13—14-ei moszkvai csúcstalálkozója bizonyította is, hogy Washington kiemelt szerepkört szán és biztosít Moszkvának, hiszen a moszkvai látogatás legfontosabb eredménye — sajátos módon — egy háromoldalú megállapodás volt Kravcsuk ukrán elnökkel a teljes ukrán atomarzenál átadásáról Oroszországnak.

A csúcsszintű találkozók januárban kezdett sora az év további részében a megelőző két év intenzitásával folytatódott:

június 21—25: látogatást tett Washingtonban Csernomirgyin orosz miniszterelnök, aki a gazdasági együttműködés kérdéseiről tárgyalt (Al Gore alelnökkel 26 megállapodást írt alá), és találkozott Bill Clinton elnökkel is;

június 9—10: a „Hetek” nápolyi csúcstalálkozójának politikai vitájába nyolcadikként bekapcsolódott Borisz Jelcin orosz elnök, aki kétoldalú találkozó keretében megbeszélést folytatott Bill Clintonnal is;

szeptember 27—28: az ENSZ közgyűlésén mindkét elnök beszédet mondott, majd kétnapos tárgyaláson tekintették át a kétoldalú kapcsolatok jövőjét, megállapodtak az atomkészletek csökkentésének felgyorsításában.

A csúcstalálkozókhoz pozitív hátteret szolgáltatott az a tény, hogy május 30-án életbe lépett az orosz és az amerikai elnök január 14-én kötött megállapodása, miszerint a birtokukban lévő atomrakéták e naptól nem irányulnak egymás területén lévő célpontok ellen.

Fentiek újra igazolni látszanak azt a megállapítást, hogy a két nagyhatalom vezetői olykor jobban megértik egymást, mint a világ többi része őket. A világ többi részének ezt egyáltalán nem kellene tragikusan felfognia, egyszerűen objektív tényként kell kezelnie. Sőt, ha jól meggondoljuk, nagyon helyes, hogy így van — mégpedig a világ többi részének szempontjából is.

Ehhez a gondolathoz kíván illusztrálásként szolgálni e tanulmány is.

KIEGÉSZÍTÉS:

A NATO európai tagállamainak biztonságpolitikai szakértői között terjed az a vélekedés, hogy az Egyesült Államok a bipoláris szembenállás megszűntével a korábbinál kisebb jelentőséget tulajdonít a Szövetségnek. Erre utal többek között, hogy Clinton elnök beiktatását követően 14 hónappal látogatott először a NATO-központba, aránytalanul hosszú kivárás után elődeihez viszonyítva. A szakértők egy része úgy véli, hogy ezzel párhuzamosan és egyidejűleg Washington szoros együttműködési, szinte szövetségi kapcsolatokat épít Moszkvával, ami előrevetítheti egy nagy összefogás („grand alliance”) képét.

Nagy Sándor

Az ideiglenes hadműveleti utasításról

Hosszas előkészítő, elemző- és kidolgozó munka eredményeként, a gyökeresen megváltozott honvédség újonnan megfogalmazódott feladatait szem előtt tartó munka végtermékeként elkészült és a közelmúltban kiadásra került a Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása. A hadműveleti utasítás hiánypótló alapszabályzat, hiszen az előző negyven év alatt — az érvényes szovjet hadműveleti utasítás szolgai fordításán túl — saját, a Magyar Honvédség feladatait összefogottan meghatározó okmány nem létezett. A szerző (a kidolgozó-szerkesztő munkacsoport egyik résztvevőjeként) az utasítás jellemző vonásait igyekszik megvilágítani.

Már 1990-ben felvetődött egy olyan okmány kidolgozásának szükségessége, amely az ország függetlenségének, szuverenitásának megvédésére képes haderő feladatait, alkalmazásának kérdéseit és ezzel kapcsolatosan a hadászati vezetés, valamint a hadműveleti, hadművelet-harcászati vezetők és törzseik tevékenységét hazánk sajátos politikai, gazdasági és geostratégiai helyzetének figyelembevételével szabályozza.

Az ismert változások és az alapokmányban foglalt feladatok (pl. a honvédelmi alapelvek) a korábban vallott nézetek, elvek felülvizsgálatát követelték meg. Elsődlegessé vált a haza védelme, s ezzel együtt prioritást kapott a védelem mint hadi- (harc-)tevékenységi fajta. Emellett figyelemmel kellett kísérni a Magyar Honvédség szervezeti felépítésének, létszámának változásait, a folyamatosan racionalizálódó diszlokációt, az új hadrendi elemként jelentkező honvédelmi és területvédelmi katonai szervezeteket, a határőrség kijelölt alegységeivel történő együttműködés kölcsönös kötelezettségét, valamint a vezetés terén bekövetkezett változásokat.

A felsoroltakon túl a kidolgozás menetében voltak olyan momentumok, amelyek átmeneti megtorpanás után az eredetileg követett irányvonal korrekciójára készítették a kidolgozó munkacsoportot. *Ilyenek voltak:*

- az 1994. január 1-jén hatályba léptetett honvédelmi törvény;
- a válságkezelés rendszabályainak körvonalazódása, a hadműveleti utasításban való megjelenítésének igénye;
- a hadászati szintű kategóriák, feladatok e szabályzat keretei közül való kiemelése.

A kiadott utasítás — a címmel összhangban — a hadműveleti tagozatot fogja át, megfosztva a korábbi változatában még szereplő hadászati, fegyveres erő, MH-szintű elemektől. Ebből következően *a fegyveres erők feladatainak, valamint a háborús vezetés általános rendjének csupán a lényegét tartalmazza*, oly mértékig kibontva, hogy azok a hadműveleti témák értelmezéséhez megfelelő hátteret biztosítsanak.

Az utasítás nem tér ki, nem foglal állást olyan kérdésekben, amelyek csak később, egy esetleges szervezeti változás, korszerűsítés után válnak egyértelművé.

Éppen annak belátása miatt, hogy a változások nyomán kialakuló helyzetet feltétlenül tükröztetnünk kell az okmányban, a szóban forgó utasítást egyelőre csak *ideiglenes jelleggel adták ki* olyan igénnyel, hogy a későbbiek során (amikor a fogalmak tisztázódnak: pl. gyorsreagálási erők; a tábori hadsereg vezetési pontjainak kettős tagozódása stb.) a tapasztalatok, a javaslatok és az észrevételek alapján az utasítást kiegészítve és véglegesített formában újra kiadják.

A hadművelleti utasítás végül is a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveivel összhangban, a honvédelmi törvény előírásait érvényesítve, számos gyakorlatban végrehajtott rendezvény s az ország határai mentén kialakult konkrét katonapolitikai helyzet tapasztalatait is figyelembe véve készült el.

Az utasítás — a védelem elsődlegességét aláhúзва — csak azokat a körülményeket tárgyalja, amelyek a Magyar Honvédségre jellemzőek lesznek vagy lehetnek az ország területén megvívandó hadműveletek során.

A hadművelleti utasítás szerkezete

Úgy ítéltethető meg, hogy a hadművelleti utasítás megfelel a Magyar Köztársaság honvédelmi alapelveinek és a honvédelmi törvény előírásainak, tartalma összhangban van az ország védelmi képességeivel, a Magyar Honvédség szárazföldi, illetve légvédelmi és repülő-haderőnemeinek harci lehetőségeivel, a hadművelleti tevékenység során kialakuló és követendő elvekkel, a két haderőnem hadi-(harc-)tevékenységének alapjaival a különböző hadi-(harc-)tevékenységi fajtákban. Szellemében követi a Magyar Honvédség hagyományait.

A hadművelleti utasítás *mindkét haderőnem feladatait feldolgozza*: részletesen kibontja a védelmi és a légvédelmi hadműveletek során megoldandó feladatokat, arányaiban rövidebb terjedelemben foglalkozik a támadó hadműveletekkel;

megszabja a fegyvernemi és a szakcsapatok tevékenységének rendjét a biztosítási feladatok végrehajtása során; összefogottan tárgyalja a központi rendeltetésű erők feladatait mind a hadművelleti területen, mind azon kívül.

A hadművelleti utasítás meghatározza a Magyar Honvédség minkét haderőnemének fegyvernemi és szakcsapatait. Eszerint *a szárazföldi haderőnem fegyvernemi csapatai*: a gépesített (gépkocsizó, légi-mozgékonyságú) lövész-, a harcokcsi-, a tűzér-, a tábori légvédelmi csapatok és a csapatrepülő-erők; *szakcsapatai*: a felderítő-, az elektronikaiharc-, a műszaki, a vegyivédelmi, a híradó- és vezetésbiztosító, a területvédelmi csapatok és az anyagi-technikai biztosító szervezetek. *A légvédelmi és a repülő-haderőnem fegyvernemi csapatai*: a légvédelmi rakéta- és tűzér-, a harcászati repülő- és a rádiótechnikai csapatok; *szakcsapatai*: a híradó- és vezetésbiztosító csapatok, valamint az anyagi-technikai biztosító szervezetek.

A közelmúltban kiadott harcsabályzat *a válságkezelés* során végrehajtásra kerülő csapatszintű rendszabályokat nem rendszerezi. A hadművelleti utasítás viszont nem kerülhette meg a válságkezelés problematikáját, mert az nagyon megfontolt, ugyanakkor hatékony válságkezelési metodikák kialakítását és működtetését követeli meg. E feladatrendszerben megfelelő teret kapnak a válságmegelőzési, a válságkezelési feladatok, valamint azon aktív katonai lépéseknek, tevékenységeknek a szabályozása, amelyekre a válság eszkalálódásának mértékében szükség lehet.

A hadművelleti utasítás jól illeszkedik az alapszabályzatok sorába. Véleményünk szerint ez a harcszabályzatok fölött álló kategória, megállapításainak tehát szükségszerűen tükröződnie kell a harcszabályzatokban. A Szárazföldi Haderőnem Harcszabályzatának kiadása időben némiképp megelőzte a hadművelleti utasítás kidolgozását és kiadását, az előkészí-

tő, egyeztető munkák során a két alapszabályzat közötti összhang meglétét éppen ezért több ízben is ellenőriztük a célból, hogy az esetleges ellentmondásokat kiszűrjük. Ugyanígy járunk el a *Magyar Honvédség* kidolgozás alatt álló *légvédelmi és repülő-haderőnemének harcbeszabályzatával* is.

Terveink szerint a háborús vezetés kérdéseit rögzítő alapokmányok sorát *A hadászati tervezés alapjai* című okmány kidolgozása zárná, amely a mozgósítás és a védelmi felkészítés feladatkeretéből kiindulva az ország katonai védelmének, valamint a fegyveres erők tevékenysége háborús alkalmazásának tervezésével, szervezésével összefüggő legfelső hadászati szintű feladatok részleteit dolgozná fel. Ebben lennének kibontva a vezérkar háborús működési rendjének tervezésével és vezetésével kapcsolatos kérdések is.

A hadműveleti szintű vezetés rendje és rendszere

A hadműveleti utasítás vezetéssel foglalkozó része az egyik legalaposabban megvitatott fejezet. Az összeállítás vezérlő elve az volt, hogy a csapatok harctevékenységeinek vezetésével, a vezetési pontok működtetésével, a parancsnokok és a törzsek harcvezetői tevékenységével összefüggő valamennyi, mindkét haderőnemre vonatkozó általános előírás ebben a részben kerüljön szabályozásra.

Ennek megfelelően egy rövid, meg-alapozó rész bemutatja a *Magyar Honvédség vezetési rendjét*, s ezzel a háttérrel részletesen kibontja a hadműveleti vezetés alapjait és rendszerét, illetve annak megvalósulását a háborút közvetlenül megelőző időszakban, valamint a parancsnokok és a törzsek hadműveleti vezetési tevékenységének alapjait.

Felmerült annak lehetősége, hogy a tábori hadsereg vezetési pontjai a jelenleg érvényes, a feladatok funkcionális megosztásán alapuló hármastagozódása (H; TH; ATVP) helyett kettőstagozódá-

súak (H; TH) legyenek. De mert egyelőre nem áll rendelkezésre megfelelő tapasztalat, a tevékenység nincs begyakorolva, a jelenlegi szervezetek a kettőstagozódás szerinti feladatok végrehajtására nem alkalmasak, a hadműveleti utasítás — ideiglenesen — az előbbi (eddig is élő) gyakorlat alkalmazását rendeli el.

Mi is a lényege a tábori hadsereg vezetési pontjai kettőstagozódásának?

Távlatokban elképzelhető, hogy a tábori hadsereg harcálláspontot és tartalék harcálláspontot telepít. A *harcálláspont* a fő vezetési pont, amelyen a hadműveletek előkészítésével kapcsolatos értékelő, tervező és koordináló feladatokat végzik el. Innen vezetik az alárendelt csapatokat és a hadműveleteket. A *harcálláspont rendszerint három alapelemre — vezetési, híradó- és biztosítócsoportha — tagozódik.*

A *vezetési csoport*: harcvezetési központra; a tábori hadsereg törzsfőnökének csoportjára, valamint az *anyagitechnikai főnök*, a fegyvernemi és szolgálatfőnökök csoportjára, az összekötő csoportokra és végül a katonai biztonsági főnökség csoportjára tagozódik.

Ebben az az újszerű, hogy ezzel megszűnne az anyagi-technikai vezetési pont a tábori hadseregnél, vagyis az integrálna a harcálláspontok (H; TH) állományába. A hazai területen megvívott védelmi hadműveletet kiszolgáló anyagi biztosítás területi ellátási rendszere ezt a megoldást mindenképpen előtérbe helyezi.

A tábori hadsereg vezetése ily módon történő csoportosításának előnye, hogy közel két azonos lehetőségű vezetési pont jön(ne) létre. Így az eddiginél magasabb szinten valósítható meg a vezetés átvétele. Jobban biztosítható a folyamatos készenlét a feladatok végrehajtására, mivel a tartalék harcállásponton is több operatív beosztású személy tartózkodik és állandóan teljesítik funkcionális kötelemeiket. Az anyagi-technikai főnök harcállásponton elhelyezkedő

csoportjának legfontosabb feladata a tábori hadseregarancsnok elhatározásához szükséges adatok, értékelések és javaslatok előkészítése.

Az anyagi-technikai biztosítás részletes kidolgozásába bevonható a tartalék harcállásponton elhelyezkedő anyagi-technikai csoport is, amelynek operativitása így is biztosítható, ugyanakkor az erők és eszközök tekintetében lényeges megtakarítást tesz lehetővé.

A vezetési pontok ilyen tagolásának szükségessége már néhány évvel korábban felvetődött, sőt történtek lépések a Szárazföldi Csatatok Parancsnokságán bizonyos vizsgálatok lefolytatására is. Véleményünk szerint *célszerű az ez irányú vizsgálatok mielőbbi felújítása*, melynek keretében elvégezhetők lennének a tudományosan megalapozott számvetések, kidolgozhatnák a gyakorlati alkalmazás kérdéseit.

Visszatérve az utasítás vezetéssel foglalkozó fejezetéhez, megállapítható, hogy a korábbi évek gyakorlatától eltérően — a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodva — *a tábori hadsereg szintjén a vezetési pontok belső rendjének új sajátossága a légvédelmi és a repülőcsapatok vezetésének megváltozott rendje.*

Korábban a hadsereg, a légvédelmi és repülőcsapatok szövetséges keretek közötti alkalmazásának tervezése és vezetése a harcálláspont közelében telepített egyesített légvédelmi és repülő-harcálláspontról (ELÉREH) valósult meg. Ma már ez a fogalom értelmezhetetlen, hiszen a tábori hadsereg nem szövetségi rendszerben oldja meg feladatait.

Mindezek figyelembevételével a hadművelési utasítás úgy rendelkezik, hogy a tábori légvédelmi és a támogató repülők alkalmazásának tervezése és harctevékenységeinek vezetése a tábori hadsereg harcálláspontjának (tartalék harcálláspontjának) szerves részét képező, a fegyvernemi főnökök csoportjában települő közös légvédelmi és repülőfőnöki vezetési pontról valósul meg.

A vezetési pontokkal összefüggő követelmények után a vezetéshez logikusan kapcsolódva kerül szabályozásra *a híradás, illetve a hírendszerek*. Megjelenik az informatikai rendszer s az annak részét képező vagy önállóan alkalmazott automatizált vezetési és fegyverirányítási rendszer, s megfogalmazódnak a vele szemben támasztott követelmények.

E fejezet tartalmazza a *parancsnokok és a törzsek hadművelési vezetési tevékenységének alapjait*, általános, mindkét haderőnemre érvényes előírásokat az alkalmazható módszerekre, a parancsnoki munka elemeire. Ugyanakkor — minthogy tartalmilag sok eltérő vonással rendelkeznek — külön-külön határozza meg a tábori hadsereg parancsnokának és a légvédelmi parancsnok munkájának konkrét feladatait.

A védelem

Az általános elvek között rögzíti a hadművelési utasítás, hogy a védelem a Magyar Honvédség fő haditevékenységi fajtája, amely lehet hadászati, hadművelési és harcászati méretű.

A hadászati védelmi hadművelet a Magyar Köztársaság fegyveres erőinek az országot ért agresszió elhárítását szolgáló fegyveres küzdelme, a Magyar Honvédség csapatai által alapvetően a Magyar Köztársaság területén és légtérben, egységes hadászati elgondolás és terv alapján végrehajtott védelmi hadműveletek, ütközetek, harcok összessége. A hadászati védelmi hadművelet alapvető tartalmát képezi: a Magyar Honvédség csapatai időben korlátozott határközeli első védelmi és légvédelmi hadművelete; a hadművelési főirányokon kívüli területek (terepszakaszok, irányok) katonai ellenőrzése; objektumvédelmi feladatok ellátása az ország területén és a hadműveletek minden oldalú biztosítása.

Ilyen hadászati háttérbe építve kerültek kidolgozásra a tábori hadsereg

védelmi hadműveletének, a központi rendeltetésű erők alkalmazásának, illetve a hadműveletek minden oldalú biztosításába bevont fegyvernemi és szakcsapatoknak a feladatai.

A szabályzat leszögezi, hogy a tábori hadsereg első védelmi hadműveletére általában az ellenséggel közvetlen harcérrintkezésen kívül készül fel, így a védelem előkészített lesz.

Fontos körülmény, hogy a hadművelleti utasítás rögzíti és meghatározza a *hadsereg védelmi hadműveletének alapvető normatíváit*. Eszerint a hadsereg védősávja magába foglalja a biztosítási övet, az első védelmi terepszakaszt, 1—2 hadsereg védelmi terepszakaszt, a reteszálásokat, az önálló védőkörleteket és a védelmi csomópontokat. *A védősáv felépítésének első eleme tehát a biztosítási öv*, amelyet az elsőlépcsőhadtest peremvonala előtt 5—20 (vagy több) kilométer mélységben úgy jelölnek ki, hogy az ne járjon a határ menti körzetek indokolatlan feladásával.

A *biztosítási övben* tevékenykedhetnek: határőralegységek (határvadászszázadok, -zászlóaljak), reguláris csapatok (gépesített lövész-, harcoksidandárok), honvédelmi dandárok a szükséges megerősítő erőkkel és eszközökkel.

Biztosítási öv hiánya esetén előretolt állás vagy harceldőrs is alkalmazható az ellenség megtévesztésére.

Az *előretolt állást* a védelem peremvonala előtt 6—8 kilométer távolságra, általában természetes akadályok mögött választják ki és műszakilag úgy rendezik be, hogy az ne különbözzön a harctevékenységi körzet zászlóalj-védőkörleteiről.

Azokon a szakaszokon, ahol előretolt állást nem hoznak létre, az elsőlépcső-zászlóaljaktól a peremvonal elé, 2 km-ig terjedő távolságra, harceldőrsöket küldhetnek ki, általában megerősített szakasz erőben.

Ezt követi az *első védelmi terepszakasz* (vagy fővédőöv), amely a hadtest elsőlépcsődandárai 2—3 ellenállási terepszakaszából álló harctevékenységi körzeteit foglalja magába. Mélysége 20—30 vagy több kilométerig terjedhet.

Mögötte rendezik be a *második védelmi terepszakaszt*, amelyet előre elfoglalnak, vagy a védelmi harc folyamán a hadtest második lépcsője, az összefegyvernemi tartalék, valamint a védelmi harc folyamán az első védelmi terepszakaszról visszavont egységek, alegységek szállnak meg. A peremvonaltól 35—40 vagy több kilométerre, 15—20 vagy több kilométer mélységgel kerül berendezésre, 2—3 ellenállási terepszakaszt foglal magába.

Az elsőlépcsőhadtestek védelme mögött, a védelem hadművelleti zónájában egy-két hadsereg védelmi terepszakasz kerül kijelölésre 45—70, illetve 100 vagy több km mélységben, amelyet a másodiklepcsőhadtest főerői, a tábori hadsereg összefegyvernemi tartaléka és az első lépcsőből visszavont csapatok szállnak meg.

Az elsőlépcsőhadtestek védelme mögött, a védelem hadművelleti zónájában egy-két hadsereg védelmi terepszakasz kerül kijelölésre 45—70, illetve 100 vagy több km mélységben, amelyet a másodiklepcsőhadtest főerői, a tábori hadsereg összefegyvernemi tartaléka és az első lépcsőből visszavont csapatok szállnak meg.

A fentieket figyelembe véve a *dandár-harctevékenységi körzet* szélessége a főirányban, normál terepen 30 km-ig, erdős-hegyes terepen, illetve a biztosítási övben 20—40 vagy több kilométerig, a szárnyakon 50—60 kilométerig terjedhet. A hadtest első lépcsőjében 3—4 dandár védhet, ebből következően a hadtestvédősáv szélessége normál terepen 60—100 vagy több kilométer, erdős-hegyes terepen 100—150 vagy több kilométer lehet. A hadseregvédősáv szélessége a kialakult helyzet függvényében elérheti a 250—400 vagy több kilométert.

A hadművelleti utasítás meghatározza a légvédelmi hadművelet feladatait, illetve ennek során a szárazföldi csapatokkal való együttműködés rendjét. E feladatrendszer — alapszabályzat keretei között — most sikerült első ízben rögzíteni és követelményként szabályozni.

A támadás

A védelem elsődlegességéből adódóan a támadást a haditevékenység fajtájaként tárgyalja a szabályzat. Kimondja, hogy a haditevékenységek során létrejöhetnek azok a feltételek, amelyek lehetővé teszi a tábori hadsereg főerőinek támadó tevékenységét, ellencsapást követően a támadó hadművelet végrehajtását.

A tábori hadsereg támadó hadművelete célok, feladatok, hely és idő szerint összehangolt, egységes elgondolás és terv alapján — rendszerint egy hadműveleti irányban — végrehajtott hadtesthadműveletek, ütközetek, harcok összessége, szoros együttműködésben a légvédelmi és repülő-haderőnem csapataival, a területvédelmi és a hadműveleti területen lévő más erőkkel.

A tábori hadsereg támadó hadműveletének tartalma a szemben álló hadsereg betört csapatainak szétverése, az eredeti helyzet visszaállítása az államháttár mentén. Ezenkívül a tábori hadsereg részére meghatározandó a támadó hadművelet első napi feladata is.

A támadó hadművelet időtartamát — ami néhány nap lehet — a tábori hadsereg feladatának mélysége és a támadás lehetséges napi üteme határozza meg.

E fejezet határozza meg a légvédelmi és repülő-haderőnem csapatai harctevékenységének, együttműködésének, vezetésének feladatait a támadó hadműveletben.

Az utasítás kitér a központi rendeltetésű erők alkalmazására is. Központi rendeltetésű erők a hadműveleti területen kívüli honvédelmi dandárok, a (megyei, fővárosi) területvédelmi ezredek, a személyi tartalékképző szervezetek, a központi rendeltetésű repülőerők és a hadifogolytáborok, illetve az ezek irányítását megvalósító vezető szervezetek.

A központi rendeltetésű erők a honvéd vezérkar közvetlen alárendeltségébe tartoznak. Feladataik meghatározása,

vezetésük rendjének rögzítése azért is indokolt, mert a haditevékenységek folyamán részben vagy egészen — a HVKF döntése alapján — a hadműveleti területre irányíthatók, ennél fogva az ott működő parancsnoknak átalárendelésre is kerülhetnek. Átalárendelés esetén a központi rendeltetésű erők vezetését a tábori hadsereg (g. hdt.) parancsnoka, a hadműveleti területen kívül ténykedő erők vezetését pedig a területvédelmi parancsnokság (TVKP) végzi.

A hadműveleti utasítás nem egyszerűen hézagpótló „irodalom”, hanem olyan alapszabályzat, amely a jelenlegi követelményeknek megfelelően szabályozza a fegyveres erők feladatait, azok háborús vezetésének rendjét, rendszerét, a hadviselési mód — a hadászati műveletek, hadműveletek — kereteit, normáit, a tervezés rendjét stb. Az utasítással fontos alapokat, támpontot nyújtó okmány kerül a felhasználók, az alkalmazók, a tervezők kezébe.

A hadműveleti utasításban foglaltak meghatározó jellegűek, ugyanakkor kielégítik a hadműveleti szintű vezető szervek funkcionális rendeltetéséből adódó követelményeket.

A hadműveleti utasításban lefektetett elvek iránymutatóak, helytállóságukat a későbbi évek gyakorlati tapasztalatai remélhetőleg igazolni fogják. Természetesen a feltételek módosulásával párhuzamosan változtatásokra is szükség lesz. Az utasítás ideiglenes jellege magában hordozza a módosítás lehetőségét, a változások beépítését. A hadműveleti utasítás lényegét tekintve keretszabályozás, melynek előírásait a kialakult helyzetnek és körülményeknek megfelelően alkotó módon lehet és kell alkalmazni.

A hadműveleti utasítás nyelvezete — bár természetesen a katonai terminológiát használja — betartja a magyar nyelvhelyesség szabályait, nyelvtani szempontból az MTA Nyelvtudományi Intézete ellenőrizte.

Mórocz Lajos

Hozzászólás

A háborús és a békevezetésről című cikkhez*

A hivatkozott tanulmány aktuális kérdéseket vet fel, ráirányítja a figyelmet a katonai vezetés egyes problémáira, értelmezésére, ellentmondásaira. A szerző — széles körű szakirodalomra támaszkodva — elsősorban humán megközelítésben fejt ki véleményét.

Általában egyet lehet érteni a szerzővel abban, hogy a parancsnokok, a törzsek felkészítésében, továbbképzési rendszerében eddig a háborús vezetés kapott prioritást, s az intézményes oktatásban háttérbe kerültek a békevezetés kérdései. Igaza van, amikor megjegyzi, hogy a „hadsereg háborúra készül, de békében él”. Ezzel együtt az is tapasztalati tény, hogy a háborúban általában az valósul meg sikeresen, amire már békében felkészültek. Ez érvényes a vezetésre is. Természetesen a háborús vezetésre való felkészülés, annak módszerei nem uralhatják el, főleg nem helyettesíthetik a békevezetést. Szerencsére a katonai vezetés elméletével és gyakorlatával foglalkozó szakemberek többsége ezt mindjobban kezdi megérteni.

Egy adott katonai szervezet vezetése (parancsnoksága) — kivéve a mozgósítás útján felállított szervezetekét — általában a békében meglévő szervezettel, struktú-

rával és személyi állománnyal, továbbá emberi kapcsolatrendszerrel oldja meg a háborúban (a fegyveres konfliktusokban és a békevezetéstől eltérő szituációkban) a reá háruló feladatokat. A katonai vezetés békében és háborúban egyaránt irányzó és szabályozó jellegű befolyás más (alárendelt) emberek magatartására, meghatározott célok elérése érdekében. A vezetés tehát mindkét esetben (modellben) emberek vezetése, a vezetés tárgya maga az ember. Véleményem szerint a meglévő hibák mellett sem tárgyasult el a vezetés annyira, hogy a „katonai humán-haditechnikai eszköz” vezetésfelfogást általános jelenséggént ítélnénk meg, mint ahogy ezt a szerző teszi.

A háborús és a békevezetés szerző által szorgalmazott éles különválasztásának indokait elemezve célszerű megvizsgálni a két vezetési modell különbségiből fakadó néhány sajátosságot. A háborús és a békevezetés között alapvető különbség van:

- a vezetés céljában (irányultságában);
- a megvalósítás körülményeiben;
- a vezetési ciklusidőben;
- a vezetésben elkövetett hibák következményeiben;
- a vezetési módszerekben.

* Megjelent a Hadtudomány 1994. évi 2. számában Pintér Sándor tollából.

Háborúban a vezetés célja a fegyveres harc sikeres megvívása, a szemben álló ellenség legyőzése, illetve konfliktushelyzetben a feladat meghatározott célokat teljesítő megoldása. A katonai vezetés kapcsolatrendszerében — különösen alsóbb szinteken — a polgári szféra részaránya nem számottevő. *Békében a vezetés célja* az adott katonai szervezet mindennapi életének fenntartása, meghatározott fejlesztésének vagy leépítésének végrehajtása, a háborús (vagy konfliktusjellegű) feladatokra való felkészítés, kiképzés, nevelés. A polgári élettel való kapcsolatrendszer többoldalú. A vezetés területe szélesebb, folyamata összetettebb, mint háborúban.

A vezetés körülményeit háborúban (fegyveres konfliktusban) a gyors változás, a feszítettség, az ellentmondásosság és az állandó életveszély jellemzi. Békében a vezetés lényegesen nyugodtabb ritmusú, kiszámíthatóbb és veszélytelenebb körülmények között valósul meg, s jóval kevesebb fizikai és pszichikai megterheléssel jár, mint háborúban.

A vezetés ciklusideje (a helyzet érzékelésétől, vagy a feladat megkapásától a reagálás, illetve a végrehajtás befejezéséig eltelt idő) háborúban — főleg a harctevékenységek dinamikájában (az alkalmazott fegyverrendszerektől függően) másodpercekben, percekben esetleg órákban mérhető. Békében a vezetés ciklusideje hosszabb, a munkatempó kényelmesebb, a feladatok végrehajtásának jelentős része nincs szűk határidőkhöz kötve.

Háborús körülmények között nagy a vezetés tétje és kockázata. A hibás döntések következménye nehezen korrigálható, s az adott katonai szervezet harcképességét, létét tekintve végzetes lehet. Békében a vezetés kockázata kisebb, s általában van idő és lehetőség a hibás döntések felülvizsgálatára és helyesbítésére.

A katonai vezetés módszereit nagymértékben determinálják a háborús és a békevezetés között fennálló említett különbségek és sajátosságok. Háborús körülmények között markánsan előtérbe lép az egyszemélyi vezetési rendszer, az ezzel járó kötelesség és felelősség, a „rendelkező” vezetési módszer, az előjárók és alárendeltek viszonyában pedig az egyértelmű parancs és a végrehajtás. A kollektivitás határai bizonyos mértékben beszűkülnek. Normális körülmények között azonban ez nem okozza a szerző által bírált „egyirányúságot”, az alárendeltekkel meglévő „kétirányú” emberi információs és más kapcsolatrendszer kiiktatását, a szükséges visszacsatolás hiányát. Békében a vezetési módszerek kétségkívül oldottabbak. Az alá- és fölérendeltségi viszony megtartása mellett szélesebb a kollektivitás, a kapcsolatrendszer és az együttműködési készség.

Lényegében a vezetéselmélet fejlődési vonulataiban, a katonai vezetésfelfogásban, a vezetési módszerekben keresendők azok az anomáliák, amelyekért a szerző a háborús és a békevezetés különválása (az ő szavaival élve: a vezetésben „az autoriter a kényszerítő hatalomra építő katonai vezetői magatartás rovasára”), a humán tudományok törvényszerűségeinek érvényesülése mellett száll síkra.

A háborús és a békevezetés egymástól eltérő irányultsága, megvalósulási közege a vezetési modellekben, módszerekben eltérő eszköztárat igényel. Azt azonban helytelen lenne állítani, hogy a háborús vezetési eljárások átszívódtak a békevezetésbe, s a katonai vezetés módszerei általában autoriter parancsnoki magatartásra épülnek, nélkülözik a csoportszellemet, a humanitást és a vezetettekkel való kapcsolattartási, együttműködési készséget. Véleményem szerint a háborús

vezetésben is érvényesül a szerző által említett vezetéseméleti tétel, miszerint „ugyanazon csoport teljesítménye jelentősen függ attól, hogy a vezetője hogyan viselkedik, illetve milyen a csoport együttműködése vezetőjével, a vezető szempontjából pedig rendkívül fontos a csoportban rejlő erők hasznosítása...”

Mint huzamos időn keresztül volt gyakorló parancsnok, saját tapasztalataim alapján állíthatom, hogy mind a háborús (tábori*), mind a békevezetés során csak az a parancsnok képes sikeresen megoldani feladatát, aki szorosan együttműködik törzsével, döntéseiben támaszkodik a helyettesek és a fegyvernemi főnökök javaslataira, törzsével együtt jól ismeri az alárendelt csapatok helyzetét és folyamatos kapcsolatot tart velük, s természetesen az előjáróval.

Évekkel ezelőtt — amikor a parancsnokok, a törzsek és a csapatok felkészítésében szinte egymást érték a különböző szintű gyakorlatok — tapasztaltam, hogy a háborús (tábori) vezetésben a parancsnok és törzse mennyire egymásra van utalva, milyen fontos hogy jól együttműködjenek és „fél szóból” értsék egymást. Nyomatékkal teszem hozzá, hogy a többnapos, -hetes tábori együttlét, a közös munka, a szoros kapcsolat és a számos élmény emberileg is közelebb hozta egymáshoz a parancsnokot és törzsét, az alárendelteket, az előjárókat, erősítették a csapatszellemet. Mindez jóhatást gyakorolt a békevezetésre is. Ennek fordítottját érzékeltetve, példaként említhető, hogy a békevezetésben a feladat megoldására felszólító, általában elfogadott „kérem” élő szóhasználat a tábori vezetés során ritkán kövesedett rideg „megparancsolom”-má.

A parancsnok tekintélyét — az adott katonai szervezeten belül és kívül — nem a beosztással járó hatalom birtoklása, hanem felkészültsége, emberi vezetői magatartása, a beosztottakkal, az alárendeltekkel és az előjárókkal fennálló kapcsolatrendszerének milyensége teremti meg.

Igaz az, hogy a háborús (tábori) és a békevezetésnek egymástól eltérő sajátosság- és eszközrendszere van. Ugyanakkor erősek a közös alapok (szervezet, struktúra, ember stb.) is. A két vezetési modellt nem lehet egymással összekeverni, felcserélni, de élesen különválasztani sem célszerű. A közös alapok meglétén túlmenően többek között azért sem, mert a katonai vezetés helyéből, szerepéből, rendeltetéséből fakadóan — találó kifejezéssel élve — „ugrásra kész”, gyors állapotváltozásra felkészített vezetés. Képesnek kell lennie a békehelyzetből rövid időn belül háborús (konfliktus) helyzetre átállni és fordítva.

Ismerve a vezetés természetrajzát, osztom a szerző véleményét abban, hogy a békevezetés a dolgok kényegét tekintve igen sokoldalú, széles területeket átölelő „igazgatás” is. Ez a tevékenység azonban más az alegységek, más az egységek és az attól magasabb szintek vonatkozásában. Az alegységek vezetése (szakasz-, század-, sőt kötelékben lévő zászlóaljszinten is) lényegében nem igazgatás, hanem a függelmi viszonyok keretében folyó konkrét ráhatás az alárendeltekre. Az alegységparancsnok szinte reggeltől estig együtt él, lélegzik katonáival. A napi-rend szerinti élet betartása meghatározó tényező. Az idő döntő többségét a kiképzésre, a nevelésre, a haditechnikai eszközök rendben tartására, a személyi

* Békeidőbeli felkészítés során célszerű ezt a megnevezést alkalmazni.

állománnyal kapcsolatos ügyintéző, adminisztrációs tevékenységre fordítják. Egység- és magasabb szinteken a katonákkal való mindennapos foglalkozás fokozatosan csökken, előtérbe kerül a csapatélet egészét átfogó célmeghatározás, feladatszabás, ellenőrzés, továbbá a polgári élettel széles kapcsolatrendszerben lévő fenntartási, gazdálkodási, pénzügyi, jogi, környezetvédelmi és az igazgatás körébe sorolható más tevékenység.

A háborús és a békevezetés elméletét és gyakorlati alapjait a katonai tanintézetekben, az akadémián és a főiskolákon oktatják. A humán tudományok törvényszerűségeinek, a csoportdinamikának, a szociálpszichológia szelektált adaptációjának a jelenleginél szélesebb körű érvényesítése az oktatási programokban, szerintem is szükségszerű, és jelentősen hozzájárulhat a háborús és a békevezetés hatékonyabbá tételéhez. Mindennek azonban — a katonai vezetők közvéleményére is tekintettel — nem *valami* (autoriter, kényszerítő vezetői magatartás) *ellen vagy rovására*, hanem *valamiért*: a parancsnokok, katonai vezetők látókörének szélesítése, a háborús és a békevezetési módszerek tökéle-

sítése érdekében kell történnie. Ebben a kérdésben az ilyenfajta megközelítést elfogadhatóbbnak tartom.

Befejezésül: itt az ideje, hogy a háborús és a békevezetés oktatásának és megvalósításának területén pozitív változások következzenek be. Ennek érdekében tovább kell kutatni mind a háborús (tábori), mind a békevezetés korszerű elveit, gyakorlatát, nyomon követni a fejlett országok hadseregeiben ezen a területen végbement változásokat, tendenciákat, s nem utolsósorban számba venni a hazai tapasztalatokat. A katonai tanintézetekben igényesen kell kiválasztani a katonai vezetést oktató tanári kart. Olyan személyekre van elsősorban szükség, akik képesek lépést tartani a fejlődéssel, kellő vezetési tapasztalatokkal rendelkeznek, jól ismerik a háborús és a békevezetés alp- és részkérdéseit, együvé tartozását valamint különbségeit. A vezetés- és a kapcsolódó tudományok szerteágazó rendszeréből ki tudják választani az oktatásra alkalmas elméleti tételeket, és nem utolsósorban az adott vezetési szintekre vonatkozóan konvertálható gyakorlati ismereteket képesek adni a hallgatóknak.

Perjés Géza

Hivatástudat és szakmaiság vitéz Szombathelyi Ferencnél

Szombathelyi Ferenc 1887-ben született. Atyja Knauz Ferenc csizmadiamester, aki nevét elhagyva, édesanyja családi nevét veszi fel. A pécsi gyalogsági hadapródiskola elvégzése után, 1906-ban avatják zászlóssá. Ötévi csapatszolgálatot követően a bécsi hadiiskolára kerül, melynek elvégzése után, 1914-ben átvesszik a vezérkarba. A háborút mint a 39. honvéd hadosztály vezérkari tisztje küzdi végig. 1918-ban a Honvédelmi Minisztériumban szolgál; 1919-ben a Vörös Hadsereg vezérkari tisztje.

1919 után különböző vezérkari beosztásokban teljesít szolgálatot, közben néhány évig a hadiakadémián hadtörténetet és stratégiát tanít. 1936-tól 1938-ig a Ludovika Akadémia parancsnoka. Ezt követően a VKF helyettese, majd a kassai VIII. hadtest parancsnoka. 1939-ben ő vezeti Kárpátalján a hadműveleteket, majd 1941-ben a Szovjetunió ellen bevetett magyar egységeket.

1941 augusztusában a kormányzóhelyettes, Horthy Istvánnal beszélve, kételyét fejezi ki a németek győzelmét illetően. A kormányzóhelyettes felkéri, hogy gondolatait memorandumban terjessze a kormányzó elé. Ez a memorandum arra készteti a németek győzelme iránt szintén szkeptikus Horthy Miklóst, hogy — több, rangban idősebb tábornokot megelőzve — őt nevezze ki a vezérkar főnökévé.

A vezérkar főnökeként teljesen a politikai vezetés irányelveit követi. A Szovjetunió

ellen folytatott háborút nemzeti szerencsétlenségnek tartja, de ismerte a németek lehangoló erejét, mindenképpen kerülni akarja velük a konfrontációt. „Fal mellett kell járnunk”, ez vezetésképpen, ami lényegében azt jelentette, hogy tartalékoljuk erőinket a háború végére, amikor is a magyar katonai erő még javunkra szolgálhat szomszédainkkal szemben, így biztosítva jogunkat a visszatartott területekhez.

Vezérkarfőnöki működésének a német megszállás vet véget. Hitler és környezete pontosan látja ugyanis, hogy Kállay politikájának ő az egyik legfőbb támasza, ezért felváltását követelik. Október 15. után a nyilasok eljárást indítanak ellene, és ha a háború nem ér véget, talán halálra is ítélik.

1946 tavaszán a háborús bűnösség vádjával a népbíróság eljárást indít ellene, de ártatlannak találja, és csak azért ítéli el tíz évre, hogy ne kelljen kiadni a jugoszlávoknak, akik az újvidéki vérengzés ürügyén akarják felelősségre vonni. A politikai nyomás azonban akkora, hogy az ügyet áttesszik a Népbíróságok Országos Tanácsához. Itt ítélete életfogytiglani börtön lesz, de az akkori igazságügyi miniszter utasítására kiadják a jugoszlávoknak. Újvidéken állítják bíróság elé, s bár a vérengzésben teljesen vétlen, halálra ítélik. 1946. november 4-én végzik ki.

Bár nagyon indokolt és felettébb tanulságos lenne Szombathelyi Ferenc életútját,

főleg pedig vezérkarfőnöki tevékenységét részletekbe menően követni, erre az adott kereketek között nincs lehetőség. Így pusztán arra korlátozhatom magam, hogy a katonai hivatásról vallott nézeteit ismertessem. Minderről beszélni most nagyon időszerű, hiszen világszerte élénk vita folyik arról, hogy vajon a katonáskodás máshoz nem hasonlítható, „sui generis” hivatás-e, vagy pedig „olyan foglalkozás, mint a többi”.

*

Ha Szombathelyi élne, egészen bizonyos, hogy a „sui generis”-felfogás mellett voksolna. Erre kell következtetnünk egész magatartásából, fellépéséből, no és persze sok megnyilatkozásából, melyek közül rögtön idézünk is egyet. Egy politikai ambíciókat ápoló vezérkari tiszt írásával kapcsolatban jegyzi meg: „A politika... legtöbbször igyekszik a megoldást elodáztatni, vagy azokkal megalkudni. A katonai géniuszzal ezzel teljesen ellenkező, mert a problémát mint cselekvést látja. A cselekvés és a cselekvő katonai géniusz... a lényegre tör... A katonai mesterségnek éppen ebben van az ereje és fölénye minden más foglalkozással, de főként a politikával szemben.” A cselekvésnek ez a hangsúlyozása Clausewitzre utal, aki a „katonai géniuszt” leírásánál a „lelki erők harmóniáját és együttes irányultságát” hangsúlyozza, de a lelki erők között első helyre a morális erőket helyezi, azokat, melyek a háborús cselekvést motiválják.

Clausewitz nem tagadja az intellektus szerepét, azonban többször is óva int attól, hogy túlbecsüljük hatását a háborúban. Ilyen szempontból néha meghökkenítő kijelentéseket tesz; pl. akkor, amikor azt állítja, hogy az iskolamesternek vagy az építésvezetőnek több ismeretre van szüksége, mint a katonai vezetőnek. Szombathelyi is elítéli a „sok okosko-

dást”, mert a „brutális és kegyetlen harc” az a tény, amiből a katonai gyakorlatnak, de az elméletnek is ki kell indulnia. Idézi Moltke mondását, hogy a háborúban sohasem az a fontos, hogy mit csinálunk, hanem az: hogyan. Ezért veti el a túlbonyolított, csupán az elhátározásra, a tervezésre és intézkedésre összpontosító és a végrehajtást háttérbe szorító alkalmazó megbeszélést és hadijátékot.

Amennyiben a végrehajtásra koncentrálnunk, tehát a harcra, akkor lelepleződik a hadászati és a harcászati „művészkedés”, és előtérbe lép az egyszerű harcos, akin áll vagy bukik minden háborús tevékenység. Az egyszerű katonát nem érdeklik a szépen kitervelt manőverek, ő ugyanis „akár színleli a támadást, akár halogatást csinál — nem színlelve és halogatva esik el, vagy sebesül meg, hanem komolyan. Az ő szempontjából a harc mindig végzetesen komoly.”

A harcot nem lehet immel-ámmal vívni, hanem csak rámenéssel. Erre kell kiképezni a katonákat és a vezetőket is. Amint írja: csak egy irány van, az „előre, amely a valódi katonaszíveket minden időben uralta és vezette, és mindig a jó katona értékmérője volt és lesz.” Mennyire aktuálisak ezek a szavak napjainkban! Hiszen amikor Európa-szerte pozitív visszhangot kelt Daniken svájci tábornok felfogása, mely szerint a hadseregek jövőbeni feladata a békefenntartás lesz, következésképp a háború logikája is megváltozik: az ellenség megsemmisítésének elve érvényét veszti, ezért a katonai vezetésnek az erők és az eszközök visszafogott, az ellenségnek mérsékelt károkat okozó alkalmazásával kell a döntést elérnie. És mennyire el kell gondolkoznunk Szombathelyi szavain akkor, amikor az agressziótól való tartózkodásnak egyébként nagyon he-

lyes elve a gyakorlatban esetleg megtilthatja, hogy miután a támadó ellenséget határainkon belül megvertük, a határon túl is üldözhezzük.

A háborút — s így magát a katonai hivatást is — elsősorban tehát a morál szempontjából ítélte meg Szombathelyi. Ez azonban távolról sem jelenti, hogy egy pillanatra is szem elől tévesztette volna annak szakmai oldalát. És az az etika, aminek törvényei szerint élt és működött, a legnemesebb katonai etika volt; a szakmai tudás, mellyel rendelkezett, olyan katonai teoretikusokkal helyezte egy sorba, mint von Seeckt, Fuller, de Gaulle, Guderian, Liddel Hart vagy Tuha-csevszkij. Az különböztette meg tőlük, hogy míg ők nagyhatalmak erőforrásaihoz igazíthatták elméletüket, neki egy szegény kis ország lehetőségeit és a trianoni szerződés katonai rendelkezéseinek utóhatásait is szem előtt tartva kellett kijelölnie a honvédség által követelendő utat. A modern fegyverek és eszközök beszerzését és hadrendbe állítását a szerződés tiltotta, ugyanakkor a pénzhány a gyakorlás lehetőségeit is erősen korlátozta, a tisztképzés, főleg a vezérkari képzés erősen elméletivé vált. Ezen akart Szombathelyi változtatni, ezért hangsúlyozta annyira a gyakorlatot, a cselekvést. Minden utasítását, kiadott irányelvét ez a gyakorlatiasság hatotta át, olyan gyakorlatiasság, mely a háború legmélyebb megértésén, imponálóan gazdag hadtudományi és hadtörténeti ismereteken és persze a hosszú békeszolgálat, valamint az első és második világháború tapasztalatain alapult. Nem volt olyan területe a honvédelemnek, melyre ne terjedt volna ki figyelme, mégis *a vezetés kérdése foglalkoztatta legjobban.* Időrendben elsőként — 1942 decemberében — a felső vezetésre vonatkozó elveit ismertette a tábornokokkal és a vezérkarral.

Kiindulása: *a magyar vezérkarnak szakítania kell azzal, hogy a „klasszikus hadvezetés” elveit és gyakorlatát akarja a magyar viszonyokra alkalmazni.* Klasszikus hadvezetésen a manőverre, különösen a koncentrikus formára építő hadvezetést tartja. A koncentrikus forma előnyeit az ember azóta ismeri, amióta hadakozik, de a háború minden problémáját megoldó eljárássá Schlieffen tábornok, a német hadsereg vezérkari főnöke avatta. Mint ismeretes, a Schlieffen-terv miatt vallott kudarcot 1914-ben a német hadsereg támadása, ami azonban nem zavarta a huszas-harmincas évek katonai teoretikusait abban, hogy a koncentrikus forma egyedül üdvöztető voltát és Schlieffen zsenialitását hirdessék. Szombathelyi hadtudományi képzettségét, hadászati tehetségét, eredetiségét, önálló gondolkodását, valamint bátorságát dicséri, hogy szembe szállva a Schlieffent szinte bálványként tisztelő felfogással, ezt írja róla: „Kész volt (ti. Schlieffen) felsővezetői elvei érdekében... és hogy alattosait a megsemmisítő csata szükségességére oktassa... a történelmet is meghamisítani.” Ez így ugyan nem egészen pontos, mert Schlieffen cannaei tanulmányaiban nem tért el történelmi tényektől, viszont azzal, hogy egy taktikai fejleményből vont le hadászati következtetést, súlyos elvi, módszertani és persze katonai mesterségbeli hibát követett el.

De még ennél is tovább megy és — nem törődve azzal, hogy a nácik és a nyilasok tudomást szerezhetnek véleményéről — magát a *német hadvezetést bírálja.* Kijelenti, hogy a katlanacsata és zsákhadászat egy lépéssel sem vitte előre a németek ügyét. Oroszország nagy kiterjedése miatt nem hozhattak döntést, meg aztán: „Oroszország meglepően jó katonanyaggal rendelkezik... Az oldalak és a hátak iránt teljesen érzéketlen... Bekeríthetik, akkor sem adja meg

magát, hanem minden szabály ellenére tovább harcol.” Majd hangja szinte csúfondórossá válik: „A Carinae-mumus le van leplezve. A brutális harc lerántotta a leplet a művészi gondolatról, a manőverről. A harcosok nem ijednek meg a bekerítéstől, nem adják meg magukat, hanem tovább harcolnak. *Nem a helyzet, a harc győz. Nem a vezéré, hanem a harcosé az utolsó, a döntő szó.*” Nem lett villámháború és azok, akik még mindig bíznak benne, nem veszik észre, hogy „a 90 milliós nép már halkabban beszél”.

A hadászati formák szembeállításával így írja le Németország vesztesre álló helyzetét: „Abban rejlik a belső vonalon operáló fél fatális helyzete — minden előnye mellett is —, hogy ha az ellenségre nem sikerül gyorsan döntő csapást mérnie, akkor az szinte vereségnek számít. Viszont az ellenség részéről szinte győzelemnek számít, ha a belső vonalon operálót meg tudja abban akadályozni, hogy döntően győzzön.” A „fatális helyzetben” lévő fél természetesen Németország!

Így foglalja össze mondanivalóját: „A felső vezetésbe, amely eddig a szellem, a zsenialitás jegyében állott, a fegyver és a technika mind határozottabban beleszól. Emellett a manővergondolat, mint csatadöntő gondolat, teljesen eltörpül. De beleszól a technika a vezetésbe azáltal is, hogy a milliók ellátása, fenntartása, a rendkívül sok gyorstüzelő fegyver lösszerének utánpótlása hatalmas előgondoskodást igényel, amelyeket csak a felső vezetés tud biztosítani. A vezetés mechanizálódik olyannyira, hogy sokan a felső vezetés lényegét a vezetés technikai kérdésének megoldásában, az utánszállítási forgalom lebonyolításában, az ellátási kérdések rendezésében, valamint az átcsoportosítási műveletekben látják, amelyet sokan mechanikus súlypontáthelyezésnek képzelnek. Pedig

ezek csak segédeszközei a felső vezetésnek.

Végleg megpecsételi a felső vezetés a technika jegyével a páncélos- és a repülőfegyvernem.”

Ebből következik, hogy a felső vezetés problémáinak megoldása „nem a hadvezéri génusz misztikus homályában” megy végbe, mert ezek „a problémák tiszták, világosak és tárgyilagosságok, mint maga a technika korszaka. Statisztikai adatok gondos mérlegelése alapján megfejthetők.”

A második világháború azonban a helytállás szempontjából is teljesen új helyzetet teremtett a felső vezetés számára. Régebbi korokban a legnagyobb csaták is lezajlottak egy-két óra alatt, a 19. század végén azonban már egy-két napig, az első világháborúban pedig már hetekig is eltartott egy-egy döntő csata. Ez azt jelentette, hogy a csatavezetés heteken át állandó aktivitást követelt a hadvezetéstől és „a vezér nyugalmát és akaraterejét... minden nap, de különösen a csata vége felé idegtépő krízisek halmazára ostromolta”.

A második világháborúban mindehhez a személyes biztonság veszélyeztetése is hozzájárult, hiszen az ellenség repülőinek, páncélosainak, főleg pedig ejtőernyőseinek megjelenésével mindig és mindenhol számolni kellett. Mindent összevéve tehát „A magasabbparancsnok teljesítménye ma a helytálláson és nem az elhatározás nagyszerűségén fordul meg.”

Rátérve a középső vezetésre, ezt írja: „A középső vezetés semmi más, mint a különböző fegyvernemek összműködésének feszes és szakszerű megszervezése egy-egy harcfelelathoz. A csatadöntés gondolata, melyet már a felső vezetésben is teljesen a gépek és a technika ural, itt egészen eltűnik. Az átkarolás, a

megkerülés elve alig játszhat szerepet. A középső vezetés problémája a széles és aránylag tűzerős arcvonalak mellett rendszerint az, hogy az ellenség arcvonalába behatoljon, azt ha nem nagyon mély, esetleg áttörje, az áttörést a behatolás után tovább vigye és így megteremtse az előfeltételeket az ellenség átkarolásához, ha úgy tetszik »bekatlanozásához«, amelyben maga is részt vesz. Ilyen formán tehát a középső vezetés is »csupán« mesterség.”

Mély felelősségérzetről és elkötelezettségről tanúskodik a befejező rész: „A valóságot szolgáljuk. Ne az elméleteket szolgáljuk ki. A valóság pedig az, hogy ott állunk tíz-húsz, vagy harmincezer magyar harcossal, akinek élete és becsülete ránk van bízva. Feladat előtt állunk egyedül a vezéri magaslaton, amely rideg, kietlen és elhagyatott, mert oda elméletek, szabályzatok, dogmák nem érhetnek fel. Ezekből oda csak az élményszerűt vihetjük magunkkal, azt, ami hosszú szívós tanulmányok útján a miénk lett. Amit egyéniségünknek megfelelően átalakítottunk magunkban. Ezért a vezér büszke magaslatán nem segít rajtunk semmi, de nem is akadályoz bennünket semmi. Nincsenek győzelmi sémák, sem receptek. De éppen ez a nehéz, mert önmagunkból kell merítenünk. A lelkierőnkől, az egyéniségünkől. E nagy pillanatok nagy kérdése nem az, hogy a valóságot feladva, tudunk-e elméletek, dogmák és paragrafusok után szaladgálni tanácsért, hanem az, hogy van-e lelkierőnk, van-e egyéniségünk.”

1943. március 7-én adta ki Szombathelyi *Irányelvek az alsó vezetés számára* című, akár harcászati tanulmánynak is beillő köriratát. Ez olvasható a bevezetésben: „Ez a háború kétségtelenül bebizonyította, hogy az alsó vezetés mesterség. Brutális, kegyetlen mesterség, melyben az marad felül, aki mesterségének esz-

közeit szakszerűbben tudja kezelni és keményebb.”

Milyen legyen az alsó vezető? Szombathelyi válasza: „Az alsó vezető legyen kemény katona, aki egységének harceljárását részleteiben is feltétlenül uralja. Az alsó vezető egy személyben parancsnok és zsarnok is. Neki személyesen, fegyverrel a kezében kell harcolni, illetve erre mindig készen kell állnia.”

Mint mindig, most is az *erkölcsi helytállást és felelősségvállalást hangsúlyozza*: „Az alsó vezető legkiemelkedőbb tulajdonsága a bátor helytállás legyen. Mert helytállásán fordul meg egész kötelékének magatartása, teljesítménye és becsülete. Az alsó vezető közvetlenül felelős a rábízott egység harciért és becsületéért. A csapat becsületét a legkíméletlenebb eszközökkel is védje meg. Ne riadjon vissza semmiféle eszköz igénybevételétől, hogy megingott csapatában a rendet és fegyelmet újból helyreállítsa. Kritikus helyzetekben példát statuáljon.” Ma, amikor a katona jogait oly sok szabály védi, különösnek, kimondottan kegyetlennek tűnhetnek ezek a sorok, hiszen nem másról van itt szó, mint arról a bizonyos rémisztően hangzó „felkoncolásról”. Tudjuk, a régi szolgálati szabályzat részletesen taglalta, hogy milyen esetekben köteles a parancsnok fegyverét használni katonáival szemben. Mindez Szombathelyi számára nem pusztán gyakorlati kérdés — ti. arról van szó, hogy a pánik megfékezésével mentjük meg a csapatot a veszteségtől, esetleg a teljes megsemmisüléstől —, hanem erkölcsi is: a csapat „becsületét” kell megmenteni.

Kéri Kálmán mesélte, hogy egyszer a hadiakadémián kihallgatta Werth és Szombathelyi indulatos, szinte már a veszekedés határát súroló vitáját. Ezt mondta Szombathelyi nagy hangerővel

Werthnek: „Kegyelmes úr harcász, én hadász vagyok!” Nos, elolvassa az alsó vezetésről szóló irányelveit, az emberben az a meggyőződés lesz úrrá, hogy *nemcsak hadász volt, hanem elsőrangú harcász is, sőt szenvedélyesen foglalkozott a harcászat problémáival.* Ezt támasztja alá stílusának élénksége, színessége, szinte már drámaisága. Clausewitz tudott ilyen érdekfeszítően írni a háború dolgairól.

És nagyon modern! Néhány gondolata tökéletesen beleillik abba a képbe, amit a katonai szakírók az Öböl-háború tapasztalatai alapján a jövőbe vetítenek. Ezt írja például: „*A tűzfegyverek nem tűrnek meg a harcterületen zárt és tömötten mozgó célokat.* A harcterületnek üresnek kell lennie s az előreküzdés, az ellenség megközelítése, széles és mélyen tagozott csoportokban sokszor csak fáradságos csúszással, mászással történhet. A tűzfegyverek nem hátra, hanem előre való. A súlyt nem embersűrűségből, hanem tűzsűrűségből kell alkotnunk.”

Így írt a támadó alakzatról: „A támadás ne széles, nagy kiterjedésű vonalakban, hanem térközzel, elválasztott csoportokkal szivárgásszerűen induljon meg. Az első vonalban századonként egy-két rohamjárőr legyen csak, rohamutászokkal, árkászokkal kiegészítve. Ezeket kövessék a rohamjárőröket támogató tűzfegyvercsoportok, majd a lövészszakaszok zöme.”

Majd ezt olvashatjuk: „A védelem gerincét, első vonalát is a tűzfegyvercsoportok adják. Minden tűzfegyvercsoport képezzen sündisznószerűen biztosított, körvédelemre berendezett fészket, támpontot, amelyben megkerülve, körülzárva, tűz alatt tartva is ki kell tartania. A körülzárásra, a bekerítésre mindig el kell készülni, úgy anyagi, mint lelki vonatkozásban.”

A doni harcok tapasztalatait így ér-

tekesíti: „Az oroszországi harcokban a nyári támadást és a hónapokig tartó őszi védelmet, téli csata és visszavonulás követte. A visszavonulás *harcászati cselekmény. Nem szégyen.* Készülnünk kell rá és gyakorolnunk kell. Különösen arra ügyeljünk, nehogy pánikká fajuljon.”

Mint láttuk, Szombathelyi felfogásában a harc pillére a harcos. Ezt a meggyőződését tükrözi irányelveinek szokatlan szerkezete, felépítése: az alsó vezetés egységei — raj, szakasz, század, zászlóalj — közül a rajjal foglalkozó rész a legterjedelmesebb. Ezt írja: „Az alsó vezetés pillére a raj. A korszerű harc sikere tehát a rajon múlik. Ha ezek a rajok önmagukban és egymással összműködésben jól ki vannak képezve, akkor a győzelem előfeltételei adva vannak. *Azért a raj kiképzése, különösen a rajparancsnokok kiképzése ma fontosabb, mint valaha.* Az egész alsó vezetés ezzel áll vagy bukik. A korszerű harcászat a kis parancsnokok kezébe rendkívül hatásos fegyvereket adott, amelyek hatásfoka — különböző természetük folytán — az összműködésben érvényesül, sőt az összműködés jóságához mértén fokozódik.”

Szellemesen írja: „Az alsó parancsnokok öntevékeny összműködését és annak jelentőségét a győzelem szempontjából a jó futballcsatársor munkájához hasonlíthatom. Rámenés, de nem öncélú lerohanás. Ügyes helyezkedés a fegyver sajátossága és a szomszéd helyzetéhez képest, de nem lemaradás. Ellenséges tűzhézagok ügyes kihasználása a saját előretörésre. A szomszéd előrerántása vagy szöktetése a saját előretörés, vagy az ellenség befogása által. S így az egész öntevékeny, kérlelhetetlen előretörése és feltartóztathatatlan lendülete, míg a labdát az ellenség hálójába viszik, tehát a győzelemig. Ezek azok a mozzanatok, amelyek a korszerű harcot,

ezt a véres játékot is jellemzik. Így kell ezt az egyszerű emberrel is megértetnünk és sulykolásszerűen gyakorolnunk. Elöl inkább a gépi fegyverek harcoljanak. A puskások maradjanak hátrább arra az időre, amikor lököerejükre és kézigránátjaikra lesz szükség. Puskásokkal ma tűzhatást és tűzsűrűséget elérni nem lehet. Az egyes csatár lövése a mai harctér üressége mellett és a korszerű gépi fegyverekhez viszonyítva egy-egy pukkanás, mely majdnem olyan hatástalanul puffog el, mint a mozsárlövés Űrnapján."

Az egyéni harcos, a raj és a szakasz fontosságáról alkotott véleményének logikus következménye ez a rész: „A zászlóalj harcának eredménye azon fordul meg, hogy a legkisebb egységek, a rajok, szakaszok és fegyvercsoportok teljesítménye a helyzet magaslatán van-e. Ha a kis egységekben nincs meg az önállóság, öntevékenység és és rámenős szellem, akkor a zászlóalj harca tehetetlen vergődés csak, mert a zászlóaljparancsnok azt a sok harceszközt parancssal nem képes irányítani."

Napjainkban, amikor a gyakorlatoknál, alkalmazó megbeszéléseknél és hadijátékoknál a harcintézkedések természetellenesen bőkezűek és hosszúak, érdemes Szombathelyi tanácsára figyelni: „Az alsó vezetők intézkedése rendkívül egyszerű és rövid legyen. Zászlóaljig bezárólag inkább rövid parancsok legyenek, mint intézkedések. Feladat, irány és kiterjedés a legtöbb esetben elégségesek. Sávok megadását lehetőleg kerüljük. A súlyt a kiterjedés megadásával határozzák meg."

Miután a csatátér ürességével és a tűzgépeknek hagyott széles hézagokkal számol, a zászlóalj kiterjedését erősen megnöveli: míg ezelőtt támadásban 800, védelemben 1,6—2 km volt a kiterjedés, ő 1,5—2, illetve 2—4 km-ben határozta meg.

Szombathelyinek ezt a tanácsát is megfogadhatja az, akit az emberi méltóságot nagy szavakkal védő és a zárt rend „butító” hatásáról folytatott fecsegések megzavartak: „Az alsó vezetés elsőrendű feladata a fegyelmezés. Ennek jó eszéke a feszes, zárt rendű gyakorlat. Harcban megingott csoportokat ezzel lehet leghamarabb kézbe venni. Ilyet a legkeményebb kivitelben naponta követeljünk meg.” Háborús tapasztalataimmal megegyező és a modern katonapszichológia több képviselője által is megerősített vélemény ez!

Nem lehet említés nélkül hagyni Szombathelyi gazdag érzelmi világát és az abból következő izzó magyar érzéseit és hazaszeretetét. És roppant érdekes, hogy amikor írásai-
ban — melyek egytől egyig hivatalos iratok — a magyarságot érintő kérdésekhez érkezik, a „katonai ügyiránt” nehézkes, bürokratikus nyelvezetének terheit viselő és bizony nem egy germanizmussal megtűzdelt stílusa fölforrósodik, megszépül és nagyszerű képekkel, hasonlatokkal dúsul fel. Trianon-Magyarországnak bajait átérző ember szavai ezek: „Magyarok vagyunk! Kis nemzet »szegény magyar katonái«... Mennyivel nagyobb dolog egy kis nép, mint egy nagy nép katonájának lenni. Mennyivel több hit, erő és akarat kell ehhez...A magyar katonának saját magából kell erőt merítenie. Miközben harcol, még neki kell adni hitet és bizalmat is kis nemzetének. Ez a magyar katonakettős hősi feladata."

Hazaszeretéből következik, hogy veszélyesnek tartja a német szellemi hatást. Semlegesíteni akarja a német katonai teória hatását. Ezt írja: „Azt akarom, hogy a parancsnokok mellett magyar vezérkari tiszt álljon. Clausewitz, Moltke és Schlieffen germán szemlélete sokakat teljesen elvezet a magyar lelkiségtől, a magyar élet-szemlélettől. A német klasszikusok tanul-

mányozása teljesen kiforgatja a magyar lelkiületüket sarkaiból, úgyhogy már észre sem vesszük, hogy mindent — így a magyar viszonyokat is — német mértékkel mérnek.

A német szemlélet mellett eltörpül a magyar génusz értékelése mind általános, mind katonai vonatkozásban. Pedig a magyar génusz katonai vonatkozásban is alkotó, eredeti és nem másodlagos jelenség. Ez a magyar katonai génusz rányomta bélyegét egész Európa hadvezetésére és hosszú ideig le is nyűgözte azt. *A katonai tudomány szempontjából sem állunk hátrább másoknál. Zrínyink megelőzte Clausewitzet és Moltkét és ...nem maradt el mögöttük. Csak annyi szeretettel és megértéssel kell őt forgatni, mint azt a német klasszikusokkal tesszük. Akkor rájövünk arra, hogy a mi katonai tudományunk is klasszikus, noha kisebb is az irodalma, mint a németeké és ami a fő, a mienk.* Lehet, hogy a tál kisebb, amin az ételt kapjuk, de az étel ereje ugyanaz. Az idegen szemlélet hatása alatt állók elfelejtik azt is, hogy a magyar nép nem Clausewitz és Schlieffen népe, hanem Zrínyi népe és nekünk katonáknak ezt a magyar népet és nem a német népet kell vezetni. Nem ér az a tudás semmit — legyen az bármilyen nagy —, amely bennünket a mi népünktől, annak sajátosságainak felismerésétől elvezet. Minden nép saját magából kiindulva érthető meg és nem idegen szemlélet alapján.

Tehát eszméljünk magunkra. Szabadítsuk fel magunkat idegen szemléletek hatása alól és akkor látni fogjuk, hogy mi magyarok is vagyunk valakik és ha nem is vagyunk elsősültek Európában, de legalább is egyenrangúak vagyunk mindenkiel és akkor mindjárt öntudatosabban fogunk gondolkozni és viselkedni, különösen kifelé.”

Veszélyesnek ítéli a náci ideológiát is. Így reflektál a már említett fiatal vezér-

kari tiszt memorandumára: a fiatalok idegen eszmék befolyása alá kerültek. „Különösen izgatólag hatottak e téren a külföldi események, parancsuralmi rendszerek keletkezése, amelyek dinamikája főként e fiatal lelkeket kerítette hatalmába. A magyar glóbus szűk lett, sőt kárhozatos... idegen példákat vettek alapul, főként a diktatórikus államok példáját. És itt is szem előtt tévesztették azt, hogy a mi viszonyaink teljesen mások, de azt is szem előtt tévesztették, hogy a diktatórikus államvezetés alatt elért eredmények alapja nem a szervezés volt — amit a diktatúra csinált —, hanem az a meglévő ipar, amelyet a diktatúra készen talált, mert azt előtte jó száz évvel Kruppék, Thiessenék, Benzék, Siemensék stb-ik megalapozták.”

Amint láttuk, Szombathelyi számára az érzelmi erő és a cselekvés fontosabb volt, mint az értelem és a tudás. Felfogását nemcsak a katonák gyakori értelmiségellenessége motiválta, mert az mód, ahogyan az „intellektualizmus” kifejezést használta, arra enged következtetni, hogy ismerte annak a filozófiában használatos jelentését és szerepét a filozófiatörténetben. Meglepő tájékozottságát látva, könnyen elképzelhető, hogy ismerte az etikai irracionalizmust és talán Bertrand Russelnek a kijelentése erősítette meg meggyőződésében: „Vágyak, érzelmek, szenvedélyek (nevezzük őket bárminek) — nos, a cselekvés egyedül lehetséges okai”. Ő tehát pszichológiai és filozófiai megfontolások alapján tiltakozott az ellen, hogy az emberi viselkedés, problémamegoldás és döntés egyetlen forrása az értelem, mert — egységesen látva az emberi lelket — az érzelem szerepét ugyanilyen fontosnak tartotta. Amikor tehát kemény szavakkal ostorozta az intellektuális vezetőt, annak komoly filozófiai alapjai voltak, de természetesen nem nélkülözték az élettapasz-

talást sem. Csak ebből az erős meggyőződésből merítette bátorságát, hogy egy olyan közegben, melyben oly sok fellegzős kijelentés hangzott el a tisztikar műveltségéről, ilyeneket írjon le: „*A katonai mesterség szempontjából az intellektualizmus tehertétel. Az intellektualizmus rendszeren meddő kritizálásra, jobbantudásra hajlamos, így a cselekvés kerékkötője... Márpedig mindnyájan tudjuk azt, hogy a katonai mesterségben a cselekvés áll mindenekfölött és nem a tudomány.*”

Ha valaki nem ismeri Szombathelyi nagyszerű intellektusát, érzelmi gazdagságát és sokak által elismert nagy műveltségét, akkor bizonyára megdöbben az 1936/37. ludovikás tanév zárójelentésének ettől passzusától: „*A leventakörletben igyekeztem az intellektuális irányzatot inkább katonai általános tudás és nemzeti nevelés irányába terelni. Nézetem szerint a katona kiképzésénél nem az intellektuális, hanem az erkölcsi erők irányzata kell hogy vezessen. A nagy műveltség alkalmas arra, hogy elpuhítson. A nagy tudás pedig a cselekvőképességet csökkentheti. A mi mesterségünkben pedig, amely végeredményben brutális mesterség, minden a keménységen, a kíméletlen cselekvőerőn fordul meg, amittől bizonyos »szép szellemek« mint »barbárságtól« irtóznak. Ezt a keménységet és cselekvőerőt az akadémikusokba belé kell nevelni.*” És különösen napjainkban, amikor célul tűzték ki, hogy a tisztképzést az egyetemi képzésbe integrálják, valami őskori maradványnak tűnhet a Ludovika fegyelmi helyzetéről készített jelentésnek ez a része: „*A fenyítésekkel kitűnik, hogy a cselekmények nem erkölcsi romlottságból, hanem fegyelmezetlenségből eredő tettek, amelyek okai abból erednek, hogy soknál hiányzik a katonás szellem és hivatástudat és általában inkább egy főiskolás*

könnyed közszellem a domináló. Céлом volt még a polgári főiskolás szellemnek visszafejlesztése a katonás, harcos szellem előnyére. Abból indultam ki, hogy a Ludovika Akadémia katonai nevelőintézet. Bár kétségtelen, hogy intézetünk a főiskola nivóján mozog, de a polgári főiskolához semmi köze sincs. Ezért a hangsúly itt nem az intellektuális oktatáson, hanem a jó szellem és az erkölcsi erők fejlesztésén kell hogy legyen.”

De ugyanilyen heveséggel támadta a vezérkari képzés intellektualizmusát. Kifogásolta, hogy túlhatják a társadalmi, főleg a politikai tudományokban való képzést: „*Vezérkari képzésünk feltűnő hátránya az, hogy a fiatal tisztet, akik a hadiakadémiába bekerülnek, kötelezően bevezetjük a vezetés legfelsőbb régióiba. Mindenkinek egyformán tanítjuk a felső vezetést, sőt az államvezetést is a maga politikai, gazdasági és szociális tudományaival együtt. Ezzel a magas politikai képzettséggel szemben a tulajdonképpen vezérkari tiszt kiképzés, szóval maga a mesterség háttérbe szorul, és elveszti elsőrendű jelentőségét.*”

De ellene van annak is, hogy a fiatal vezérkari tisztet hadsereg- és katonapolitikai szintű feladatok megoldására készítsék elő. Mindezt „*túlfejlesztett és magasan tenyésztett kiképzésnek*” nevezi.

Műveltségen Szombathelyi nem a lexikális tudást, az ismeretek szervesen felhalmozását értette, főleg nem azt, ami néhány könyvbe való „belekóstoláson” alapult, hanem azt, amiről nagyon bölcsen, mélyen emberien így ír. „*A valódi műveltség sohasem a tudás halmozásában, hanem a lélek gazdagságában és mély felelősségtudatában rejtezik.*”

Szerinte a hadiiskolai „túlképzés” akadályozza „*a fiatal tisztet a férfikor csendes és nyugodt beérésében, melynek lényege mindig az elmélyülés, a be-*

sűrűsödés, a bensőséges mély kötelességérzet, és nem a szétszóródás, a tudátlékonyság és a felelőtlenség.”

Egyébként igenis szükségesnek tartotta a műveltség fejlesztését, amint ezek a mondatai is bizonyítják: „Miután a hadvezetés a politikával, valamint a gazdasági élettel és a szociális viszonyokkal szoros kapcsolatban van, jó, ha ezeket a tudományokat a fiatal emberek előtt feltárjuk és ezek összefüggését egymás között, valamint a hadvezetéssel ismertetjük. Ebből kifolyólag igenis tartassanak a hadiakadémián politikai, szociális, nemzetgazdasági előadások, de csak annyira, amennyire ez szükséges és teljesen tárgyilagos alapon. *Tárgítsuk a látókört, de csak azét, aki akarja, és akiét lehet, mert mindenkiét nem lehet.* Ezért ezeket a tárgyakat nem kell vizsgáztatni, nem szabad osztályozni, mert ezek nélkül bárki kiváló vezérkari tiszt lehet. Sőt talán még inkább nélkülük, mint azokkal. Nagyon fontos az, hogy ezeket a tárgyakat politikamentesen tanítsuk. Tisztán szakszerű vonatkozásaiban ismertessük őket. Ezért szükséges, hogy az előadó tanárok maguk tekintélyes, jó hírű szakemberek legyenek és nem dilettánsok, vagy autodidakták, mint a mostani tanárok, akik mint katonák kóstoltak bele ezekbe a tudományokba.”

Valójában semmi bizonyíték sincs arra, hogy a tisztek műveltsége vagy a civil tudományokban való képzése valaha is fokozta volna a hadseregek harcképességét. Arra viszont van példa, hogy katasztrofális hatással volt a tisztek hivatástudatára. Az amerikai hadsereg vietnami szereplésére gondolok, melynek egyik okát a kutatók abban látják, hogy bevezették a hadseregbe a menedzserképzést, aminek következtében elhatalmasodott a tisztikarban egy üzleti-vállalkozói szellem, háttérbe szorítva a ka-

tonai szakmaiságot és a heroikus harcos szellemet. Ezért töltött el komoly aggodalommal, amikor a magyar tisztképzés reformjával foglalkozó tervezetekben és publikációkban szembetaláltam magam azzal az igénnyel, hogy menedzserképzésben részesítsék a katonai főiskolák hallgatóit. És ezért idegen számomra a Bundeswehr gyakorlata a tisztképzésben. Mint ismeretes, a hivatásos katonatiszti pályát választók négyéves egyetemi képzésben részesülnek. Hogy ezek a tisztjelöltek miként viszonyulnak a későbbiekben a katonai hivatáshoz, külön kérdés, de olvasva a német katonai publikációkat azt tapasztaltam, hogy a pedagógiai, filozófiai és más doktori címeket viselő tisztek írásai tele vannak komoly katonai-szakmai hibákkal.

Ettől féltette Szombathelyi a tisztikart. Az *intellektualizmus, ahogy ő értette két veszélyt hordoz magában*. A tudományos irodalomba való „belekóstolás” — hiszen ennél többről aligha lehet szó — vagy bizonytalanra teszi a tisztet, vagy ellenkezőleg, arra indítja, hogy a félművelt ember magabiztosságával alkosson ítéletet reá nem tartozó politikai dolgokban, sőt esetleg politikai ambíciókat ébresszen benne.

Végezetül ki kell térnem arra az éles kritikára, amivel Szombathelyi az intellektualizmus ellen folytatott szenvedélyes harcában a ludovikásokat és a hadiiskolásokat illette. Bár hiteles, mélyreható vizsgálatot a m. kir. honvédség tisztikaránál nem végeztek, személyes tapasztalataim és azon információk alapján, melyekhez hozzájutottam, meggyőződéssel állíthatom, hogy Szombathelyi tévedett. Az, hogy mi, ludovikások „puhák” vagy „nyeglék” lettünk volna — amint ezt egyik évzáró jelentésében írja —, elfogadhatatlan állítás. Teljesítményünk a

csapatoknál békében, majd a fronton, távolról sem azt bizonyítja, hogy ilyen attitűddel hagytuk volna el az akadémiát. Ami a vezérkarikat illeti, bár működésüket közről nem figyelhettem meg, de Kéri Kálmán elbeszéléseiből képet alkothattam szakértelmükről és szinte már fanatizmussal határos hivatás-szeretetükről. És az tény, hogy végül is a honvédség gyors fejlesztése a harmincas évek közepétől nagyrészt az ő szakmai munkájuk eredménye. A háborúban pedig lényegében véve úrrá tudtak lenni mindazokon a nehézségeken, melyek — az említett fejlesztés mellett is — az eszközök hiányából eredtek.

Hogyan tévedhetett ekkorát Szombathelyi? Talán generációs különbségről van szó, vagy talán a gyökeresen megváltozott környezet hatásáról. Ne felejtjük el, ő mint egy soknemzetiségű birodalom tisztje kezdte el pályafutását, melyet szinte egyedül a hadsereg tartott össze — maga, sok tekintetben elavult normáival. A trianoni Magyarország minden nyomorúsága ellenére is átesett bizonyos modernizáción és a társadalom, de a tisztikar értékrendszere is megváltozott. Talán annak a különbségnek is szerepe volt, ami az egykori hadapródiskoláknak a különböző nemzetiségű gyerekeket a kemény fegyelem abrondításával egységbe fogó szelleme és a Lu-

dovika könnyedebb, „úrabb”, liberálisabb felfogása között volt. Kéri Kálmán mesélte, hogy a treiskircheneri tüzérhadapród-iskolából a Ludovikára kerülve, társaival együtt katonátlannak találták a ludovikások magatartását.

Lehet, persze, hogy a körülmények nyomása, az ország őrlődése a németek és a szovjetek között, a fenyegető veszéllyel szembeni tehetetlenség érzése váltotta ki belőle ezt a szenvedélyesen bíráló hangot. Ismerve intenzív érzelmi életét és lobbanékony temperamentumát, szinte nem is reagálhatott másként. Kétségtelen javító szándékában eltúlozta a meglévő hibákat. Emlékezzünk csak Zrínyi Afiumára — szinte arcpirító, ahogyan a magyar katonaságról ír!

Meggyőződésem: ha megadatik neki, hogy nyugodtabb körülmények között, a sürgető feladatok nyomásától mentesen írhasson a m. kir. honvédségről, alapvetően másként vélekedett volna!

Mindent összefoglalva: meggyőződésem, hogy vitéz Szombathelyi Ferenc a magyar történelem egyik legnagyobb katonája! Azzá tette mély hazafisága, szilárd erkölcsisége, azonosulása a katonai etikával, hatalmas intellektusa és szakértelme. Ha valaki fogalmat akar alkotni a katonai hivatás „sui generis” mivoltáról, az ő személyénél alkalmasabb mintát nem találhatna!

A Magyar Hadtudományi Társaság központi pályázati felhívása

A társaság elnöksége az eddigiek szerint kiírt szakosztályi és részben központi pályázatok mellett az országos kiemelésű társadalomtudományi kutatásokat (OKTK) ösztönözni hivatott állami rendszerhez hasonló központi pályázati formát kíván kialakítani, amelynek célja a tudományos erők, a szellemi kapacitások koncentrálása, olyan témák kutatására irányítása, amelyek hazánk biztonságával, védelmével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdéseket dolgozzák fel.

A központi azt jelenti, hogy *csak a kiírt, prioritást nyert témák tudományos igényű feldolgozására lehet vállalkozni*. Ez a forma nem korlátozza a szerző szabadságát, csak a témák kereteit adja meg, amelyen belül a szerző szabadon mozogva választja meg a vizsgálandó kérdést, problémát, a kutatás módszereit, a kutatás eredményei összefoglalásának formáját stb.

A központi jelző arra is utal, hogy az elnökség irányítja, befolyásolja a rendszer működését (értékeli a jelentkezéseket, nyilvántartásba veszi a pályázatokat, annak elfogadásáról értesíti a szerzőt, biztosítja a kutatás anyagi-technikai és szervezeti feltételeit, szervezi és irányítja a pályamunkák értékelését stb.).

Az elnökség a központi pályázati rendszer keretében elsősorban a fegyveres erőknek — a honvédség, a rendőrség, a vám- és pénzügyőrség — a társadalmi, gazdasági változásokkal és környezetünk biztonságával összefüggő feladatai újszerű értelmezésével kapcsolatos kutatásokat kívánja szorgalmazni.

A társaság elnöksége a Parlament honvédelmi bizottsága által is szorgalmazott, *alábbi kutatási témákat írja ki*:

1. A biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek tükrében: környezetünk, benne hazánk biztonságpolitikai helyzetének megítélése, a lehetséges veszélyformák esélyei, a fegyveres konfliktus jellege.

2. A hadászati kérdések keretében: a katonai tényező helyének megítélése, a honvédség biztonságpolitikai alaprendeltetése, a katonai feladatok, a védelem lehetséges formája, újszerű értelmezése, a haderő szervezete, vezetése, létszáma, felszerelése stb.

3. A béke- és a háborús közigazgatás kérdései: a katonai vezető szervek helye és szerepe a felkészítés és a háborús közigazgatásban, a területvédelem megszervezésében, a mozgósításban és a tartalékok biztosításában. Együttműködés a határőrségi, a rendvédelmi, a polgári védelmi, a vám- és pénzügyőrségi és a polgári közigazgatási szervekkel.

4. A védelemgazdaság kérdései: a fegyveres erők átalakításának lehetséges költségkihatásai, a takarékos gazdálkodás módjai, az új védelmi koncepciónak megfelelő infrastruktúra kialakítása, a javító-ellátó és anyagi biztosítási feladatok megoldásának újszerű lehetőségei. A honvédség fegyverzetének korszerűsítése, váltása.

A fenti témák bármelyikének választása esetén a tanulmány a helyzet leírására, a kérdések, problémák vizsgálatára, elemzésére építve *következtetéseket is tartalmazzon*, adjon választ a vitatott kérdésekre, javaslatot a témával kapcsolatos feladatok megoldására.

A pályázat beadásának formája

A kutatáshoz és az azt elősegíteni hivatott anyagi támogatás elnyeréséhez *olyan kérvényt (írásos jelentkezési formát, szinopszist) kell benyújtani* az MHTT elnökségéhez, amely az alábbiakat tartalmazza:

1. a kutatásra váró vagy a már kutatott, de tovább vizsgálandó téma, ezen belül a probléma lényege és a kutatás várható eredménye;

2. a kutatáshoz szükséges információk igények és az MHTT-től várt (igényelt) személyi és anyagi feltételek;

3. a kutatás lefolyásának időterve, a

munka befejezésének várható ideje. (Figyelembe véve, hogy a tárca vezetése sürgősséggel megkezdte a haderőreform kidolgozását, a pályázatok beadásának határideje 1995. december 31.);

4. a végtermék elképzelt formája és annak lehetséges hasznosítása.

Az MHTT tagjai az 1995-ben vállalt témák kutatására a felhívás megjelenésétől 1995. február 1-éig nyújthatnak be kérvényt. Az írásos jelentkezés elbírálását az elnökség által felkért bizottság végzi, amely javaslatot tesz arra, hogy a rendelkezésre álló pénzügyi keretből — a felhívás követelményeinek legjobban megfe-

lelő témák közül — az MHTT elnöksége melyek kutatásához nyújtson támogatást. A fenti időpont előtt beadott kérvények is elbírálásra kerülnek, amennyiben azok a kiírt négy témakör keretébe tartoznak.

A pályázatra csak a társaság tagjai (egyének, társszerzők és csoportok) vállakozhatnak.

Az elnökség az elfogadott és díjazott pályaműveket eljuttatja a felhasználókhoz. Ezenkívül az elfogadott pályázatokról és a kutatás végeredményéről a társaság folyóirata, a Hadtudomány tájékoztatja az olvasókat és közli a tanulmányok cikké átalakított részleteit.

Az MHTT elnöksége

Megalakult az MTA keretében a IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága

Tudománytörténetünk jelentős eseménye, hogy 1994. szeptember 5-én megalakult és 1994. október 17-én pedig megkezdte működését az MTA IX. Osztályának Hadtudományi Bizottsága (HTB). Korábban folyóiratunkban két hadtudomány-történeti tanulmány (1991. 1. sz. 37—47. o., 1994. 3. sz. 91—101. o.) részletesen bemutatta a Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány 1825—1992 közötti történetét, kiemelve az 1882—83-ban megalakult első Hadtudományi Bizottság, az MTA III. Matematikai és Természettudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságának tevékenységét.

A Magyar Tudományos Akadémiáról alkotott 1994. évi XL. törvény újra lehetőséget teremtett a hadtudományi bizottság újjáalakítására. Ennek alapján 1994 augusztusában Ács Tibor, Deák Péter és Szabó József kezdeményezte, hogy a hadtudományi fokozatosok, illetve a fokozatosokat foglalkoztató és összefogó szervek, szervezetek képviselői üljenek össze a hadtudományi bizottság (HTB) megalakítására.

AZ MTA és a IX. osztály vezetésének egyetértésével az 1994. szeptember 5-i ülés kimondta az MTA IX. Gazdasági és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságának megalakulását és egy jelölő- és előkészítő bizottságot választott. A bizottság — elnöke Kőszegvári Tibor, tagjai Szabó Miklós,

Szabó József, Kovács Károly — javaslatot készített a 30 fős hadtudományi bizottság tagjaira és megszervezte a szavazást.

A szavazásban részt vettek a hadtudomány doktorai és kandidátusai. Az 1994. október 10-ig demokratikusan lebonyolított választáson a HTB tagjai lettek, a hadtudomány doktorai közül: Ács Tibor, Csatári Sándor, Deák Péter, Dombrády Loránd, Farkas József, Janza Károly, Kalló Péter, Kőszegvári Tibor, Móricz Lajos, Móróc Lajos, Ósz Sándor, Pusztai János, Simon Sándor, Stefán Géza, Szabó János, Szabó József, Szabó Miklós, Ungvár Gyula; a hadtudomány kandidátusai közül: Babos Albert, Cserjési Ferenc, Csűrös János, Fülöp Imre, Gyuricza Béla, Holló József, Kiss Lajos, Kovács Károly, Munk Sándor, Paskó József, Szenes Zoltán, Török László.

Az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának 1994. október 17-i ülésén a jelölő- és előkészítő bizottság ismertette a szavazás eredményét. Dr. Metzger Gyula, az MTA IX. Osztály tudományos titkára tájékoztatta a bizottságot az akadémiai törvény és az MTA alapszabálya szerint a tisztségviselők megválasztásának elveiről és a HTB-nek, mint a hadtudomány legmagasabb tudományos fórumának a IX. Osztályba történő integrálásáról.

Ezután a jelölőbizottság tett javaslatot a HTB tisztségviselőire: elnökre, három elnök-

helyettesre és titkára, ők a bizottság ügyvezető elnöki testületeként működnek majd. Titkos szavazás eredményeként a következő akadémiai ciklusban az MTA IX. Osztálya *Hadtudományi Bizottságának elnöke Szabó Miklós*, a hadtudomány doktora; *elnökhelyettesei Mórocz Lajos*, a hadtudomány doktora, *Kalló Péter*, a hadtudomány doktora, *titkára Ács Tibor*, a hadtudomány doktora.

A hadtudományi bizottság az Akadémiának az akadémiai törvény 3. §. 2. bekezdése b. pontjában meghatározott célok érdekében szervezett egysége. A HTB ellátja az MTA feladataiból a tudományra háruló teendőket, elvégzi mindazt a tevékenységet, amellyel a IX. osztály megbízza. A bizottság tudományos üléseket szervez, állást foglal a tudományág körébe tartozó vagy a tudományág szempontjából jelentős tudományos, tudománypolitikai, kutatásszervezési és személyi kérdésben; figyelemmel kíséri az általa gondozott hadtudomány hazai helyzetét; véleményt nyilvánít a tudományág területén működő kutatóintézetek és támogatott kutatóhelyek tevékenységéről, továbbá a tudományág szempontjából jelentős pályázatokról, és véleményét megküldi a IX. Osztálynak; a hadtudomány körében javaslatot tesz a IX. Osztály könyv- és folyóiratkiadási tervéhez; részt vesz az MTA doktora cím adományozása tárgyában megindult eljárások

lefolytatásában és a nyilvános vitát követően a IX. Osztály javaslatának kialakításában.

A HTB tagjai — a megvitatásra kerülő kérdéseknek megfelelő meghívottak részvételével — bizottsági ülésen tárgyalják meg tudományáguk vitatémáit és eredményeit, a tudományos közélettel, valamint az MTA szervezetével és működésével kapcsolatban felmerülő, a hadtudományt érintő kérdéseket. A HTB-ülés önállóan, de az MTA közgyűlése és a IX. Osztálygyűlés határozatait, iránymutatásait szerint jár el, hozza meg döntéseit. A bizottsági ülés akkor határozatképes, ha azon a szavazati jogú tagok több mint fele jelen van. *A bizottsági ülés kizárólagos hatáskörébe tartozik: a tisztségviselők megválasztása és felmentése; az elnök beszámolójának jóváhagyása; a tudományra vonatkozó helyzetelemzések, a kutatóintézetek és kutatóhelyek tevékenységére, valamint a hadtudomány szempontjából jelentős pályázati anyagokra vonatkozó bizottsági értékelések jóváhagyása; a tudományág területére vonatkozó, a IX. Osztálynak megküldendő könyv- és folyóiratkiadási javaslat elfogadása; a bizottsági ügyrend elfogadása.* A három esztendőre megválasztott HTB feladatai ellátására munkabizottságokat is hozhat létre.

Á. T.

A Honvédelmi Bizottság és a Magyar Hadtudományi Társaság első nyilvános vitafóruma

Az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának felkérésére a Magyar Hadtudományi Társaság a jövőben rendszeresen olyan katonapolitikai és katonai szakkérdésekről kíván vitafórumokat rendezni, amelyek azzal, hogy megvilágosítják a maguk közösségében végzett kutatások főbb megállapításait, segíthetik az országgyűlés különböző bizottságainak a haderővel összefüggő törvények előkészítésével és megvitatásával kapcsolatos sokrétű tevékenységet.

Első alkalommal — 1994. november 18-án — a Környezetünk veszélyforrásai, valamint az azokra történő reagálások lehetősége című téma vitájára került sor.

Ebből az alkalomból a társaság elnöke által elmondott megnyitót követően két rövid előadás hangzott el, amelyek az eddigi kutatások eredményeit összegezték a veszélyforrásokkal és a haderőre háruló feladatokkal kapcsolatosan. Az előadók a társaság szakosztályainál és a saját kutatómunkájuk során kialakított nézeteknek adtak hangot, jó alapot adva a fórumon megjelen közel száz fő vitájához. Ennek keretében 11 fő szólt a témához. A vitát lezáró elnök a résztvevők véleményére támaszkodva úgy ítélte meg, hogy *a tanácskozás elérte célját.* Érzékeltette, hogy a tárgyalt témában miben mutatkozik a tudományos munkások között teljes egyetértés,

milyen kérdések és problémák további vizsgálata, tisztázása szükséges a jövőben. A tanácskozás teljes anyaga az MHTT szponzorainak támogatásával nyomtatásban is megjelenik, és feltehetően eljut mindazokhoz, akik azt a maguk munkaterületén hasznosíthatják.

Mivel a rendezvény azt is igazolta, hogy

hasznosak az olyan tanácskozások, amelyek a politikához közel álló tudományos témákról folynak, megerősödött az az elhatározás, hogy a szerzett tapasztalatokat felhasználva további aktuális kérdések is kerüljenek a fórum elé, amelyen remélhetőleg ugyancsak sokan fognak megjelenni.

A magyar repülőharcászat múltja, jelene és jövője

A légvédelmi, repülő- és űrhajózási szakosztály 1994. november 4-én a fenti témában szervezte meg a soron következő tudományos konferenciáját a vendéglátó Szolnoki Repülőtiszt Főiskolán. A konferencia munkájában védnöki szerepet vállalt az MH légvédelmi és repülő-főszemlélője és támogatta a HM oktatási és tudományosvezető főosztályának vezetője. A konferencia munkájának helyi feltételeit a szakosztály repuléstudományi szekciójának vezetősége maradéktalanul biztosította.

A konferencia célja volt, hogy egyrészt felvesse a repülőharcászat aktuális kérdéseit, áttekintse a magyar repülőharcászat alakulását az 1930-as évektől napjainkig, másrészt vázolja a NATO-tagországok tanintézteiben tanultak alapján ezen országok hadtudományi szemléletét a katonai repülőök harci alkalmazását illetően, és fórumot biztosítson a gyakorlati szakembereknek a repülőharcászati kiképzés problémáinak feltárásához.

A konferencián elhangzott referátum, hét korreferátum és hét hozzászólás (többen jelezték még írásos hozzászólásukat) alátámasztotta a kitűzött célok helyességét.

A repülőharcászati kérdésekkel való foglalkozás aktualitását napjainkban nehéz lenne elvitatni. A katonai repülőök mindenütt ott vannak, akár békés vagy kevésbé békés körülmények között, esetenként háborúban és háborús küszöb alatti konfliktusokban. Alkalmazzák őket az ENSZ segélyakcióiban, a békefenntartó és béketeremtő feladatokban, a terrorizmus megfékezésére, az ipari és a természeti katasztrófák következményeinek felszámolására stb. Ez azt jelzi, hogy a katonai repülőök harci és nem harci alkalmazása elméletének lépést kell tartania a korral és a változó körülményekkel.

Ez törvényszerűen vonatkozik a magyar repülőcsapatok alkalmazásával kapcsos-

latos elméletre is. Habár anyagiakban szegények vagyunk, ez azonban nem jelentheti azt, hogy szellemiekben is szegénysorba kerültünk. A magyar repülőharcászat vizsgálatát célszerű egyfajta rendszerben végezni, melynek összetevői a következők lehetnek: **MÓDSZER, SZEMLÉLETMÓD, ELMÉLET, GYAKORLAT.**

A módszer lényege jelen esetben a repülőharcászat vizsgálatának és további fejlesztésének rendje. Célszerű — először a megfelelő szemléletmód kialakítása, másodsor a repülőharcászat tartalmának, csomóponti tételeinek felvázolása, harmadsor a harcászatra valamilyen hatást gyakoroló tényezők számba vétele, negyedsor a harcászat általunk ismert csomóponti tételeinek — a szemléletmód és a befolyásoló tényezők — összevetése a továbbfejlesztés igényével, ötödsor az elmélet újszerű kérdéseinek kipróbálása a gyakorlatban.

A szemléletmód mint a jelzett rendszer egyik összetevője a leglényegesebb. Ha a szemléletmód nem változik és jellemző rá a konzervativizmus, nem lehet haladást elérni még akkor sem, ha a többi feltétel adott is. Már négy évvel ezelőtt egy repülőhadművelési-harcászati konferencia megállapította, hogy új szemléletmód kialakítása szükséges mind a magyar repülőcsapatok helyét, szerepét és struktúráját, mind a velük szemben támasztott követelményeket, mind az alkalmazásukat illetően. Sajnos, az akkori megállapítás ma is változatlanul aktuális, mivel e tekintetben semmi fejlődés, előrelépés nem következett be.

A gyakorlat az elmélet fokmérője, mely a repülőkiképzésben (békében) és a harci repülések során csúcsonodik ki.

A repülőharcászati kiképzés mind a repülő, mind a földi kiképzés meghatározó része. A harci repülés hatékonysági mutatói

döntő mértékben attól függenek, hogy a hajtó állomány mennyire ismeri a harcászatot és a repülőtechnikát, valamint milyen fokon képes azt alkalmazni. Ez viszont a repülési jártasság függvénye. Ehhez kapcsolódóan az egyik hozzászólás keretében hangzott el, hogy harcászati repülőink ötödik éve alacsony, évenként csökkenő óraszámokat repülnek. Az előrehaladó repülő kiképzés intenzitása csökkent, a kiképzett repülőgép-vezetők szinten tartása megnehezült, a fiatal repülőgép-vezetők kiképzése időben elnyúlik. Problémáinkat tetőzi, hogy az elmúlt időszakban megismerkedtünk az anyaghiány miatt álló repülőgépek kategóriájával, az üzemanyag anyagi problémákból adódó megvonásokkal.

A más szemlélet, más felfogás szükségességét több körülmény sürgeti. Ezek közül az egyik a Magyar Honvédség, ezen belül a repülőcsapatok működtetésére a mindenkori Országgyűlés által megszavazott költségvetés. Ahogy egy konferencián a közelmúltban elhangzott, a haderő szempontjából a *fb veszélytényező a szinte semmire sem elegendő költségvetés!*

Ismert mondás, hogy a puding próbája az evés, azaz jelen esetben a repülőharcászat

elméletének próbája a repülőharcászat gyakorlata, azaz a repülő kiképzés. Sajnos azt kell mondani, hogy a jövő még talán rosszabb lesz az előző éveknél, mert minimumra csökkennek a gyakorlat lehetőségei. A korlátozott anyagi feltételek olyan helyzetet teremthetnek, ami a kiképzésre tervezhető repülési idő további drasztikus csökkenésével eleve megkérdőjelezi a gyakorlati repülőharcászati kiképzést, magát a katonai repülést. Ezáltal veszélybe kerül repülőcsapataink rendeltetésszerű feladatainak ellátása, de különösen a repülések biztonsága, ami békében sem megengedhető. (A román légierőnek 1994-ben 11 db kiképző- és harci repülőgépe zuhant le. Ezen súlyos repülőesemények előzménye a minimumra csökkentett repülési idő az előző két évben, ebből eredően a repülési jártasság és repülési biztonság veszélyes szint alá csökkenése.) Az illetékes politikai és katonai szervek vezetői bizonyára felfigyeltek e helyzet lehetséges következményeire és az ezzel járó felelősséget.

A konferencia teljes anyaga kiadványban megjelenik.

K. L.

A belügyi szakosztály tudományos ülése

Az MHTT belügyi szakosztálya Krőszel Károly r. ezredes elnökletével nagy sikerű tudományos ülést tartott 1994. szeptember 30-án a BM dobogókői üdülőszállójában. Az egész napos tanácskozás napirendjén *A közterület rendjével kapcsolatos társadalmi elvárások és azok megvalósulása* című témakör szerepelt.

A rendkívül összetett témakör keretében előadást tartott dr. Világosi Gábor, a BM politikai államtitkára, dr. Túrós András r. vezérőrnagy, az ORFK közbiztonsági főigazgatója, dr. Sutka Sándor r. ezredes, Hajdú-Bihar megyei rendőrfőkapitány, Mihályi Gábor, Budapest V. kerületi polgármestere és Hans Schiedermeier, a bajor készenléti rendőrség elnökhelyettese.

Az előadók — a saját szakterületeik szempontjából — részletesen elemezték a közterületek rendjével kapcsolatos hazai és külföldi tapasztalatokat, feladatokat és lakossági igényeket. Szinte egybehangzóan

hangsúlyozták, hogy olyan komplex intézkedésekre és jogi szabályozásokra van szükség, melyek a jelenleginél hatékonyabb hatósági fellépést biztosítanak a közterületeken is megjelent erőszakos és szervezett bűnözéssel szemben. Különösen a gyorsan terjedő prostitúció, a kábítószeres bűnözés és a fegyveres rablások kívánnak az eddigieknél következetesebb, hatékonyabb jogi szabályozást. Mindezen feladatok megoldásában a rendvédelmi szerveknek jobban kell támaszkodniuk a lakosság önkéntes bűnmegelőzési készségére és tevékenységére is.

A tényekkel, adatokkal és meggyőző érvekkel alátámasztott előadásokat érdekes, színvonalas hozzászólások követték. Többek közt fel szólalt dr. Diczig István r. vezérőrnagy, az állam- és jogtudomány doktora, a Humanitás Bűnmegelőzés és Társadalmi Beilleszkedést Segítő Társaság elnöke. Sürgette a megelőzési feladatokat pontosabb meghatározását, az érintett tár-

sadalmi szervekkel való összehangolását és a közterületeken szolgálatot teljesítő rendőrök számának növelését. Az MHTT elnöksége nevében dr. Kovács Attila elnökhelyettes elismerését fejezte ki a szakosztály eddigi munkájáért és a tudományos tanácskozás színvonaláért.

A több mint 120 tag és számos meghívott részvételével lezajlott tanácskozást különösen érdekessé tette az a színvonalas kiállítás, melyet a szakosztály szponzorai a legkorszerűbb irodai és biztonságtechnikai eszközökből rendeztek az ülés helyszínén. Nélkülük nem jöhett volna létre ez a nagy nyilvánosságot is megmozgató tudományos rendezvény, ezért hadd mutassuk be név szerint is a közreműkö-

dő cégeket. A rendezvény sikeréhez nagyban hozzájárult a győri *Alarm Patent Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.*, a budapesti *File Kft.*, a *Magyar Honvédség Elektronikai Igazgatóság Rt.*, az *Invo-RÁCIO* Adatbiztonsági Tanácsadó Rt., a *Megamicro Elektronikai és Vagyongvédelmi Rt.*, a *Fornix Rt.*, a *Waffenorg Kiképzési és Oktatási Bt.*, a tatabányai *Nagy Béla Csendbiztos szakértői Bt.*, valamint a miskolci *Szinva Net Kft.*

A tudományos ülésről részletes tudósításban számolt be több sajtóorgánium, közöttük a Duna TV, a Danubius Rádió és a Zsaru Magazin.

O. S.

A NATO-országokról és a helyi háborúkról

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia hadtörténelmi tanszéke gondozásában 1994-ben adták ki egy kötetben dr. Hajina Lajos ny. ezredesnek, a hadtudomány kandidátusának *NATO-felfogás a védelemről és a támadásról a 90-es évekig*, valamint *A második világháború utáni helyi háborúk tapasztalatai* című tanulmányait. A kiadó a ke-
reken 200 oldalt kitevő írás műfaját az akadémia hallgatói — a vezérkari tanfolyam résztvevői — oktatását elősegítő hadtörténelmi jegyzetként határozta meg. A tanszéknek ezt a kezdeményezését csak dicsérni lehet. Felismerték a témák jelentőségét és habár azok csak kis részben hadtörténelmi vonatkozásúak, a hallgatók látókörének szélesítése érdekében vállalták a kiadással járó gondokat. A két tanulmány tartalmának megismerése után a recenzius szerint ennél talán rangosabb műfaji megnevezést is kaphatott volna.

Az *első tanulmány* a hadtudomány nyugati értelmezésével, a NATO megalakulásával és alapelveivel, az Észak-atlanti Szerződés szervezetével, állományával, az amerikai, a német és az olasz szárazföldi csapatokkal, a védelemmel, a visszavonulással és a támadással, a légi-földi hadművelettel, a harcászati atomfegyverekkel és a nagy pontosságú fegyverekkel foglalkozik. A sok téma ellenére a tanulmány jól áttekinthető szerke-

zetben ismerteti mindazt, amit a korszerű képzésben részesülő magyar tiszteknek ismerniök kell a NATO-ban 1990-ben érvényben lévő felfogásokról, hogy az azóta végbement változások megértése könnyebbé váljék számukra. A tanulmány címe szerintem a valódi tartalmat leszűkíti, amikor csak a támadásról és a védelemről való felfogást emeli ki.

Igen tanulságos és hasznos tudnivalók jelennek meg a *második tanulmányban* is, amely a második világháború utáni helyi háborúkkal foglalkozik. Itt először a helyi háborúk fogalmáról és osztályzásáról van szó, majd a koreai, a vietnami a két arab—izraeli és az afganisztáni háborúkról, végül pedig az ezekből levonható tapasztalatokról. A jelentős mennyiségű forrásanyagot feldolgozó szerző mesterségbeli tudását dicséri, hogy a legfontosabb kérdésekre koncentrálván, tömören írja le a lényegét és azokat az ismereteket, amelyeket szerinte a magasabb képesítés megszerzésére törekvő tiszteknek ismerniök kell.

A két tanulmány fontos ismereteket tartalmaz a korunk hadászati problémáit tanulmányozó tisztek, tábornokok, de a tudományos kutatók számára is. Ebből kifolyólag megfontolandó lenne újbóli kiadása és szélesebb körű terjesztése.

M.L.

A legnagyobb magyar katonaévei

A közelmúltban jelent meg a Zrínyi Kiadó gondozásában Ács Tibor: *Széchenyi katonaévei* című könyve.

A szerző, aki Magyarország XIX. századi történetének, főleg katonai, hadügyi vonatkozású eseményeinek fáradhatatlan kutatója, ez évben — a Kossuth Lajos küzdelmes életét és hosszú működésének történetét bemutató munkái után — újabb remekművel gazdagította az ország függetlenségéért folytatott szabadságharc eseményeit feldolgozó irodalmat.

Ács Tibor arra vállalkozott, hogy eddig

nagyrészt ismeretlen dokumentumok, figyelmen kívül hagyott személyes vallomások felhasználásával egészítse ki Széchenyi egyedülálló életének történetét, elsősorban a katonaévek azon személyes élményeivel, amelyek mély hatást gyakoroltak lelkialkatára, személyiségére.

A könyvet mindazoknak ajánljuk, akik Széchenyiről, a nagy magyarról, az ország polgári átalakulásának élharcosáról, a reformeszmék zászlóvivőjéről

eddig ismert képüket katonaéveinek sok tanulsággal szolgáló tapasztalataival teljessé kívánják tenni.

A könyv beszerezhető: a Zrínyi Kiadónál és a könyvtárusi forgalomban.

A haditechnikai klub látogatása Prágában

A *haditechnikai klub* 1994. szeptember 16—17-én a klub elnöke, dr. Turcsányi Károly vezetésével látogatást szervezett Prágába. A kétnapos program keretében a klubtagok megte-

kintették: a cseh főváros nevezetességeit; a repüléstörténeti múzeumot a Prága melletti Kbelyben.

A szakmailag és turisztikailag egyaránt sokat nyújtó program előkészítésében és vezetésében részt vett dr. Pataky Iván és Dobos Endre, akiknek fáradságos szervezőmunkáját a látogatás résztvevői ezúton is megköszönik. T. K.

Dr. Fogarassy László,

a Pozsonyban élő magyar történész, a történelemtudomány kandidátusa, ny. könyvtáros, 1994. szeptember 4-én elhunyt. Az ő bevezetőjével és jegyzetapparátusával közöltük Julier Ferenc: El-

lenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén (1919-ben) című, magyar hadtörténeti vonatkozású memoárjának érdekesebb részeit a folyóirat 1993. évi 1., 2., 3. számaiban.

Emlékét kegyelettel megőrizzük!

Aus dem Inhalt

Die ersten zwei Artikel der Zeitschrift befassen sich im Themenkreis „Europäische Sicherheit“ mit den Fragen der Friedenspartnerschaft und des Eintritts in die Nato. Im Themenkreis „Militärwissenschaft, Militärwesen, Verteidigungswirtschaft und Führung“ könnten die Artikel über die Behandlung der Konflikte, die extremen Situationen, die zukünftigen Verfahren in der Kriegführung im Zusammenhang mit der Entwicklung der kriegstechnischen Mittel, bzw. die Artikel über die Militärgeographie (das geographische Informationssystem), die Mobilisierung der Wirtschaft am meisten Interesse beanspruchen.

Die eine der zwei im Themenkreis „Ordnungssicherung“ erschienenen Schriften berichtet über die Gültigmachung der Embargobeschlüsse der Vereinigten Nationen, die andere stellt die Anwendungsmöglichkeiten der speziellen kriegführenden Mittel in Terroraktionen dar.

Die Rubrik „Forum“ gibt eine Übersicht über die Entwicklung der amerikanisch-sowjetischen (russischen) Beziehungen und macht die neue Operationsanweisung bekannt.

Content summary

The first two articles of the volume deal with the questions of European security, peace partnership and joining NATO.

Articles on military science, military matters, defence economy, guidance, conflict management, cases of emergency, battle methods depending on development of military technical means, military topography, topographical information system, economy mobilization may be of major interest.

Among the two articles written on order maintain, the first deals with legacy of UN embargo measures, the second deals with the possibilities of deployment of non-conventional military means in actions against terrorism.

The forum column gives a summary on formation of relations between US and Soviet Union (Russia) and gives information about the new operational order.

Содержание номера

Первые два статьи номера занимаются вопросами европейской безопасности и вступления в НАТО.

В тематике военная наука–военное дело, военная экономика рассматриваются вопросы чрезвычайного положения, ведения боевых действий в будущем, в соответствии с усовершенствованием вооружения, вопросу военной географии, геоинформационной системы и мобилизации хозяйства.

В двух статьях по теме защита порядка даётся информация о воплощении в жизнь постановлений ООН об эмбарго, а так же даётся информация о применении специальных средств вооружения для борьбы с терроризмом.

В разделе форум даётся обозрение развития русско-американских отношений, он знакомит читателей с новым оперативным распоряжением.

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Az MHTT Elnöksége kéri a társaság tagjait,
hogy újítsák meg tagságukat és

*1995. február 20-ig
fizessék be az 1995. évi tagdíjat.*

Az éves tagsági díj a munkaviszonyban lévőknek 800 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 500 Ft.

Ennek az összegnek bizonyos része: 300, illetve 250 Ft
— az eddigiekhez hasonlóan —

kedvezményes folyóirat-juttatás. Tehát azok, akik
a megjelölt időpontig rendezik tagdíjukat, a Hadtudomány című
folyóirat 1995. évi számait is megkapják.

A társaság elnöksége várja a hadtudomány és
a kapcsolódó más tudományterületek iránt érdeklődő, és azokkal
tudományos igénnyel foglalkozó vagy foglalkozni kívánó
hivatásos és nyugállományú tisztek, tiszthelyettesek
és állampolgárok jelentkezését is.

A társaság folyóiratát, a Hadtudományt azok az állampolgárok is
megrendelhetik, akik nem tagjai a társaságnak.

A tagdíjat, illetve az előfizetési díjat a következő bankszámlára
kérjük átutalni, illetve feladni:

Magyar Hitelbank (MHB) 325-70715

A befizetéshez szükséges utalvány a titkárságon
és a szakosztályoknál beszerezhető.

A tagdíj befizetésével, a belépéssel és a folyóirat megrendelésével
kapcsolatos kérdéseivel forduljon az MHTT titkárságához:

Budapest X., Hungária krt. 9—11.

Telefon: 260-07-40/13-59 mellék.

Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.